

Maqdalena Sepúlveda və Karli Nist

SOSIAL MÜDAFİƏYƏ İNSAN HÜQUQLARI YANAŞMASI

Bu nəşr Avropa İttifaqı tərəfindən maliyyələşdirilən və BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı tərəfindən həyata keçirilən "Azərbaycanda Həssas Qrupların Hüquqlarının Müdafiəsi" layihəsi çərçivəsində İctimai Maraqlar naminə Vətəndaş Təşəbbüsü İB tərəfindən ingilis dilindən tərcümə edilərək çap edilib. Nəşrdə istifadə edilən məzmun və yaxud məlumat heç bir halda Avropa İttifaqı və BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığının mövqeyini əks etdirmir.

Avropa İttifaqı
tərəfindən maliyyələşdirilir

UNITED NATIONS
HUMAN RIGHTS
OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ifrat yoxsulluq və insan hüquqları üzrə Xüsusi Məruzəçisi Dr. Maqdalena Sepúlveda tərəfindən hazırlanmış bu hesabat ilk dəfə 2012-ci ildə Finlandiya Xarici İşlər Nazirliyi tərəfindən çap edilmişdir. İctimai Maraqlar naminə Vətəndaş Təşəbbüsü İB bu hesabatın sosial müdafiə sahəsində insan hüquqları çərçivəsinin müəyyənləşməsindəki əhəmiyyətini nəzərə alaraq, BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığının "Azərbaycanda Həssas Qrupların Hüquqlarının Müdafiəsi" layihəsi çərçivəsində həyata keçirdiyi "Həssas insanların sosial təminat hüquqlarının daha yaxşı təşviqi və müdafiəsi üçün yerli bacarıqların artırılması" təşəbbüsünə dəstək məqsədilə onun Azərbaycan dilində nəşrini və yayılmasını məqsədəuyğun hesab edib. Ümid edirik ki, nəşr ümumilikdə sosial təminata insan hüquqları nöqtəyi-nəzərindən baxışın mənimsənilməsində Azərbaycanda bu sahədə çalışan həm dövlət, həm də qeyri-dövlət iştirakçıları üçün faydalı və əhəmiyyətli olacaq.

MÜNDƏRİCAT

ÖN SÖZ	5
GİRİŞ	8
YOXSULLUQ, İNSAN HÜQUQLARI VƏ SOSİAL MÜDAFİƏ ARASINDA ƏLAQƏ	17
1. Yoxsulluğun azaldılmasına insan hüquqları yanaşmasının dəyəri.....	17
2. İnsan hüquqları konvensiyaları üzrə sosial müdafiə öhdəliyi.....	22
SOSİAL MÜDAFİƏ ÜÇÜN İNSAN HÜQUQLARINA ƏSASLANAN ÇƏRÇİVƏ	29
1. Adekvat hüquqi və institusional bazanın təmin edilməsi və uzunmüddətli strategiyaların qəbulu	30
2. Hərtərəfli, ardıcıl və əlaqələndirilmiş siyasətlərin qəbul edilməsi	34
3. Bərabərlik və ayrı-seçkiliyə yol verməmək prinsiplərinə hörmət	37
4. Şərtliklərin (ortaq məsuliyyətlərin) tətbiqinin insan hüquqlarına xələl gətirməməsinin təmin edilməsi	56
5. Şəffaflığın və informasiyaya çıxışın təmin edilməsi.....	64
6. Mənalı və səmərəli iştirakın təmin edilməsi	68
7. Hesabatlılıq mexanizmlərinə və effektiv müdafiə vasitələrinə çıxışın təmin edilməsi.....	71
NƏTİCƏ – SOSİAL MÜDAFİƏNİN GƏLƏCƏYİ.....	74

SOSIAL MÜDAFİƏYƏ İNSAN HÜQUQLARI YANAŞMASI

Maqdalena Sepúlveda və Karli Nist

Bu hesabatda ifadə olunan fikirlər, rəylər və nəticələr yalnız müəlliflərə məxsusdur və Finlandiya Xarici İşlər Nazirliyinin fikirlərini əks etdirmir.
Finlandiya Xarici İşlər Nazirliyinin müəllif hüquqları

Qapaq şəkli: Timo Voipio
Arxa qapaq şəkli: Magdalena Sepúlveda

Erweko Oy, 2012

ISBN 978-952-281-016-8

FİNLANDİYA XARİCİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

ÖN SÖZ

Heidi Hautala

Finlandiyanın beynəlxalq inkişaf naziri

İfrat yoxsulluq dünyanın ən böyük insan hüquqları problemidir. Finlandiyanın *insan hüquqlarına əsaslanan inkişaf siyasəti* BMT-nin Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinə uyğun olaraq, bütün insanların azad, status və hüquqlara görə bərabər doğulduğu ideyasından çıxış edir. Bizim işimizin məqsədi ən yoxsul insanların öz hüquqlarını bildiyi və onları müdafiə edə bildiyi bir vəziyyəti yaratmaqdır. Hakimiyyət orqanlarının insan hüquqları ilə bağlı öhdəliklərini bilməsi və onları yerinə yetirməyə qadir olması da eyni dərəcədə vacibdir.

Bu fonda *BMT İnsan Hüquqları Şurasının İfrat Yoxsulluq üzrə Xüsusi Məruzəçisi* Dr. Maqdalena Sepúlvedanın, köməkçisi xanım Karli Nist ilə birlikdə müəllifi olduğu bu nəşrə Ön Sözü yazmaq mənə xüsusi zövq verir. Xüsusi Məruzəçinin son dörd ildəki mükəmməl məruzələri dünya ictimaiyyətinin diqqətini ifrat yoxsulluğun azaldılmasında sosial müdafiənin əsas roluna – sosial müdafiənin həyata keçirilməsində insan hüquqlarının son dərəcə mühüm roluna yönəldib. Biz Xüsusi Məruzəçinin hesabatlarında paylaşılan dəyərli fikirlərə görə minnətdarıq. Bu nəşrin məqsədi onun hesabatlarının əsas ideyalarının qorunmasına, həmçinin Şimalda və Cənubda tədricən genişlənən tərəfdaş şəbəkələri ilə paylaşılmasına əmin etməkdir ki, onlar bütün dünyada inkişaf siyasətlərini zənginləşdirə, onlara təsir edə və dəyişdirə bilsinlər.

Müəlliflərin bu nəşrdə göstərdiyi kimi, beynəlxalq insan hüquqları qanunvericiliyinə əsasən, dövlətlər sosial müdafiə sistemlərini yaratmağa borcludurlar və bunun üçün hüquqi öhdəlik daşıyırlar. Bu vəzifə birbaşa *Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin* 22-ci maddəsində və *İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Paktın (ICESCR)* 9-cu

maddəsində ifadə olunan *sosial təminat hüququndan* irəli gəlir. Sosial müdafiə sistemləri ayrı-ayrı qadınları, kişiləri və uşaqları xəstəlik, əlillik, analıq, əmək xəsəratı, işsizlik, qocalıq, ailə üzvünün ölümü, yüksək səhiyyə və ya uşağa qulluq xərcləri və ümumi yoxsulluq və sosial təcrid vəziyyətlərində yoxsullaşma risklərindən qorunmalıdır. Sosial müdafiə tədbirlərinə, məs. nağd pul köçürmə sxemləri, ictimai iş proqramları, məktəb təqaüdləri və nahar, sosial qayğı xidmətləri, işsizlik və ya əlillik müavinətləri, sosial pensiyalar, ərzaq talonları və qida təminatı, tibbi qayğı və ya təhsil üçün istifadəçi haqlarından azadolmalar və subsidiyalaşdırılmış xidmətlər aid edilə bilər.

Hökumət tərəfindən maliyyələşdirilən minimum sosial müdafiə ideyasına qlobal siyasi dəstək 2009-cu ildə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) agentliklərinin rəhbərləri *vahid BMT Sosial Müdafiə Minimumu Təşəbbüsünü* başlatdığı zaman möhkəmləndi. Finlandiya əvvəldən BMT-nin bu təşəbbüsünün fəal sponsorlarından biri olmuşdur. Finlandiya həmçinin İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının İnkişafa Dəstək Komitəsində (OECD-DAC) bu istiqamətdəki çalışmalara sədrlik edib. Bu təşəbbüs çərçivəsində İnkişafa Dəstək Komitəsinin sosial müdafiə ilə bağlı birgə Təlimatları hazırlanıb ki, bu da Yoxsul-yönümlü İqtisadi Böyümənin əsas elementlərindən biri hesab olunur.

Sosial müdafiə ilə bağlı qlobal müzakirələrdə indiyə qədər nəzərə çarpan aşkar çatışmazlıq sosial müdafiənin insan hüquqları baxımından təsirlərinin və nəticələrinin daha dərinə təhlil edilməməsi olmuşdur. Bu aradan qaldırılmalı olan əhəmiyyətli bir analitik boşluqdur. Buna görə də son dörd il ərzində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İfrat yoxsulluq və İnsan hüquqları üzrə Xüsusi Məruzəçisi Maqdalena Sepúlveda öz işini sosial müdafiə üçün insan hüquqları çərçivəsinin yaradılmasına yönəlmişdir.

İnsan hüquqlarının təşviqi həmişə Finlandiyanın inkişaf siyasətinin bir hissəsi olub, lakin Finlandiya heç vaxt yeni İnkişaf Siyasəti Proqramımızda (2012) etdiyimiz kimi, *İnsan Hüquqlarına Əsaslanan Yanaşmanı (İHƏY)* inkişaf siyasətinin və əməkdaşlığın təməl daşı kimi tətbiq etməyib. Biz inkişafa insan hüquqlarına əsaslanan yanaşmanı praktikada tətbiq etmək baxımından hələ də öyrənmə yolumuzun başlanğıcındayıq. Buna görə də, doktor Sepúlveda və xanım Nistin bu nəşrdə təqdim etdikləri hərtərəfli tədqiq edilmiş empirik sübutlar, konseptual təhlillər və yaxşı sintez edilmiş

fikirlər gələcək illərdə Finlandiyanın inkişaf əməkdaşlığı administrasiyasında bizim üçün çox praktik, faydalı və əhəmiyyətli olacaq.

Dəyərlərə əsaslanan inkişaf siyasəti universallıq, öz müqəddəratını təyin etmə, ayrı-seçkiliyə yol verməmək və bərabərlik kimi əsas insan hüquqları prinsiplərini təşviq edir. Bütün insanlar inkişafın nə olduğunu müəyyən etməyə və onun həyata keçirilməsinə təsir etmək və inkişaf prosesində iştirak etmək üçün bərabər hüquqlara malikdir. İnkişafa insan hüquqlarına əsaslanan yanaşma mülki və siyasi hüquq və azadlıqlarla yanaşı, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqları da əhatə edir. Finlandiya qadınların, uşaqların, etnik azlıqların və yerli xalqların hüquqlarına, əlillərin, HIV və QİÇS-ə yoluxanların hüquqlarına, cinsi və gender azlıqlarının hüquqlarına xüsusi diqqət yetirir. Finlandiya insan alverinə və uşaq əməyinə qarşı mübarizəyə sadıqdır. Münaqişə vəziyyətlərində Finlandiya ən zəif və ən həssas insanların hüquqlarını müdafiə edir.

Gender bərabərliyi və hər cür bərabərsizliklərin azaldılması Finlandiyanın inkişaf siyasətində və inkişaf üzrə əməkdaşlığının üst-üstə məqsədləridir. Onlar da insan hüquqları konvensiyalarına və öhdəliklərinə əsaslanırlar. Bu insan hüquqları öhdəlikləri Finlandiyanın bütün inkişaf siyasətində və inkişaf üzrə ikitərəfli, çoxtərəfli və Aİ çərçivəsindəki əməkdaşlıqlarda və inkişaf kommunikasiyalarında istiqamətləndirici, məqsədyönlü tədbirlər və siyasi təbliğat işi vasitəsilə təşviq edilməlidir. Bütün fəaliyyətlərdə bu kəsişən məqsədlərin vurğulanması məcburi prinsipdir, ondan hər hansı şəkildə yayınma isə həmişə xüsusi qaydada əsaslandırılmalıdır.

Biz bilirik ki, iqtisadi və sosial bərabərsizlik və təcrid bütün cəmiyyətlərdə inkişafın qarşısını alır. Buna görə də Finlandiyanın inkişaf üzrə əməkdaşlıq strategiyası mənalı sosial, iqtisadi və siyasi iştirak üçün bərabər imkanları, habelə əsas xidmətlərə və sosial müdafiəyə çıxışı artıran sosial siyasətləri dəstəkləyir. Bu zaman həssas, sosial cəhətdən təcrid olunmuş və ayrı-seçkiliyə məruz qalan insanların hüquqlarına və bərabər iştirak imkanlarına xüsusi diqqət yetiriləcək.

Bunu söyləmək etməkdən daha asandır, lakin mən əminəm ki, Dr. Sepúlveda və xanım Nist tərəfindən hazırlanmış bu nəşr bizə bunu necə etməyin yollarının *müzakirəsi üçün çox faydalı elementlər* təqdim edəcək.

GİRİŞ

Sosial müdafiə son bir neçə ildə inkişaf və yoxsulluğun azaldılması istiqamətindəki müzakirələr kontekstində misilsiz bir sürətlə prioritetə çevrilməkdə və siyasi dəstək qazanmaqdadır.

Sosial təminat sistemlərinin bir çox ölkələrdə onilliklərdir ki, dövlət idarəetməsinin ayrılmaz hissəsi olmasına baxmayaraq, sığortasız sosial təminatın məcburi minimum səviyyəsi ideyası həqiqətən də yalnız son on ildə geniş vüsət almışdır. 2001-ci ildə Beynəlxalq Əmək Təşkilatının (BƏT) Baş Konfransı ilk dəfə olaraq təşkilatın Nizamnaməsinin ilkin vizyonuna, yəni “belə müdafiəyə və qənaətbəxş tibbi yardıma ehtiyacı olan *hər kəsi baza gəlirlə* təmin etmək üçün sosial təminat tədbirlərinin genişləndirilməsində” istinad etdi. O, eyni zamanda sosial təminatı “əsas insan hüququ” kimi təsbit etdi və onun əhatə dairəsinin yaxşılaşdırılmasının və hamını əhatə edəcək şəkildə genişləndirilməsinin vacibliyini qeyd etdi. Yekun qətnamə məhdud resurslu ölkələrə ən vacib ehtiyaqlara öncəlik verməyi və qeyri-formal iqtisadiyyatda çalışanları əhatə etməyin yollarını aramağı tövsiyə etdi.¹

Sığortasız minimum sosial müdafiə ideyasına daha geniş siyasi dəstək 2009-cu ildə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) agentliklərinin rəhbərləri tərəfindən qlobal iqtisadi və maliyyə böhranlarını aradan qaldırmaq üçün BMT-nin doqquz birgə təşəbbüsündən biri kimi *Sosial Müdafiənin Minimum Səviyyəsi Təşəbbüsünün* başladılması ilə formalaşdı. Sosial Müdafiənin Minimum Səviyyəsi Təşəbbüsü BƏT-in sosial pensiyalar, uşaq müavinətləri, səhiyyə xidmətlərinə çıxış və işsizlik təminatından ibarət “sosial minimum” konsepsiyasına əsaslanır.

2010-cu ilin sentyabrında keçirilən BMT-nin Minilliyin Sammitində dövlətlər Minilliyin İnkişaf Məqsədlərinə (MİM) yönəlik konsolidasiya və daha çox tərəqqiyə nail olmaqda sosial müdafiənin əhəmiyyətini tanıdıqlarını bəyan etdilər.² 2011-ci ilin noyabrında BƏT və Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı tərəfindən çağırılan və BMT-nin qadınlar təşkilatının Direktoru və Çilinin keçmiş Prezidenti Mişel Baçeletin sədrlik etdiyi

¹ Sosial təminatla bağlı Qətnamə və Nəticələr, Beynəlxalq Əmək Konfransı, 89-cu Sessiya, 2001.

² Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyasının 65/1 sayılı Qətnaməsi, “Vədi Yerinə Yetirmək: Minilliyin İnkişaf Məqsədlərinə nail olmaq üçün birləşdik”, 19 oktyabr 2010-cu il, paraqraf 51.

məsləhət qrupu *Ədalətli və inklüziv qloballaşma üçün sosial müdafiənin minimum səviyyəsi* (Bachelet Hesabatı) adlı hesabatı təqdim etdi. Hesabat sosial müdafiə ətrafında qlobal vəkillik fəaliyyətlərini birləşdirmək və qeyd edilən yanaşmanın konseptual siyasət aspektlərini daha da təkmilləşdirmək məqsədi daşıyırdı.

Bachelet Hesabatının ilkin variantı 2011-ci ilin sentyabrında Parisdə G20 ölkələrinin əmək və məşğulluq nazirlərinin müzakirələrində istinad sənədi rolunu oynadı. G20 Dövlətləri əlamətdar bir dönüş edərək 2011-ci il Kann Sammitinin Yekun Bəyannaməsində sosial müdafiəni dəstəklədiklərini açıq şəkildə bəyan etdilər. Burada “iqtisadi böyümə dayanıqlılığını, sosial ədaləti və həmrəyliyi gücləndirmək” baxımından milli səviyyədə müəyyən edilmiş sosial müdafiə minimumlarına investisiyanın vacibliyi vurğulanırdı.³

Sosial müdafiə ətrafında hazırkı siyasi impuls, MİM-lərə nail olmaq üçün 2015-ci ilədək qoyulan müddətin sona yaxınlaşmasına baxmayaraq açıq şəkildə durğunlaşmış inkişaf gündəmini canlandırmaq üçün unikal imkan yaradır. Eyni zamanda, sosial müdafiə konsepsiyasının tam potensialının, eləcə də yoxsulluğun azaldılması və inkişafa təsirinin həm başa düşülməsini, həm də bu konsepsiyanın həyata keçirilməsini təmin etmək üçün onun daha da təkmilləşdirilməsinə aktual ehtiyac qalmaqdadır. Bu günə qədər aktual olan çatışmazlıqlardan biri sosial müdafiə proqramlarının insan hüquqlarına təsirləri və nəticələrinin müzakirələrdən tam kənar qalmasıdır. Bu doldurulması vacib olan əhəmiyyətli bir analitik boşluqdur.

Çoxsaylı beynəlxalq insan hüquqları müqavilələri sayəsində dövlətlərin üzərinə götürdüyü geniş insan hüquqları öhdəliklərini və BMT agentliklərinin bütün BMT sisteminin insan hüquqlarına uyğunlaşdırılması öhdəliyi daşdığına nəzərə alaraq,⁴ sosial müdafiənin insan hüquqları perspektivindən sistemli müzakirələrinin olmaması problem yaradır. Dövlətlər bütün ictimai siyasətlərinin tərtibi, həyata keçirilməsi, monitorinqi və qiymətləndirilməsi zamanı insan hüquqlarının rəhbər tutulmasını təmin etmək üçün qanuni qüvvəyə malik daxili və beynəlxalq öhdəliklərə tabedirlər və bu öhdəliklər sosial müdafiə proqramlarına tətbiq edilməlidir.

³ G20, “Kann Sammitinin Yekun Bəyannaməsi; Ümumi Gələcəyimizi Qurarkən: Hamının Xeyrinə Yenilənmiş Kollektiv Fəaliyyət”, 4 noyabr 2011-ci il, para 4.

⁴ Bax, məs., *BMT-nin İnkişaf üzrə Əməkdaşlıq və Proqramlaşdırma İnan Hüquqlarına Əsaslanan Yanaşmalar üzrə Ümumi Anlaşma Bəyannaməsi*, 2003.

Buna görə də Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ifrat yoxsulluq və insan hüquqları üzrə Xüsusi Məruzəçisi (Xüsusi Məruzəçi) Maqdalena Sepúlveda son dörd il ərzində öz səylərini sosial müdafiə sahəsində insan hüquqları çərçivəsinin yaradılmasına yönəlmişdir. BMT-nin İnsan Hüquqları Şurası 8/11 (2008) sayılı Qətnaməsində xanım Sepúlvedaya ifrat yoxsulluq və insan hüquqları üzrə mandat verdi⁵ və ondan həssas qruplardan olan insanların vəziyyətinə və ayrı-seçkiliyin təsirinə xüsusi diqqət yetirməklə, ifrat yoxsulluq və insan hüquqlarının həyata keçirilməsi arasında əlaqəni araşdırmağı xahiş etdi. Qətnamə, həmçinin, ona MİM-lərin, xüsusən Məqsəd 1-in (ifrat yoxsulluğun və aclığın aradan qaldırılması) həyata keçirilməsi üzrə tövsiyələr təqdim etməyi və BMT Baş Assambleyasına və İnsan Hüquqları Şurasına hər il hesabat verməyi həvalə etdi.⁶

2008-ci ildə mandat üzərində işə başlayanda Xüsusi Məruzəçi mandatı üzrə fəaliyyətə başlayarkən öz prioritetlərini və fəaliyyətlərini aydınlaşdırmaq üçün qeyri-rəsmi məsləhətləşmələr aparmışdı. Bununla da, Xüsusi Məruzəçiyə aydın oldu ki, sosial müdafiə proqramlarının insan hüquqlarına təsirlərinin və sosial müdafiəyə insan hüquqları aspektindən yanaşmanın təhlilinə ciddi ehtiyac var.

Xüsusi Məruzəçi *sosial müdafiə üçün insan hüquqları çərçivəsini* işləyib hazırlamaq və təşviq etmək, qabaqcıl təcrübələri müəyyən etmək və öyrənilmiş dərsləri yaymaq məqsədi daşıyırdı. Onun yanaşması insan

⁵ İfrat yoxsulluq və insan hüquqları ilə bağlı mandat BMT-nin "xüsusi prosedurlarından" biridir. "Xüsusi prosedurlar" BMT-nin İnsan Hüquqları Şurası tərəfindən ya ayrıca ölkədəki vəziyyəti və ya dünyanın bütün yerlərində tematik problemləri öyrənmək üçün müəyyən edilmiş mexanizmlərə verilən ümumi addır. Xüsusi prosedurlar üzrə mandat sahibləri tərəfindən fərdi şikayətlərə cavab vermək, araşdırmalar aparmaq və ölkə səviyyəsində texniki əməkdaşlıq üzrə məsləhətlər vermək də daxil olmaqla müxtəlif fəaliyyətlər həyata keçirilir. Xüsusi prosedurların səlahiyyətləri onları yaradan qərarla müəyyən edilir və müəyyən edilir. Xüsusi prosedurlar üzrə mandat sahibləri öz şəxsi imkanları ilə xidmət edir və hər hansı hökumət və ya təşkilatdan asılı deyildir. Mandat sahiblərinin müstəqil statusu öz funksiyalarını tamamilə tərəfsiz və qərəzsiz şəkildə yerinə yetirə bilməsi üçün çox vacibdir.

Xanım Sepúlveda daha öncə insan hüquqları və ifrat yoxsulluq məsələsi üzrə Müstəqil Ekspert vəzifəsinə təyin edilmişdi. 17 iyun 2011-ci ildə İnsan Hüquqları Şurası mandatın daha üç il müddətinə uzadılması barədə qərar qəbul etdi. Şura mandatın çalışmalarını qəbul edərək və alqışlayaraq, həmçinin bütün xüsusi prosedur mandatlarının uyğunlaşdırılması siyasətinə uyğun olaraq, xanım Sepúlvedanın mandatını ifrat yoxsulluq və insan hüquqları üzrə Xüsusi Məruzəçi mandatına çevirmək qərarına gəldi.

⁶ Xüsusi Məruzəçi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları Şurasına və Baş Assambleyasına böhran və bərpa dövründə sosial müdafiə proqramlarının oynadığı mühüm rolun təhlilini əhatə edən məruzələr təqdim etmişdir ki, buraya: insan hüquqları və nağd pul köçürmə proqramları (A/HRC/11/9), qlobal maliyyə böhranı şəraitində sosial müdafiənin rolu (A/64/279), əmanətsiz pensiyalar üçün insan hüquqları çərçivəsi (A/HRC/13/31), genderlə bağlı məsələlərə xüsusi diqqət yetirməklə, MİM-lərə nail olmaqda sosial müdafiə tədbirlərinin əhəmiyyəti (A/65/259), qlobal iqtisadi və maliyyə böhranlarının aradan qaldırılması zamanı insan hüquqları yanaşmalarının tətbiqi (A/HRC/17/34) üzrə hesabatlar daxildir. O, həmçinin Ekvador (A/HRC/11/9/Add.1), Zambiya (A/HRC/14/31/Add.1), Banqladeş (A/HRC/15/55), Vyetnam (A/HRC/17/34/Add.1), İrlandiya (A/HRC/17/34/Add.2), Şərqi Timor (A/HRC/20/25/Add.1) və Paraqvaya (A/HRC/20/25/Add.2) səfərlərində sosial müdafiə proqramlarının təhlilini aparmışdır.

hüquqları çərçivəsinin əsas prinsiplərinin – *bərabərlik və ayrı-seçkiliyə yol verməmək (o cümlədən alçatanlıq, uyğunlaşma, məqbulluq, adekvatlıq və gender perspektivinin inkorporasiyası), iştirakçılıq, şəffaflıq və hesabatlılığın* – sosial müdafiə sistemlərinin dizaynı, həyata keçirilməsi, monitorinqi və qiymətləndirilməsinə tətbiqini nəzərdə tuturdu.

Xüsusi Məruzəçinin təhlilinin əsas mesajlarından biri ondan ibarətdir ki, insan hüquqları ilə bağlı öhdəliklər təkcə sosial müdafiə proqramlarının yekun nəticəsinə deyil, həm də bu cür proqramların hazırlanması və həyata keçirilməsi prosesinə də aiddir. Sosial müdafiə sistemlərinin iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlardan, heç olmazsa, minimum ehtiyac səviyyələrində istifadəni təmin edə bilməsinə və bunun üçün milli, regional və beynəlxalq insan hüquqları qanunvericiliyi üzrə dövlət öhdəliklərini yerinə yetirməkdə onlara kömək edə biləcəyinə dair güclü sübutlar mövcuddur. Sosial müdafiə sistemləri xüsusilə layiqli həyat səviyyəsi hüququnun (o cümlədən, layiqli qida və mənzil hüququ), sosial təminat hüququ, təhsil hüququ və əldə edilməsi mümkün olan ən yüksək sağlamlıq standartı hüququnun həyata keçirilməsinə kömək etmək potensialına malikdir. Bununla belə, insan hüquqları standartları tələb edir ki, Dövlətlər həm sosial müdafiə siyasətlərinin məzmununda, həm də onların icrası prosesində insan hüquqları öhdəliklərinə riayət olunmasını təmin etsinlər. Dövlətlərin könüllü olaraq üzərinə götürdüyü məcburi hüquqi öhdəliklər bütün sosial siyasətlərin tətbiqi və icrasında nəzərə alınmalıdır.

Sosial müdafiəyə insan hüquqları aspektindən yanaşma həm də çoxsaylı praktik üstünlüklərə malikdir. İnsan hüquqları standartları sosial konsensusun yaradılmasına, milli və beynəlxalq səviyyədə öhdəliklərin davamlı yerinə yetirilməsi üçün səfərbərliyə kömək edir, informasiyaya çıxışı və korrupsiya ilə mübarizəni təşviq etməklə resurslardan daha səmərəli istifadəni asanlaşdırır və benefisiarların proqramların bütün mərhələlərində iştirakını təmin edir.

Vurğunun hüquq və öhdəliklər üzərinə qoyulması hesabatlılığın təkmilləşdirilməsinə kömək edir. Məsuliyyətlər “vəzifə daşıyanların” xüsusi qanuni öhdəlikləri kimi müəyyən edilir, iddia etmək hüququ olan şəxslər isə “hüquq sahibləri” kimi müəyyən edilir. İnsan hüquqları nöqtəyindən hazırlanmış sosial proqramların davamlı olması və ifrat yoxsulluğun aradan qaldırılmasına effektiv töhfə vermə ehtimalı daha

yüksəkdir. Bundan əlavə, insan hüquqlarına əsaslanan yanaşma yoxsulluq içində yaşayanları gücləndirir və qəbul edilmiş universal norma və dəyərlər toplusuna istinad etdiyi üçün legitimliyi artırır.

Bu nəşr sosial müdafiəyə insan hüquqları yanaşması ilə bağlı Xüsusi Məruzəçinin son üç il ərzində İnsan Hüquqları Şurasına və Baş Assambleyaya təqdim etdiyi təhlillərin və arqumentlərin xülasəsini təşkil edir. O, sosial müdafiə sistemlərinin hazırlanması, həyata keçirilməsi, monitorinqi və qiymətləndirilməsi üçün tətbiq olunan insan hüquqları çərçivəsinin əsas elementlərini göstərmək və sosial müdafiənin həyata keçirilməsi zamanı yaranan maneələrin bəzi konkret nümunələrini təqdim etmək üçün nəzərdə tutulub.

Ümid edirik ki, sosial müdafiəyə insan hüquqları yanaşmasına dair bu çərçivə sosial müdafiə ilə məşğul olan praktikalər, agentliklər və təşkilatlar, habelə vətəndaş cəmiyyəti, hökumətlərarası təşkilatlar və Dövlətlər üçün faydalı olacaq. Əlbəttə ki, sosial müdafiə sistemlərinə insan hüquqları yanaşmasının təbliğinin son məqsədi yoxsulluğun azaldılmasında bu cür sistemlərin effektivliyini maksimuma çatdırmaq və yoxsulluq içində yaşayanların insan hüquqlarından istifadəsini asanlaşdırmaqdır. Lakin həm də ümid edilir ki, sosial müdafiə həm də insan hüquqlarının müdafiəsi və inkişaf sahəsində çalışanların əməkdaşlıq edə və əlaqələndirilmiş səyləri davam etdirə biləcəkləri faydalı strategiya təmin edə bilər.

Sosial müdafiənin bir inkişaf strategiyası kimi əldə etdiyi indiki impuls, 2015-ci ildə icrası başa çatmalı olan MİM-ləri əvəz etmək üçün yeni inkişaf paradigmasının formalaşdırılmasına ehtiyacı artırmaqla yanaşı, bunun üçün unikal imkanlar da yaradır. Buraya sosial müdafiəyə insan hüquqları yanaşması vasitəsilə inkişaf gündəmini məlumatlarla birbaşa təmin etmək və bunu edərkən iki konsepsiyanın uzun müddətdir davam edən bir-birindən təcrid vəziyyətində tətbiqinə son qoymaq imkanları da daxildir. Bu nəşrin məqsədi həm də inkişaf strategiyalarının, xüsusən də sosial müdafiə proqramlarının yoxsulluq şəraitində yaşayan insanların insan hüquqlarından maksimum istifadəsinə imkan yaradacaq bir şəkildə işlənilməsi, hazırlanmasını və həyata keçirilməsini təmin etmək üçün insan hüquqları və inkişaf üzrə mütəxəssislər arasında daha sıx əməkdaşlığı təşviq etməkdir.

Tövsiyələr

1. Dövlətlər, ən azı, ödənişsiz sosial müdafiənin minimum ehtiyac səviyyələrini bir siyasət seçimi kimi deyil, beynəlxalq insan hüquqları qanunvericiliyinə uyğun hüquqi öhdəlik kimi təmin etməlidirlər.
2. Sosial təminat hüququ ölkə qanunvericiliyinə daxil edilməli və mümkün olduğu qədər Konstitusiyada təsbit edilməlidir.
3. Sosial müdafiə sistemləri yaradılması və müəyyən edilməsi qanunla tənzimlənməli, uzunmüddətli strategiya ilə dəstəklənməli, müvafiq və adekvat şəkildə maliyyələşdirilən uzunmüddətli institusional çərçivə ilə gücləndirilməlidir.
4. Dövlətlər bərabərliyi və heç bir ayrı-seçkilik olmadan xidmətlərə çıxışı təmin etmək üçün qanunlar qəbul etməlidirlər. Dövlətlər qadınlar, əlillər, yerli xalqlar, azlıqlar və yaşlı insanlar kimi struktural ayrı-seçkilikdən əziyyət çəkən şəxslərin xidmətlərə çıxışını təmin etmək üçün müsbət tədbirlər görməlidir.
5. Sosial müdafiə proqramları yoxsulluğun azaldılmasına hərtərəfli və vahid yanaşmanı ehtiva edən və bütün iqtisadi, sosial, mədəni, mülki və siyasi hüquqların həyata keçirilməsinə yönəlmiş daha geniş inkişaf strategiyasının mühüm hissəsi kimi qəbul edilməlidir.
6. Dövlətlər pərakəndəliyi azaldan və sosial müdafiə proqramlarını həyata keçirən bütün maraqlı tərəflərin bacarıqlarının artırılmasını təmin edən inteqrasiya olunmuş və əlaqələndirilmiş sosial müdafiə strategiyası hazırlamalıdır.
7. Dövlətlər öz illik büdcələrinin sosial müdafiə proqramlarını davamlı və etibarlı şəkildə maliyyələşdirməsini və getdikcə bu sahəyə daha çox resurs ayrılmasını təmin etməlidir.
8. Dövlətlər etiraf etməlidirlər ki, sosial müdafiə proqramlarının təsirləri gender baxımından neytral deyil və müvafiq olaraq, qadınların üzləşdiyi ayrı-seçkiliyin çoxsaylı formalarını qəbul edən sosial müdafiə strategiyaları hazırlamalı və həyata keçirməli, bu proqramların həyatın bütün mərhələlərində (uşaqlıq, yeniyetməlik, yetkinlik və qocalıq) qadınların xüsusi ehtiyaclarına cavab verməsini təmin etməlidir.

9. Sosial müdafiə proqramları ayrı-seçkiliyi və mənfi stereotipləri gücləndirmədən qadınların qulluq göstərənlər kimi rolunu tanımalı və hörmət etməlidir. Qulluğun pulla ölçülən dəyərini təbliğ etmək, ailə üzvünə baxım məsələsində cəmiyyətlə dövlətin məsuliyyətlərini uzlaşdırmaq, kişiləri ailə üzvlərinə dəstək və qulluq göstərməkdə daha fəal iştiraka təşviq etmək üçün tədbirlər görülməlidir.
10. Siyasət qurucuları həm milli, həm də yerli səviyyədə sosial proqramları hazırlayan və həyata keçirən şəxslərin gender məsələlərindən xəbərdar olmasını təmin etmək üçün onların bacarıqlarının artırılmasına sərmayə qoymalı və qadınların sosial müdafiə proqramlarının idarə edilməsində daha çox iştirakını təmin etmək üçün tədbirlər görməlidirlər.
11. Sosial müdafiə mexanizmləri mədəniyyət və gender baxımından həssas və keyfiyyətli sosial xidmətlərlə müşayiət olunmalıdır və qadınların bu cür xidmətlərə çıxışında qarşılaşa biləcəkləri maneələri nəzərə almalıdır.
12. Dövlətlər təmin etməlidir ki, bütün sosial müdafiə proqramları gender-həssas uyğunluq meyarlarına tabe tutulsun. Bu meyarlar qadınların sosial müdafiə ilə əhatə olunmasını və ondan faydalana bilməsini təmin etmək üçün ailə daxilindəki dinamikanı nəzərə almalıdır.
13. Gender əsaslanan hakimiyyət münasibətləri nəzərə alınmaqla, proqramın bütün mərhələlərində qadınların mənalı iştirakını asanlaşdırmaq üçün iştirakçılıq və hesabatlılıq mexanizmləri hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir.
14. Sosial müdafiə proqramlarının monitorinqi və qiymətləndirilməsi məqsədilə Dövlətlər cins, yaş, etnik mənsubiyyət və əlilliklə bağlı təsniflənmiş məlumat bazası yaratmalı və məlumatları toplamalıdır.
15. Hədəfləmə metodlarından yalnız tədricən universal əhatəyə nail olmaq məqsədi ilə istifadə edilməlidir. Dövlətin potensialını artırmaq və əhatə dairəsini tədricən genişləndirmək üçün dayanıqlı resurslar təmin edən tədbirlər görülməlidir.
16. Hədəfləmə üsulları ağılabatan, obyektiv, şəffaf və gender baxımından həssas olmalı və maksimum dərəcədə könardaqoyma/xaricətmə xətalərindən qaçınılmalıdır.

17. Yoxsulluq üzrə hədəfləmə üsullarının tətbiq edildiyi yerlərdə siyasət hazırlayanlar ən yoxsulların qeyri-dəqiq hədəfləmə səbəbindən sosial təminat proqramlarından kənar qalmamasını təmin etməlidirlər. Ehtiyacların dolayı qiymətləndirilməsi üsullarından istifadə edildiyi hallarda, metodologiya və istifadə edilən dolayı vasitələrin yaxşı başa düşülməsini təmin etmək üçün aktiv tədbirlər görülməlidir. İcma hədəfləməsi üsulu tətbiq edildikdə siyasət qurucuları uyğunluq meyarlarının bərabər şəkildə, ayrı-seçkilik və/və ya damğalanma olmadan tətbiqini təmin etmək üçün icma üzvlərinə müvafiq təlimlər keçməlidirlər. Coğrafi hədəfləmə istifadə olunduqda, yaşayış məntəqələrinin seçilməsi üçün meyarlar şəffaf və obyektiv olmalıdır; seçim siyasi/seçki maraqlarına deyil, yerli ehtiyaclarla əsaslanmalıdır.
18. Hədəfləmə prosesləri müvafiq məlumatlandırma/maarifləndirmə proqramları və xaricətmə (kənar daqoyma) səhvlərinin aradan qaldırılmasına imkan verən əlçatan mexanizmlərlə dəstəklənməlidir.
19. Sosial müdafiə proqramları tərtib edilərkən və həyata keçirilərkən fərdlərin sosial müdafiəyə çıxışında üzləşdiyi iqtisadi, hüquqi, inzibati və fiziki maneələr nəzərə alınmalı, əlavə maneələrlə üzləşən qrupların, o cümlədən qadınlar, əlilliyi olan şəxslər, qocalar, yerli xalqlar, azlıqlar və HIV/AIDS daşıyıcılarının ehtiyaclarına xüsusi diqqət yetirilməlidir.
20. Müavinətlərin çatdırılmasından tutmuş maarifləndirmə işlərinə qədər sosial müdafiə proqramlarının bütün mərhələləri mədəni baryerləri aradan qaldırmağa və xüsusilə həssas və ya təcrid edilmiş qruplara çatmağa imkan verən bir şəkildə xüsusi olaraq hazırlanmalıdır.
21. Müavinət səviyyələri benefisiarların həyat səviyyəsini yaxşılaşdırmaq üçün adekvat olmalı və bu müavinətlər pulsuz və ya münasib qiymətlə əldə edilə bilən keyfiyyətli dövlət xidmətləri ilə tamamlanmalıdır.
22. Dövlətlər mümkün olduğu qədər sosial təminatın alınması üçün orta q məsuliyyətlər müəyyənləşdirməkdən və ya şərtlər qoymaqdan çəkinməli, əvəzində öz maliyyə və insan resurslarını təqdim olunan imtiyazların səviyyəsinin və mövcud sosial xidmətlərin keyfiyyətinin və əlçatanlığının yaxşılaşdırılmasına yönəltməlidirlər. Hər hansı şərtlər tətbiq olunduğu hallarda, bu şərtlərə əməl olunmasına nəzarət edənlər tərəfindən sui-istifadə hallarından qorunma tədbirləri, həmçinin səhiyyə və təhsil xidmətlərinə getdikcə artan tələbatı qarşılamaq üçün tədbirlər də nəzərdə tutulmalıdır.

23. Qoyulmuş şərtlərə cavab verə bilməməsi heç bir halda fərdin və ya ev təsərrüfatının sosial müdafiə proqramlarından avtomatik xaric edilməsi ilə nəticələnməməli, əksinə, ən həssas ailələrin müəyyən edilməsi, dəstəkləyici sosial işlərin və/və ya icma inkişafının təmin edilməsi və ictimai xidmətlərdəki çatışmazlıqların aradan qaldırılmasında Dövlətə kömək məqsədli dəstəkləyici alət kimi istifadə edilməlidir.
24. Şərtlərin qadınlar üzərində lüzumsuz yük yaratmasının, onları istismara məruz qoymasının və ya ailələrdə ənənəvi gender stereotiplərinin qarşısını almaq üçün müdafiə tədbirləri həyata keçirilməlidir.
25. Fərdlərin və təşkilatların sosial müdafiə proqramları haqqında məlumatı sadə, əlçatan və sürətli şəkildə axtarmaq, almaq və yaymaq hüququnu təmin etmək üçün qanunlar hazırlanmalıdır.
26. Benefisiarlara aid məlumatı toplayarkən və emal edərkən Dövlətlər beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş şəxsilik və məxfilik standartlarına riayət olunmasını təmin etməli, həmçinin benefisiarın razılığı olmadan bu cür məlumatları digər orqanlarla bölüşməməli və ya ondan başqa məqsədlər üçün istifadə etməməlidirlər.
27. Dövlətlər benefisiarların sosial müdafiə proqramlarının hazırlanması, həyata keçirilməsi, monitorinqi və qiymətləndirilməsində iştirakı üçün adekvat mexanizmlər yaratmalıdırlar.
28. İştirakçılıq mexanizmləri iştirakın həqiqiliyini təmin etməli, icmada mövcud olan hakimiyyət asimetriyalarını nəzərə almalı, həssas və əlverişsiz qrupların mümkün olan ən geniş iştirakına şərait yaratmalıdır.
29. Sosial müdafiə proqramları anonimliyə zəmanət verən, fərdi və kollektiv şikayətlərə imkan verən, kifayət qədər resursla təmin edilmiş, mədəniyyət baxımından uyğun olan əlçatan və effektiv şikayət mexanizmlərini özündə birləşdirməlidir. Şikayət prosedurları *müstəqil, əlçatan, sadə, ədalətli və effektiv olan şikayət prosesini* ehtiva etməlidir.
30. Sosial müdafiə proqramları ən azı üç əsas element üzrə qəbul edilmiş qərarları, o cümlədən: (a) benefisiarların qeydiyyatı üçün istifadə olunan prosedurları (xüsusilə benefisiarların mümkün qanunsuz kənarlaşdırılmasını müəyyən etmək üçün), (b) proqramın icrasını (yerli səviyyədə yardım göstərilərkən baş verməsi mümkün hər cür sui-istifadə, məsələn, cinsi qısnama hallarına nəzarət etmək üçün) və (c) ümumi ödəniş prosedurlarını (icranın müxtəlif mərhələlərində maliyyə resurslarının mənimlənməməsinə nəzarət etmək üçün) vaxtaşırı nəzərdən keçirməlidir.

YOXSULLUQ, İNSAN HÜQUQLARI VƏ SOSIAL MÜDAFİƏ ARASINDA ƏLAQƏ

1. Yoxsulluğun azaldılmasına insan hüquqları yanaşmasının dəyəri

Yoxsulluq, gəlir çatışmazlığından xeyli kənara çıxaraq, ləyaqətlə yaşamaq üçün zəruri olan imkanlardan məhrum olmağı ehtiva edən *çoxölçülü* bir fenomen kimi hamı tərəfindən qəbul edilir. Bu çoxölçülülük ən yaxşı şəkildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Komitəsinin⁷ (İSMHK) yoxsulluğa verdiyi tərifdə ifadə olunur və “layiqli həyat standartları və digər mülki, mədəni, iqtisadi, siyasi və sosial hüquqlardan istifadə etmək üçün zəruri olan resurslardan, imkanlardan, seçimlərdən, təhlükəsizlikdən və hakimiyyətdən davamlı və ya xroniki məhrum olmaqla səciyyələnən insan vəziyyəti kimi xarakterizə olunur”.⁸ İnsan haqları və ifrat yoxsulluq məsələsi üzrə keçmiş Müstəqil Ekspert Arjun Senqupta yoxsulluğun “gəlir yoxsulluğu, insan inkişafı yoxsulluğu və sosial təcridin birləşməsinin”⁹ ehtiva etdiyini bildirərək bu tərifə daha da dəqiqləşdirdi. Bu tanımlamada daha sonra o da qəbul edilir ki, gəlir çatışmazlığı ifrat yoxsulluğun əsas xarakterik xüsusiyyəti olsa da, insan haqları nöqtəyi-nəzərindən yoxsulluq iqtisadi məhrumiyətlərlə məhdudlaşmır, həm də əhəmiyyətli və kəşifən sosial, mədəni və siyasi məhrumiyətləri nəzərdə tutur.

Yoxsulluq özlüyündə insan hüquqlarının pozulması¹⁰ sayılmasa da, heç bir şübhə yoxdur ki, bu, insan hüquqlarının pozulmasının həm əhəmiyyətli səbəbi, həm də nəticəsidir. Beləliklə, yoxsulluq əsas insan hüquqları

⁷ İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar Komitəsi (bundan sonra CESCR) 160 iştirakçı dövlət (17 aprel 2012-ci il tarixinə) üçün məcburi olan İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın (bundan sonra ICESCR) nəzarət orqanıdır.

⁸ CESCR, E/C.12/2001/10, para. 8

⁹ A/HRC/7/15 para. 13

¹⁰ Yoxsulluq və insan haqları arasındakı əlaqənin dəqiq təbiəti çox müzakirə mövzusu olmuşdur. Müəlliflər belə bir müzakirənin dəyərlə hesab etsələr də və insan hüquqları ilə yoxsulluq arasındakı mürəkkəb əlaqənin daha dərinə aydınlaşdırılmasından insan hüquqları ictimaiyyətinin böyük fayda əldə edə biləcəyinə inansalar da, belə bir müzakirə bu nəşrin parametrlərindən kənar qalır. Bu müzakirə ilə bağlı əlavə oxumaq üçün baxın, Fernanda Doz Costa, “Poverty and Human Rights: From Rhetoric to Legal Obligations; A Critical Account of Conceptual Frameworks,” *5 SUR International Journal on Human Rights* 9 (2008): 81.

problemidir. İnsan hüquqlarının pozuntusu ilə yoxsulluğu xarakterizə edən iqtisadi, sosial, mədəni və siyasi məhrumiyətlər arasında aydın və mübahisəsiz səbəb-nəticə əlaqələri mövcuddur. Buradan o nəticə çıxır ki, insan hüquqlarının bütünlüklə reallaşdırılması və ifrat yoxsulluğun aradan qaldırılması səyləri bir-birini qarşılıqlı olaraq gücləndirir. İnsan hüquqları üzrə norma və prinsiplər isə yoxsulluğun azaldılması və son nəticədə tamamilə aradan qaldırılması üçün səylərə yön verə bilər.¹¹

Yoxsulluğun azaldılmasına insan hüquqları yanaşmasının yaratdığı əlavə dəyər ən azı üç fərqli şəkildə konseptuallaşdırıla bilər. Kritik əhəmiyyət kəsb edən odur ki, insan hüquqları aspektindən yanaşma *yoxsulluğun azaldılması üçün praktiki fəaliyyətin normativ çərçivəsini* təmin edir. İnsan hüquqları yoxsulluğun azaldılması səylərinin layihələndirilməsi, həyata keçirilməsi, qiymətləndirilməsi və monitorinq üçün praktiki təlimat təmin edə bilər. İnsan hüquqları *yoxsulları gücləndirməyə* çalışdığından, yoxsulluğun azaldılması səylərinin fokusu da xeyriyyəçilik və ya ehtiyaclarla əsaslanan yanaşmadan əsaslı şəkildə ayrılaraq, hüquqlar və imtiyazlar üzərində konsentrasiyaya yönəldilir ki, bu da öz növbəsində Dövlətin öhdəliklərinin yaranmasına səbəb olur.

İnsan hüquqları nöqtəyi-nəzərindən fərdlər qanuni iddialar irəli sürə bilən *hüquq daşıyıcılarıdır*, Dövlətlər və digər iştirakçılar isə öz hərəkət və ya hərəkətsizliyinə görə məsuliyyət daşıyan və hesabatlılığa cavabdeh tutula bilən *vəzifə daşıyıcılarıdır*. Buna görə də, hüquq və öhdəliklərə fokuslanmaq kimin iddia qaldırmaq hüququna malik olduğunu və kimin qanuni hüquq iddiaları olanlara kömək etməyə və tədbir görməyə borclu olduğunu müəyyən etməyə imkan yaradır. Bu, hakimiyyətin həyata keçirilməsini tənzimləyir və hakimiyyətə sahib olanların olmayanlar qarşısında cavabdehliyini təmin edir.¹² Bu baxımdan, insan hüquqlarının əsas prinsipi olan *hesabatlılıq* yoxsulluq şəraitində yaşayan insanları səlahiyyətləndirməyə və onların səsinin eşidilməsinə kömək etmək potensialına malikdir. *Hesabatlılıq* bu insanların yoxsulluğun aradan qaldırılması üzrə dövlət siyasətinin diqqət mərkəzində passiv benefisiarlar kimi deyil, belə siyasətlərin arxasında duranları cavabdehliyə vadar etməklə öz

¹¹ Baxın Baş Assambleyanın 60/209 sayılı 22 Dekabr 2005-ci il və 61/157 sayılı 16 Fevral 2007-ci il Qətnamələri.

¹² Yoxsulluğun Azaldılması Strategiyalarına İnsan Hüquqları Yanaşması üzrə OHCHR Prinsipləri və Təlimatları. Buradan: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/PovertyStrategiesen.pdf>.

imtiyazlarından istifadə edə bilən *hüquq daşıyıcıları* kimi yer almasını təmin edir. Nəticə etibarlı ilə insan hüquqları yanaşması yoxsulluğun azaldılması səylərinin effektivliyini artırmaq və tərəqqinin ədalətli və davamlı olmasını təmin etmək potensialına malikdir.

İnsan hüquqları həmçinin yoxsulluğun azaldılması siyasətləri üçün qanuni imperativi təmin edir. Dövlətlər könüllü olaraq öz üzərlərinə yoxsulluğu gücləndirən və möhkəmləndirən çoxsaylı digər mədəni, siyasi və mülki məhrumiyyətlərə əlavə olaraq, ifrat yoxsulluğun əsasını təşkil edən məhrumiyyətləri, yəni layiqli yaşayış səviyyəsinin, qıdanın, mənzilin, suyun və kanalizasiyanın, həmçinin səhiyyə xidmətləri, təhsil, sosial təminat və məşğulluğa çatımlılığın olmamasını ləğv etməyi tələb edən hüquqi öhdəliklər götürmüşlər. İnsan hüquqları dövlətlər qarşısında tələb qoyur ki, *hətta ciddi resurs çatışmazlığı dövründə belə*, onlar bu fundamental iqtisadi və sosial hüquqların təcridən həyata keçirilməsi üçün *mümkün olan maksimum resursları* sərf etməlidirlər.¹³ İnsan hüquqları təcridi reallaşdırma prinsipindən davamlı xroniki və ya ifrat yoxsulluq səviyyələrinə bəraət qazandırmaq üçün bəhanə kimi istifadə edilməsinə icazə vermir, əksinə, dövlətlərin üzərinə bütün iqtisadi, sosial və mədəni hüquqları, ən azı, minimum əsas səviyyələrdə təmin etmək üçün təxirəsalınmaz minimum təməl öhdəlik qoyur.¹⁴ Bu əsas minimum səviyyələr cəmiyyətin bütün üzvləri üçün təməl yaşayış, əsas ilkin tibbi yardım, təməl sığınacaq və mənzil, təhsilin baza formaları kimi (birlikdə götürüldükdə - red.) sosial müdafiə minimumunu təşkil edən elementlər vasitəsilə layiqli həyat səviyyəsini təmin etmək üçün həlledici əhəmiyyət daşıyır.

İnsan hüquqları eyni zamanda dövlətlərin üzərinə insan hüquqlarından bərabər şəkildə və heç bir ayrı-seçkiliyə yol vermədən həyata keçirilməsini təmin etmək üçün aydın hüquqi vəzifə qoyur.¹⁵ Yoxsulluq və ayrı-seçkilik mahiyyətə bir-biri ilə bağlıdır, biri digərinin səbəbi və nəticəsidir. Yoxsulluq şəraitində yaşayan insanlar təkə doğum, mülkiyyət, milli və ya sosial mənşə, etnik mənşə, rəng, cins və din kimi əsaslarla deyil, həm də

¹³ CESCR, Ümumi Şərhlər No. 4, para. 10; No. 5, para. 13 and No. 11, para. 11.

¹⁴ CESCR, Ümumi Şərhlər No. 4, para. 10; No. 5, para. 13 and No. 11, para. 10.

¹⁵ Bax, məs., ICESCR, Maddə 2(2) və 3; Mülki və Siyasi Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Pakt (bundan sonra ICCPR), Maddə 2(1), 3 və 26; İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğvi haqqında beynəlxalq Konvensiya (bundan sonra CERD), Maddə 2(1); Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğvi haqqında Konvensiya (bundan sonra CEDAW), Maddə 2; Uşaq Hüquqları Haqqında Konvensiya (bundan sonra CRC), Maddə 2(1) və Əlillərin Hüquqları haqqında Konvensiya (bundan sonra CRPD), Maddə 5.

yoxsul olduqları üçün ayrı-seçkiliyə məruz qalırlar. İnsan hüquqları nöqteyi-nəzərindən Dövlətlər bütün fərdlərin bərabər şəkildə və ayrı-seçkilik olmadan layiqli həyat standartı da daxil olmaqla iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlardan minimum əsas səviyyədə istifadə edə bilmələrini təmin etmək üçün aydın öhdəlik daşıyırlar.

İnsan hüquqlarına əsaslanan yanaşma mütləq şəkildə dəqiq siyasət tədbirlərinin ortaya çıxması ilə nəticələnir, çünki Dövlətlər öz şəraitlərinə ən uyğun olan yoxsulluğun azaldılması siyasətini formalaşdırmaq hüququna malikdirlər. Bununla belə, insan hüquqları yanaşması tələb edir ki, Dövlətlər yoxsulluğun azaldılması ilə bağlı siyasətləri və digər təşəbbüsləri formalaşdırarkən insan hüquqları üzrə beynəlxalq öhdəliklərini nəzərə alsınlar. Bu hüquq öhdəliklər son nəticəyə, eləcə də istifadə olunan prosesə aiddir; insan hüquqları qanunvericiliyi Dövlətlərə həm davranış, həm də nəticə üzrə öhdəliklər qoyur. Ona görə də siyasətin məqsədinə nail olmaq üçün göstərilən səylər, siyasətin həyata keçirilməsi və siyasətin nəticəsi insan hüquqları standartlarına uyğun olmalıdır.

Nəticələrin və proseslərin insan hüquqları normalarına uyğunluğu bir neçə istiqamətdə qiymətləndirilir: 1) kəşifən insan hüquqları prinsiplərinə (məsələn, *ayrı-seçkiliyə yol verməmək, şəffaflıq, hesabatlılıq və iştirak kimi*) uyğunluq; və 2) bəlli prosedur öhdəliklərə uyğunluq (məs., *ən çox təcrid olunmuş, əlverişsiz və həssas qruplara cəmiyyətin digər seqmentləri ilə müqayisədə üstünlük vermək vəzifəsi, siyasətlərdən təsirlənənlərin mənalı iştirakını təmin etmək vəzifəsi və şəffaflığı, məlumat çıxışı və hesabatlılıq mexanizmlərini təmin etmək vəzifəsi*); 3) o cümlədən konkret hüquqlarla bağlı hazırlanmış əsas meyarlar kontekstində (İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Komitə tərəfindən məsələn, sosial təminat, təhsil və sağlamlıq hüquqları ilə bağlı hazırlanmış meyarlar kimi) qiymətləndirilə bilər.

Bundan əlavə, insan hüquqları Dövlətlər üçün yoxsulluğun aradan qaldırılması ilə bağlı müxtəlif səviyyəli öhdəliklərini araşdırmaq üçün analitik alət təqdim edir. Buraya üç səviyyə üzrə öhdəliklər, yəni insan hüquqlarına hörmət etmək, qorumaq və yerinə yetirmək öhdəlikləri aiddir.¹⁶

¹⁶ Baxmayaraq ki, bu analitik çərçivə ilk dəfə iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlarla bağlı işlənib (bax: məs., Henry Shue, Əsas hüquqlar: yaşayış, zənginlik və ABŞ xarici siyasəti (Princeton: Princeton University Press, 1996); e/CN.4/Sub.2/1987/23; CESCR, Ümumi Şərhlər 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19 və 21), onun bütün insan hüquqlarına şamil edildiyi geniş şəkildə qəbul edilir.

Hörmət etmək öhdəliyi Dövlətlərdən tələb edir ki, hüquqlardan ölkə daxilində və ekstra-territorial olaraq istifadəni təhlükəyə atmaqdan, həmçinin ifrat yoxsulluğu yaradan və ya daha da gücləndirən hərəkətlərdən dərhal çəkilsin. Bu məqsədlə dövlətlər, məsələn, yoxsulluğun azaldılması siyasətlərinin insan hüquqlarına mümkün təsirlərini qiymətləndirməli, müəyyənləşdirməli və həll etməlidirlər. *Qoruma öhdəliyinə* ifrat yoxsulluq şəraitində yaşayan şəxsləri üçüncü şəxslərin (məsələn, korporasiyalar və biznes müəssisələri, habelə daha güclü şəxslər) insan hüquqlarına təhlükə yarada və ya təhlükə yarada biləcək hərəkət və ya hərəkətsizliyindən qorumaq üçün bütün zəruri tədbirlərin görülməsi daxildir. *Yerinə yetirmək öhdəliyi* Dövlətlərdən insan hüquqlarının pozulmasının qarşısını alan institusional mexanizmlər yaratmaq da daxil olmaqla, bütün insan hüquqlarından istifadəni asanlaşdıran müsbət tədbirlər görməyi tələb edir.

Nəhayət, insan hüquqları yoxsulluğun aradan qaldırılması səylərinə siyasi təkan verir və legitimlik qatır. İnsan hüquqları standartları hüquqi cəhətdən məcburi və hamılıqla qəbul edilmiş normalara əsaslanan öhdəliklər olduğundan, onlar həm siyasi öhdəliklərin səfərbər oluna biləcəyi bir platforma yaradan legitimlik və tətbiq qabiliyyətinə malikdirlər ki, bu həm də siyasət qurucularını bu cür öhdəlikləri yerinə yetirmək üçün stimullaşdırır. İnsan hüquqları standartları həmçinin sosial konsensusun yaradılmasına kömək edə bilər və beləliklə, büdcə və sosial siyasətlərdə yoxsulluğun azaldılması tədbirlərinin prioritetləşdirilməsinin təmin edilməsində mühüm rol oynaya bilər.

2. İnsan hüquqları konvensiyaları üzrə sosial müdafiə öhdəliyi

İnsan hüquqları qanunvericiliyinə əsasən, dövlətlər qanunən sosial müdafiə sistemlərini yaratmağa borcludurlar. Bu vəzifə birbaşa olaraq sosial təminat hüququndan irəli gəlir ki, bu da ən yaxşı şəkildə İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Paktın (ICESCR) 9-cu maddəsində ifadə edilir.¹⁷

Sosial təminat hüququna dair 19 saylı Ümumi Şərhdə İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Komitə (İSMHK) bu hüququn əsas xüsusiyyətlərini və Dövlətlərin öhdəliklərinin məzmununu açıqlayır. Komitənin fikrincə, sosial təminat hüququ iki aparıcı kateqoriya üzrə tədbirləri nəzərdə tutur: benefisiarların öz gəlirlərindən ödəniş etməli olduğu *sosial sığorta sxemləri*; və həssaslıq və ya məhrumiyətlərə görə uyğun hesab edilən qruplara resursların ötürülməsi üçün nəzərdə tutulmuş ödənişsiz və adətən büdcə hesabına maliyyələşdirilən *sosial yardım sxemləri*.¹⁸

Komitə qeyd edir ki, üzv Dövlətlər imtiyazsız və təcrid olunmuş şəxslər və qruplar üçün xüsusi müdafiə təmin etməklə, öz ərazilərində bütün fərdlərin sosial təminat hüququnu tədricən təmin etməyə borcludurlar.¹⁹ Komitə sosial təminat hüququnun həyata keçirilməsinin aşağıdakıları nəzərdə tutduğunu bildirir: Dövlətlər daxili qanunvericiliyə uyğun olaraq sosial müdafiə sistemlərinin yaradılması üçün tədbirlər görməli, onların davamlılığını təmin etməli,²⁰ müavinətlərin məbləği və müddəti baxımından adekvat olmasını təmin etməli, müavinətlərin səviyyəsinin və onların təqdim edildiyi formanın insan ləyaqətinin qorunması və ayrı-seçkiliyə yol verməmək prinsiplərinə uyğunluğunu təmin etməlidirlər.²¹

¹⁷ Sosial təminat hüququ Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin (bundan sonra UHRD) 22 və 25-ci maddələrində; CERD 11-ci Maddəsi; CRC 26-cı Maddəsi; və Əməkçi Miqrantların və Onların Ailələrinin Müdafiəsi Konvensiyasının (CMW) 27-ci Maddəsində təsbit edilmişdir. O, həmçinin regional insan haqları sənədlərində (San-Salvador Protokolu, Maddə 9; Avropa Sosial Xartiyası, Maddə 12), BƏT-in bir neçə konvensiyasında, xüsusilə Sosial Təminatın Minimum Standartları haqqında 102 saylı Konvensiyada öz əksini tapmışdır. CRPD açıq şəkildə sosial müdafiə hüququna istinad edir (Maddə 28).

¹⁸ CESCR, Ümumi Şərh No. 19, para 4.

¹⁹ CESCR, Ümumi Şərh No. 19, Həmin yerdə, para 31.

²⁰ Həmin yerdə, para. 11.

²¹ Həmin yerdə, para. 22.

Sosial təminat = sosial müdafiə

BƏT və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının digər orqanları sosial risklər və ehtiyaclar zamanı müdafiəni təmin etmək üçün nağd və ya natura şəklində olan müavinətlərə istinad etmək üçün *sosial təminat və sosial müdafiə* terminlərini bir-birinin əvəzi kimi istifadə edirlər.

Sosial müdafiə tədbirləri, o cümlədən, aşağıdakılardan müdafiəni təmin edir:

- a) iş üzrə gəlirin olmaması (və ya qeyri-kafi gəlir), xəstəlik, əlillik, anahıq, əmək xəsarəti, işsizlik, qocalıq və ya ailə üzvünün ölümü ilə əlaqədar;
- b) səhiyyə xidmətinə çıxışın olmaması və ya yolverilməyən çıxış;
- c) xüsusilə uşaqlar və yetkinlik yaşına çatmış asılı şəxslər üçün qeyri-kafi ailə dəstəyi;
- d) ümumi yoxsulluq və sosial təcrid.

Bu sosial müdafiə tədbirlərinə məsələn:

- pul köçürmələri sxemləri,
- ictimai iş proqramları,
- məktəb təqaüdləri,
- işsizlik və ya əlillik müavinətləri,
- sosial pensiyalar,
- ərzaq talonları və ərzaq çatdırılması,
- səhiyyə və ya təhsil üçün istifadəçi ödənişindən azadolmalar,
- subsidiyalaşdırılmış xidmətlər.

Mənbə: BƏT, *Dünya Sosial Təminat Hesabatı 2010/2011: Böhran zamanı və ondan sonrakı dövrlərdə əhatə dairəsinin təmin edilməsi*, 2010, səh. 13-15

Sosial təminat hüququna riayət etməklə, Dövlətlər onun bütün fərdlər üçün *bərabər şəkildə əlçatan olmasını* təmin etməli və bu baxımdan öz diqqətini *universal əhatə dairəsinin, eləcə də ağılabatan, mütənasib və şəffaf uyğunluq meyarlarının* təmin edilməsinə; *benefisiarlar üçün əlverişlilik* və fiziki *əlçatanlığın* təmin olunmasına; və onların imtiyazların təmin edilməsində *iştirak edə* və bu haqda *məlumat ala bilməsinə* yönəltməlidirlər.²² İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar haqqında Beynəlxal Pakta əsasən, Dövlətlərə bütün digər alternativlər ən diqqətli şəkildə nəzərdən keçirildikdən sonra tətbiq edildiyini və Paktda nəzərdə tutulmuş hüquqların məcmusuna istinad

²² Həmin yerdə, para-lar. 23 to 27.

etməklə lazımı qaydada əsaslandırıldığını sübut etmədikcə, sosial təminat hüququ ilə bağlı məqsədli şəkildə hər hansı retroqressiv tədbirlər görmək qadağandır.²³ Sosial təminat hüququnun əhəmiyyətli maliyyə xərcləri yaratması Dövlətin sosial təminata qanun və siyasətdə lazımı dərəcədə prioritet vermək öhdəliyindən imtina etməsinə əsas vermir.²⁴ Lazım gələrsə, inkişaf etməkdə olan ölkələr sosial təminat hüququnu tədricən həyata keçirmək üçün *beynəlxalq əməkdaşlıq və texniki yardımdan istifadə* etməlidirlər.²⁵

19 sayılı Ümumi Şərhin əsas töhfələrindən biri bütün Dövlətlərin baza sosial təminatın müəyyən formasını təmin etmək üçün minimum öhdəlik daşdığından aydınlaşmasıdır. Komitənin qeyd etdiyi kimi, Dövlətlərin aşağıdakı təxirəsalınmaz vəzifəsi vardır:

“bütün fiziki şəxslər və ailələrin ən azı gərəkli tibbi xidmət, sığınacaq və mənzil, su və kanalizasiya, ərzaq məhsulları və ən təməl formalarda təhsil almağa imkan verəcək *minimum vacib səviyyəli müavinətləri* təmin edən sosial təminat sxeminə çıxışını təmin etmək. Əgər üzv Dövlət sərəncamında olan mövcud resurslardan maksimum istifadə etməklə bütün risklər və gözlənilməz hallar üçün bu minimum səviyyəni təmin edə bilmirsə, Komitə tövsiyə edir ki, üzv Dövlət geniş məsləhətləşmələr prosesindən sonra ən azı sosial risklərin və gözlənilməz halların başlıca və əsas qrupunu hədəfləsin.”²⁶

Başqa sözlə, Dövlət dərhal minimum standartta cavab verməli və sonra tədricən imtiyazların adekvat səviyyəsini zamanla həyata keçirməlidir. Üzv Dövlətin ən azı minimum əsas öhdəliklərini yerinə yetirməməsinin mövcud resursların çatışmazlığı ilə əlaqələndirə bilməsi üçün o nümayiş etdirməlidir ki, ixtiyarında olan bütün resurslardan istifadə edərək öncəliklə bu minimum öhdəlikləri yerinə yetirmək üçün hər cür səy göstərilib.²⁷

²³ Həmin yerdə, para. 42.

²⁴ Həmin yerdə, para. 41.

²⁵ Həmin yerdə, para. 52.

²⁶ CESCR, Ümumi Şərh No. 19, Həmin yerdə, para 59.

²⁷ CESCR, Ümumi Şərh No. 19, Həmin yerdə, para 60.

Beləliklə, ən aşağısı ödənişsiz sosial müdafiənin minimum əsas səviyyələrinin təmin edilməsi Dövlətlər üçün bir siyasət seçimi deyil, beynəlxalq insan hüquqları qanunvericiliyindən doğan hüquqi öhdəlikdir.

Eyni zamanda, sosial müdafiə sistemləri Dövlətlərə yoxsul insanlara münasibətdə digər insan hüquqları öhdəliklərini yerinə yetirməkdə kömək edə biləcək vasitələrdən biridir. İfrat yoxsulluq şəraitində yaşayanlara həyat resursları çatdırmaqla və benefisiarlara gəlir əldə etmək, öz əmlaklarını qorumaq və insan kapitalı toplamaq imkanı yaratmaqla sosial müdafiə proqramları layiqli həyat səviyyəsi hüququ, o cümlədən adekvat qida, geyim və mənzil hüququ,²⁸ habelə təhsil hüququ²⁹ və sağlamlıq hüququ³⁰ kimi bir sıra iqtisadi, sosial və mədəni hüquqların həyata keçirilməsinə töhfə vermək potensialına malikdir.

Sosial müdafiə proqramlarının təsiri onların məqsədlərinə, dizaynına və institutionallaşma səviyyəsinə, eləcə də onların həyata keçirildiyi ölkələrin inkişaf səviyyəsinə görə fərqlənsə də, sosial müdafiə təşəbbüsələrinin yoxsulluğun şiddəti və yaygınlığının azaldılmasına, və bununla da yoxsulluq içində yaşayanların bəzi iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlardan ən azı minimum əsas səviyyədə istifadəsini təmin etməyə əhəmiyyətli dərəcədə töhfə verə biləcəyinə dair güclü sübutlar var.³¹ Məsələn, İƏİT ölkələrində sosial müdafiə proqramlarının olmayacağı halda yoxsulluq və bərabərsizliyin gözlənilən səviyyəsinin təxminən yarıya qədər azaldığı təxmin edilir.³²

Çoxsaylı tədqiqatlar göstərir ki, *Efiopiyanın Produktiv Sosial Müdafiə Proqramı, Hindistanın Mahatma Qandi Milli Kənd Məşğulluğuna Zəmanət Sxemi, Banqladeşin Ultra Yoxsulları Hədəfləmə Proqramı və Zambiyanın Kalomo Əyalət Sosial Pul Köçürmələri Pilot Proqramı* kimi spesifik pul köçürmə proqramları hamısı qidalanma səviyyələrini yaxşılaşdırmış³³ və beləliklə daha çox insana

²⁸ ICESCR, Maddə 11; Ümümdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi, Maddə 25.

²⁹ ICESCR, Maddələr 13 və 14; Ümümdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi, Maddə 26.

³⁰ ICESCR, Maddə 12; Ümümdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi, Maddə 25.

³¹ Nağd pul köçürmə proqramlarının təsiri ilə bağlı hərtərəfli araşdırma üçün baxın: Armando Barrientos və Miguel Nico-Zarazua, *The effects of non-contributory social transfers in developing countries: A Compendium*, (Manchester: Brooks World Poverty Institute, University of Manchester, 2010).

³² Ədalətli və İnküziv Qloballaşma üçün Sosial Müdafiə Minimumu: Mişel Baçetlin sədrliyi ilə Məsləhətçi Qrupun Hesabatı (Beynəlxalq Əmək Təşkilatı, 2011), xxiv.

³³ Armando Barrientos and Miguel Nico-Zarazua, *The effects of non-contributory social transfers in developing countries: A Compendium*, (Manchester: Brooks World Poverty Institute, University of Manchester, 2010), 14.

adekvat qidalanma hüququndan istifadə etmək imkanı vermişdir.³⁴ Braziliya və Paraqvay kimi ölkələrdə məktəb ərzaq proqramları və ərzaq səbətlərinin paylanması aclığın yayılmasının azaldılması istiqamətində əhəmiyyətli irəliləyişin təmin edilməsində mühüm rol oynamışdır. Qida hüququnun həyata keçirilməsində sosial müdafiənin oynadığı mühüm rol BMT-nin Dünya Qida Təhlükəsizliyi Komitəsi tərəfindən açıq şəkildə etiraf edilmişdir. Komitə 2010-cu ilin oktyabrında Ərzaq Təhlükəsizliyi və Qidalanma üzrə Yüksək Səviyyəli Ekspertlər Panelinə müraciət edərək qidalanma və ərzaq təhlükəsizliyinə çıxışı yaxşılaşdırmaq üçün bir vasitə kimi sosial müdafiə ilə bağlı hərtərəfli araşdırma aparmağı istədi.³⁵ Tədqiqatın ilkin layihəsində Yüksək Səviyyəli Panel qeyd edir ki, “sosial müdafiə və ərzaq təhlükəsizliyi bütün insanlar üçün fundamental olan qida və aclıqdan xilas olma hüquqlarının gerçəkləşdirilməsinin həm məqsədini, həm də kontekstini təşkil edirlər...”³⁶

Sosial müdafiə proqramları həm də təhsil hüququnun həyata keçirilməsinə öz töhfəsini verir. Empirik sübutlar göstərir ki, məsələn, nağd pul köçürmələri ailələrə məktəb xərclərini qarşılamağa imkan verir³⁷ və uşaqları olan aztəminatlı ailələr üçün ödənişlərdən azad olma imkanı və ya subsidiyalar təmin edən məktəb ərzaq proqramları və ya təşəbbüsləri daha yuxarı siniflərdə davamiyyət səviyyələrinə müsbət təsir göstərir.³⁸ Birbaşa məktəb təhsilinə fokuslanmayan proqramlar da uşaqların təhsil səviyyəsinə müsbət təsir göstərə bilər; tədqiqatlar göstərir ki, məsələn, Braziliya, Cənubi Afrika və Namibiya da sosial pensiyalar (yaşlılara verilən sığortasız pensiyalar) nəvələrin məktəb haqlarını ödəmək üçün istifadə edilmişdir.³⁹ Bundan əlavə, bəzi hallarda ictimai işlər proqramları çərçivəsində

³⁴ ICESCR, Maddə 11(1).

³⁵ Tədqiqat Ümumdünya Qida Təhlükəsizliyi Komitəsinin 2012-ci ilin oktyabrında keçiriləcək plenar sessiyasına təqdim olunacaq. Əlavə məlumat üçün bax: Qida Təhlükəsizliyi üçün Sosial Müdafiə: İlkin konsultasiya sənədi (Ərzaq Təhlükəsizliyi və Qidalanma üzrə Yüksək Səviyyəli Ekspertlər Paneli, 2012) 26 aprel 2012-ci il, http://www.csm4cfs.org/files/SottoPagine/37/hlpe_sp.pdf.

³⁶ Həmin yerdə, 95.

³⁷ *The Contribution of Social Protection to the Millennium Development Goals* (Washington, D.C.: The World Bank, 2003), 4; A/HRC/11/9, p.19.

³⁸ Armando Barrientos and Rebecca Holmes, *Social Assistance in Developing Countries Database* (Manchester: Brooks World Poverty Institute, The University of Manchester, and the Overseas Development Institute, 2006).

³⁹ Baxın, məsələn, Stephen Devereux, *Social protections in Namibia and South Africa*, (Sussex: Institute of Development Studies, 2001); Irineu Evangelista de Carvalho Filho, *Household Income as a Determinant of Child Labour and School Enrolment in Brazil: Evidence From a Social Security Reform* (International Monetary Fund, 2008).

məktəblər⁴⁰, eləcə də yollar və körpülər kimi infrastruktura qoyulan investisiyalar təhsil müəssisələrinə çatımlılığını və onların keyfiyyətini yaxşılaşdırır. Bir sıra tədqiqatlar bu cür investisiyaların təsirə məruz qalmış icmalarda yuxarı siniflərə şagird qəbulunun səviyyəsinin və toplanmış təhsil illərinin ümumi sayının artmasına töhfə verdiyini ortaya qoyur.⁴¹ Sosial müdafiə proqramları hətta benefisiar olmayan ev təsərrüfatları ilə bağlı təhsil nəticələrinə də faydalı təsir göstərir: Meksikanın *Oportunidades* proqramının təcrübəsi göstərir ki, proqramda iştirak edən rayonlarda qeyri-benefisiar uşaqların məktəbə qəbul səviyyəsi də həmyaşid effekti kimi bilinən səbəbə görə artır.⁴²

Sosial müdafiə proqramları həmçinin uşaq əməyini azaltmaqla uşaq hüquqlarının qorunmasına xidmət edə bilər. Latin Amerikasından əldə edilən sübutlar göstərir ki, işsizlik və ya əlillik müavinətləri kimi risklərin idarə edilməsi alətlərinə ailələrin daha çox çıxışının olması uşaq əməyini birbaşa azaldır.⁴³ Sosial müdafiə, həmçinin sağlamlıq problemləri ilə nəticələnən fundamental iqtisadi maneələri aradan qaldırmaqla yoxsulluq şəraitində yaşayan insanların əldə edilə bilən ən yüksək fiziki və psixi sağlamlıq standartlarına malik olmaq hüququndan⁴⁴ istifadə etmək imkanlarının yaxşılaşdırılmasına töhfə verir. Məsələn, azyaşlı uşaqları olan ailələrə yönəldilmiş nağd pul köçürmələri maddi sıxıntıları aradan qaldırmaqla müntəzəm keçirilən tibbi müayinələrin sayını aşkar şəkildə artırır ki, bu da uşaq ölümü riskini azaldır.⁴⁵ Bu proqramlar həmçinin uşaqlar arasında peyvəndləmənin və müntəzəm tibbi toxlanışların yaxşılaşdırılmasında, xəstəlik hallarının və ekstremal hallarda vaxtından

⁴⁰ *Sosial Müdafiənin Minilliyin İnkişaf Məqsədlərinə töhfəsi* (Vashington, D.C.: Dünya Bankı, 2003), 12-13.

⁴¹ L. Sherburne-Benz, L.B. Rawlings and J. Van Domelen, *Evaluating Social Fund Performance: A Cross-Country Analysis of Community Investments* (Washington, D.C.: The World Bank, 2003).

⁴² Rafael Perez Ribas, Fabio Veras Soares, and Guilherme Issamu Hirata, "The impact of CCTs – What We Know and What We Are Not Sure About," in *Poverty in Focus: Cash Transfers, Lessons from Africa and Latin America* (Brazil: International Poverty Centre for Inclusive Growth, 2008), 12.

⁴³ F.C. Rosati, A. Cigno and Z. Tzannatos, *Child Labor Handbook, Social Protection Discussion Paper No. 0206* (Washington, D.C.: The World Bank, 2002).

⁴⁴ UHRD, Maddə 25.; ICESCR, Maddə 12;

⁴⁵ Armando Barrientos and Rebecca Holmes, *Social Assistance in Developing Countries Database* (Manchester: Brooks World Poverty Institute, The University of Manchester, and the Overseas Development Institute, 2006). J.M. Aguero, M.R. Carter and i. Woolard, "The Impact of Unconditional Cash Transfers on Nutrition: The South African Child Support Grant," *International Poverty Centre Working Paper 29*, (2007).

əvvəl ölümün azaldılmasında təsirli olmuşdur.⁴⁶ Eynilə, ərza proqramları uşaqlarda qida çatışmazlığını açıq şəkildə azaldıb.⁴⁷

Sosial müdafiə proqramları həmçinin ana sağlamlığını təşviq edərək qadınların sağlamlıq hüquqlarından istifadəsini yaxşılaşdırma bilər. Şerti pul köçürmə proqramı olan Perunun *Juntos* sxeminin qiymətləndirmələri, sağlamlıq klinikalarına doğuşdan əvvəl və doğuşdan sonrakı səfərlərin təxminən 65% artdığını və ana ölümünün yüksək səviyyədə olduğu ərazilərdə evdə doğuşların azaldığını göstərir.⁴⁸ Sübutlar həmçinin sosial müdafiə sistemlərinin HIV/QİÇS -daşıyıcılarının və onların ailələrinin həyatına müsbət təsirini göstərir. HIV/QİÇS-in geniş yayıldığı bir sıra Afrika ölkələrində universal qocalıq pensiyaları QİÇS səbəbindən valideynlərini itirmiş və nənələri/babaları tərəfindən böyüdülmə uşaqların həyatını əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırıb.⁴⁹

Sosial müdafiə sistemlərinin bir sıra iqtisadi, sosial və mədəni hüquqların həyata keçirilməsinə bu faydalı təsirləri *insan hüquqları ilə sosial müdafiə arasında güclü və simbiotik əlaqənin* olması iddiasının çəkisini artırır. İnsan hüquqları sosial müdafiə sistemlərinin tətbiqi üçün hüquqi öhdəliklər yaradır və belə sistemlərin hazırlanması, tətbiqi və qiymətləndirilməsi üçün standartlar müəyyən edir. Öz növbəsində sosial müdafiənin həyata keçirilməsi bir sıra digər insan hüquqları öhdəliklərinin, ən əsası, təməl iqtisadi, sosial və mədəni hüquqların minimum əsas səviyyələrinin (*sosial müdafiə minimumu*) həyata keçirilməsi ilə bağlı öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə şərait yaradır. Bununla belə, sosial müdafiə sistemlərinin insan hüquqlarının reallaşdırılmasında uğuru və ya uğursuzluğu daha çox bu sistemlərin insan hüquqlarının tələb etdiyi standartlara və dövlətlərin üzərinə qoyduğu öhdəliklərə uyğun olaraq qurulub-qurulmamasından və fəaliyyət göstərməsindən asılıdır. Aşağıdakı bölmə sosial müdafiə sistemlərinin dizaynı, tətbiqi, monitorinqi və qiymətləndirilməsi üçün insan hüquqlarına əsaslanan çərçivəni müəyyən edir.

⁴⁶ Armando Barrientos and Miguel Nico-Zarazza, *The effects of non-contributory social transfers in developing countries: A Compendium*, (Manchester: Brooks World Poverty Institute, University of Manchester, 2010), 15.

⁴⁷ Armando Barrientos and Rebecca Holmes, *Social Assistance in Developing Countries Database* (Manchester: Brooks World Poverty Institute, The University of Manchester, and the Overseas Development institute, 2006).

⁴⁸ Armando Barrientos and Miguel Nico-Zarazza *The effects of non-contributory social transfers in developing countries: A Compendium*, (Manchester: Brooks World Poverty Institute, University of Manchester, 2010), 15.

⁴⁹ Mark Gorman, *Age and Security: How social pensions can deliver effective aid to poor older people and their families* (London: HelpAge International, 2004), 32.

SOSIAL MÜDAFİƏ ÜÇÜN İNSAN HÜQUQLARINA ƏSASLANAN ÇƏRÇİVƏ

Sübutlar göstərir ki, sosial müdafiə sistemləri yaratmaq və ya gücləndirməklə dövlətlər yoxsulluq şəraitində yaşayanlar üçün ən azı minimum əsas iqtisadi, sosial və mədəni hüquqların təmin edilməsi üzrə öhdəliklərinə əməl edə bilər.

İnsan hüquqları çərçivəsi isə dövlətlərdən tələb edir ki, bu cür proqramların hazırlanması, icrası, monitorinqi və qiymətləndirilməsini insan hüquqları standartlarına uyğun şəkildə həyata keçirsinlər. Sosial müdafiə proqramlarını hazırlayarkən siyasət qurucularının üzləşdiyi bütün çətinliklərə cavab verməsə də, insan hüquqları sosial müdafiə proqramlarının ümumi icra prosesi ilə bağlı Dövlətlər üzərinə hüquqi cəhətdən məcburi öhdəliklər qoyur və bununla onların təqdir və mülahizələrinə yön verir.

Sosial müdafiəyə insan hüquqları yanaşmasının mənimlənməsi təkcə beynəlxalq öhdəliklərə və təəhhüdlərə cavab vermir, həm də yoxsulluğun azaldılması səylərinin effektivliyini artırır və onları yoxsulluğun müxtəlif aspektləri ilə mübarizə aparmaq üçün tələb olunan vahid perspektivlə uyğunlaşdırır.

İnsan hüquqlarına əsaslanan sosial müdafiə proqramı böyük ehtimalla yardıma ən çox ehtiyacı olanları əhatə edəcək və aldıqları yardım isə böyük ehtimalla onların məhrumiyətlərinin aradan qaldırılması üçün daha məqsədəuyğun və effektiv olacaq. Bunun vasitəsilə yoxsulluğun azaldılması daha effektiv və davamlı olur, çünki bu zaman iştirakçılıq və hesabatlılıq mexanizmləri sosial müdafiə benefisiarlarının səslərinin nəzərə alınmasını və proqramların onların ehtiyaclarına uyğun şəkildə tərtib edilməsini təmin edir.

Bu fəsil sosial müdafiə proqramlarına tətbiq edilən insan hüquqları çərçivəsinin əsas prinsiplərini təsvir edir.

1. Adekvat hüquqi və institusional bazanın təmin edilməsi və uzunmüddətli strategiyaların qəbulu

İnsan hüquqlarına yanaşmanın əsas cəhəti ondan ibarətdir ki, sosial müdafiə proqramları milli qanunvericilik bazalarında təsbit edilməli və müəyyən edilməli və milli strategiya və fəaliyyət planı ilə dəstəklənməlidir.⁵⁰ Sosial müdafiə sistemlərinin ən uğurlu olanları sosial müdafiə müavinətləri haqqı tanıyan, davamlılığı təmin edən və hüquq sahiblərinə öz hüquqlarını müdafiə etmək üçün imkanlar verən hüquqi sənədlərə əsaslanan təcrübələrdir.⁵¹ Braziliya və Cənubi Afrika kimi ölkələrdə sistemlərin uğuru qismən fərdin sosial müdafiə hüququnu təmin edən və bütün maraqlı tərəflərin iştirakını tənzimləyən standartları müəyyən edən spesifik hüquqi müddəaların mövcudluğu ilə bağlıdır.⁵²

Lakin bir çox hallarda sosial müdafiə proqramları müvafiq qanunvericilik bazası olmadığı şəraitdə, yalnız prezidentin fərmanları, siyasət bəyanatları və ya sadəcə olaraq, operativ təlimatlar və qaydalar əsasında həyata keçirilir. Bundan əlavə, əsasən xarici mənbələr hesabına maliyyələşdirilən pilot sxemlər və proqramlar çox vaxt heç bir hüquqi qüvvəsi olmayan əməliyyat təlimatlarına əsaslanır.

Güclü hüquqi və institusional bazanın və bunları tamamlayan uzunmüddətli strategiyanın olmaması proqramın bənfisiarlarının insan hüquqlarından istifadə etməsinə ciddi təhlükə yarada bilər. Yaxşı qurulmuş qanunvericilik bazası olmadığı halda, proqramlar siyasi manipulyasiyaya daha həssas olur və Dövlət orqanlarının proqramın bütün mərhələlərində uzunmüddətli iştirakı təmin edilə bilməz. Proqrama ayrılmaz sosial hüquq və ya bənfisiarların hüququ kimi baxılır.

Güclü, effektiv, şəffaf və hesabatlı sosial müdafiə sistemini təmin etmək üçün *bənfisiarlar* onlara şamil olunan imtiyazların bölüşdürülməsinə *məsuliyyət daşıyan subyektləri müəyyən edə bilməlidirlər*. Bu, siyasi

⁵⁰ CESCR, Ümumi Şərh No. 19, para. 67.

⁵¹ Degol Hailu, Marcelo Medeiros and Paula Nonaka, "Legal Protection for Cash Transfers: Why We Need it," in *Poverty in Focus: Cash Transfers, Lessons from Africa and Latin America*, (Brazil: International Poverty Centre for Inclusive Growth, 2008), 28.

⁵² Məsələn, Braziliyanın 1988-ci il Konstitusiyası sosial müdafiə hüququnu tanıyır və 10.836/2004 sayılı Qanun qida, təhsil və səhiyyə xidmətləri almaq üçün minimum gəlir əldə etmək hüququnu müəyyən edir. Cənubi Afrikada Sosial Yardım Aktı (13-cü Qanun - 2004) milli hökumətin üzərinə sosial təminat müavinətləri təmin etmək məsuliyyət qoyur.

dəyişikliklərin sosial müdafiə sisteminin mövcudluğuna xələf gətirməməsini təmin edir, çünki ola bilsin ki, sosial müdafiə hər hansı yeni hökumət üçün əvvəlki hökumət qədər siyasi əhəmiyyətli məsələ olmasın. Məsələn, Nikaraquada sosial müdafiə üçün hüquqi baza olmadığından, kifayət qədər uğurlu proqram olan *Red de Protecciyın Social* seçkilərdən sonra yeni hökumət tərəfindən dəyişdirildi və bununla da proqramdan faydalanan və proqramdan ciddi şəkildə asılı olanlar onun qəfil bağlanmasıdan sonra daha çətin vəziyyətə qoyuldu.⁵³

Hüquqi və institusional çərçivələr benefisiarların öz hüquqlarını tələb edə bilmələrinin və hüquqlarının pozulmasına etiraz etmələrinin təmin edilməsində ayrılmaz rol oynayır. Həmçinin sosial müdafiə proqramının bir siyasi dönmədən (hər hansı bir hökumətin iqtidarda olma dönməsi nəzərdə tutulur – red.) daha uzun müddət davam etməsinə və siyasi məqsədlər üçün manipulyasiya edilməyəcəyinə zəmanət verir.

Aydın strategiyanın və institusional tədbirlərin olmaması inkişafa, insan hüquqlarının reallaşdırılmasına və insan kapitalının inkişafına deyil, yoxsulluğun azaldılmasında qısamüddətli qazanclara öncəlik verməklə benefisiarların insan hüquqlarının zəruri müdafiəsini zəiflədir. Uzunmüddətli strategiyanın yoxluğu şəraitində, həmçinin lazımı inzibati və çatdırılma sistemləri olmadan, kiçik miqyaslı təşəbbüslər və pilot layihələr çox vaxt adekvat infrastrukturun hələ mövcud olmadığı şərtlərdə tətbiq edilir və proqramlar isə faydalananlar üçün risklər yaradan üsullarla həyata keçirilir. Məsələn, Qvatemalada *Mi Familia Progres*a benefisiarların qeydiyyatı üçün heç bir məlumat idarəetmə sistemi olmadan işə salındı və ödənişlər kütləvi tədbirlərdə nağd şəkildə həyata keçirildi.⁵⁴ Timor-Lestenin *Bolsa da Mze* proqramı ilkin olaraq adekvat tədqiqat və ehtiyacların qiymətləndirilməsi olmadan həyata keçirildi və bu, uyğunluq meyarlarının əsaslılığına xələf gətirdi.⁵⁵

Əgər sosial müdafiə proqramları və müdaxilələri qanunla təsbit edilməzsə və onların fiskal dayanıqlılığını, etibarlı və effektiv icrasını təmin edən kompleks yanaşma ilə müəyyən edilməzlərsə, proqramın davamlı

⁵³ Simone Cecchini, "Do CCT Programmes Work in Low-income Countries?" *International Policy Centre for Inclusive Growth One Pager* 90 (2009).

⁵⁴ Həmin yerdə.

⁵⁵ A/HRC/20/25/Add.1.

olmaması və hər hansı bir hökumət dəyişikliyi ilə xitam verilə bilməsi riskləri daha yüksəlidir. Bu zaman gəlir və ya digər dəstəyin ani itkisi səbəbiylə benefisiarlar proqramın tətbiqindən əvvəl olduğundan daha çətin bir vəziyyətdə qalırlar. Hüquqi və institusional baza və milli strategiya sosial müdafiə proqramlarına adekvat maliyyə və insan resursları ayırmaqla bağlı uzunmüddətli institusional öhdəliyi təmin etmək üçün mühüm ön şərtidir. Məsələn, kiçik miqyaslı və ya pilot proqramlar uzunmüddətli maliyyələşdirmə öhdəlikləri olmadan həyata keçirildikdə, xüsusən də belə proqramlar xarici donör tərəfindən həyata keçirildikdə, bu proqramların məqsədləri bir qayda olaraq insan kapitalının inkişafına deyil, yoxsulluğun azaldılmasında qısamüddətli qazanclara nail olunmasına yönəlidir.⁵⁶ Məsələn, Hondurasdakı təcrübələr göstərir ki, xarici mənbələrdən alınan qısa müddətli kreditlərlə maliyyələşdirilən bu cür proqramlar ümumiyyətlə benefisiarlara uzunmüddətli müsbət təsir göstərə bilmir.⁵⁷

Hüquqi və institusional baza ən azı: 1) sosial müdafiə proqramları üçün dəqiq uyğunluq (müavinət və ya digər sosial dəstək almaq hüququ olan şəxslərin dairəsinin müəyyən edilməsi – red.) tələblərini ehtiva etməlidir, 2) şəffaflığı və mövcud proqramlar haqqında məlumat əldə etmək üçün mexanizmləri təmin etməlidir, 3) proqramların həyata keçirilməsində iştirak edənlərin (məsələn, milli və yerli səviyyələrdə hökumətlər və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları) rol və məsuliyyətlərini müəyyən etməlidir, 4) uzunmüddətli maliyyə tələblərini göstərməli, müavinətlərin adekvatlığını və proqnozlaşdırıla bilənliyini təmin etməlidir, 5) əlçatan şikayət və müraciət mexanizmlərini yaratmalıdır və 6) benefisiarlar üçün iştirakçılıq mexanizmlərinin əsaslarını yaradır.

Sosial müdafiə sistemlərinin effektivliyini artırmaq üçün Dövlətlərdən həm də ədalətin və ayrı-seçkiliyin qarşısının alınmasına təminat yaradan yardımçı qanunvericiliyin qəbulu tələb edilir. Məsələn, əksər ölkələrdə qadınların yoxsulluğa qarşı həssaslığı tək cə sosial müdafiə ilə dəyişdirilə bilməz. Qadınların torpaq, məhsuldar resurslara, kreditə çıxışının təmin edilməsi, ədalətli vərəsəlik hüquqları, tam hüquq qabiliyyəti, ədalət mühakiməsinə çıxış və qadınların hərəkətliliyinə qoyulan məhdudiyətlərin

⁵⁶ Charity Moore, "Why Sources of Funding for CCTs Matter in Honduras and Nicaragua," in *Poverty in Focus: Cash Transfers, Lessons from Africa and Latin America* (Brazil; International Poverty Centre for inclusive Growth, 2008), 11.

⁵⁷ Həmin yerdə.

aradan qaldırılması kimi tədbirlər effektiv inkişaf strategiyaları üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bundan əlavə, qadınlara və qızlara qarşı zorakılıq aktlarının qarşısının alınması, qorunması və cəzalandırılması onların həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması üçün vacibdir. Bu baxımdan, beynəlxalq insan hüquqları standartları, xüsusilə də Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Konvensiya (CEDAW) və Uşaq Hüquqları Konvensiyası (CRD) dövlətlərin üzərinə konkret öhdəliklər qoyur və əgər onlara riayət edilərsə, sosial müdafiə proqramlarının təsiri daha da güclənəcək.

Beləliklə, öz sosial müdafiə sistemlərini beynəlxalq insan hüquqları öhdəliklərinə uyğunlaşdırmaq üçün Dövlətlər bunları təmin etməlidirlər:

Təvsiyə 1

Dövlətlər, ən azı ödənişsiz sosial müdafiənin minimum ehtiyac səviyyələrini təmin etməlidirlər, və bunu bir siyasət seçimi kimi deyil, beynəlxalq insan hüquqları qanunvericiliyinə uyğun hüquqi öhdəlik kimi qəbul etməlidir.

Təvsiyə 2

Sosial təminat hüququ ölkə qanunvericiliyinə daxil edilməli və mümkün olduğu qədər Konstitusiyada təsbit edilməlidir.

Təvsiyə 3

Sosial müdafiə sistemlərinin yaradılması və müəyyən edilməsi qanunla tənzimlənməli, uzunmüddətli strategiya ilə dəstəklənməli, müvafiq və adekvat şəkildə maliyyələşdirilən uzunmüddətli institusional çərçivə ilə gücləndirilməlidir.

Təvsiyə 4

Dövlətlər bərabərliyi və heç bir ayrı-seçkilik olmadan xidmətlərə çıxışı təmin etmək üçün qanunlar qəbul etməlidirlər. Onlar qadınlar, əlillər, yerli xalqlar, azlıqlar və yaşlı insanlar kimi struktural ayrı-seçkilikdən əziyyət çəkən şəxslərin xidmətlərə çıxışını təmin etmək üçün müsbət tədbirlər görməlidir.

2. Hərtərəfli, ardıcıl və əlaqələndirilmiş siyasətlərin qəbul edilməsi

İnsan hüquqlarının qarşılıqlı asılılığı, bölünməzliyi və bir-birini gücləndirən xarakteri yoxsulluğun azaldılmasına kompleks yanaşmanı zəruri edir. Bu yanaşma Dövlətlərdən bütün insan hüquqlarının həyata keçirilməsini və mümkün olan ən yüksək inkişaf səviyyəsini toplu şəkildə dəstəkləyən siyasət və proqramlar şəbəkəsi yaratmağı tələb edir.

Sosial müdafiə proqramları bütün iqtisadi və sosial problemlərin həllinə qadir olan sehrli dərmanı kimi yox, yoxsulluğun aradan qaldırılmasına və insan hüquqlarının reallaşdırılmasına yönəlmiş geniş inkişaf strategiyasının bir elementi kimi qəbul edilməlidir. Bu məqsədlə Dövlətlər öz sosial müdafiə təşəbbüslərini benefisiarların həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasında sosial müdafiə proqramının effektivliyini maksimum dərəcədə artırmaq üçün nəzərdə tutulmuş müvafiq siyasət və proqramlarla tamamlamalıdır.

Milli inkişaf strategiyalarının daha geniş kontekstində sosial müdafiənin həyata keçirilməsinə cavabdeh olan hökumət instansiyaları, proqramlar və digər aktorlar arasında parçalanma və koordinasiyanın olmaması tədbirlərin səmərəsiz olacağı və yoxsulluq şəraitində yaşayan insanların hüquqlarının pozulması ehtimalını artırır. Hər biri çoxsaylı nazirliklər və ya vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları tərəfindən həyata keçirilən çoxsaylı təşəbbüslərin mövcud olduğu şəraitdə, təşəbbüslərin üst-üstə düşməsi riski yaranır ki, bu da onların effektivliyinə xələl gətirir və sosial müdafiə proqramlarının uğurlarını təmin etmək üçün tələb olunan sabitliyi təhlükə altına atır. Məsələn, Banqladeşdə sosial müdafiə strategiyasının parçalanması qırıxdan çox “təhlükəsizlik şəbəkəsi” proqramlarının yaradılması ilə nəticələnmişdi, onların əksəriyyəti kifayət qədər maliyyələşdirilməmişdi. Onların hər biri bir neçə nazirlik tərəfindən idarə olunur və oxşar proqramlarla kifayət qədər koordinasiya və əməkdaşlıq olmadan müstəqil fəaliyyət göstərirdi. Bu cür rabitəsizlik benefisiarların həm siyahılara daxil edilməsi, həm kənarlaşdırılması ilə bağlı səhvlərin ortaya çıxmasına səbəb olur ki, bu da maliyyə israfı və yanlış idarəçiliklə nəticələnir, bu cür proqramların əhatə dairəsini genişləndirmək və hədəfləməni təkmilləşdirmək qabiliyyətinə xələl gətirir. Hesablamalar göstərir ki, Banqladeşdə bu proqramlardan dəstək almaq hüququna malik

olan ən yoxsul qrupların yalnız 23 faizi bu yardımı alır,⁵⁸ bu isə bərabərlik və ayrı-seçkiliyə məruz qalmama hüquqlarından istifadəni təhlükə altına qoyur.

Dünya Bankının qeyd etdiyi kimi, proqramların və təşəbbüslərin, xüsusən də aşağı gəlirli ölkələrdəkilərin təkrarlanması və ya əlaqələndirilməməsi onların iqtisadi səmərəliliyini və risklərə cavab vermə qabiliyyətini zəiflədir.⁵⁹ Effektiv koordinasiyanın olmaması insan hüquqları nöqtəyi-nəzərindən də problemdir, çünki o, səlahiyyətlərin bölüşdürülməsinə və ya icranın hansı aspektlərinə görə kimin cavabdeh olduğunu müəyyən etməyə imkan vermir. Məsələn, Zambiyada sosial müdafiə proqramlarının təhlili göstərir ki, bir çox benefisiarlar hələ də tez-tez onların və ya icmalarının faydalandığı proqramı hansı qurumun, dövlət yoxsa qeyri-hökumət təşkilatının idarə etdiyindən xəbərsizdirlər.⁶⁰ Bu, benefisiarların öz hüquqları haqqında məlumat axtarmaq və əldə etmək, hesabatlılıq mexanizmlərində iştirak etmək və hüquqları lazımi qaydada təmin edilmədikdə iddia qaldırmaq qabiliyyətini zəiflədir. Sosial müdafiə üçün aydın çərçivənin olmaması mövcud proqramların yoxsulluğun aradan qaldırılmasında məhz hansı rolu oynadığına və onların hansı strategiyaya uyğun gəldiyinə dair fikirlərdə qarışıqlıq yaradır.

Hərtərəfli və əlaqələndirilmiş sosial müdafiə strategiyasının son vacib elementi Dövlətin milli sosial müdafiə strategiyasının resurslarla təmin edilməsinə dair uzunmüddətli institusional öhdəlikdir. Uzunmüddətli maliyyə dayanıqlığı və maddi-texniki dəstək təminatı olmadan maraqlı tərəflər öz təşəbbüslərinin həyata keçirilməsini effektiv şəkildə planlaşdırma və idarə edə bilməzlər, həmçinin benefisiarların bu cür təşəbbüslərin köməyindən asılılığı etibarlı ola bilməz. Belə maliyyə dayanıqlılığı sosial müdafiənin həyata keçirilməsinə cavabdeh olan bütün maraqlı tərəflər arasında institusional potensialın yaradılmasını tələb edir. Hətta sosial müdafiə proqramları beynəlxalq yardım hesabına maliyyələşdirildikdə və ya xarici aktorlar tərəfindən həyata keçirildikdə belə, dövlət resursların

⁵⁸ “Banqladeş üçün Yoxsulluğun Qiymətləndirilməsi: İmkanların yaradılması və Şərqi-Qərbi uçurumunun aradan qaldırılması”, *Dünya Bankının Banqladeş İnkişaf Seriyası* (2008): xxiii.

⁵⁹ *Davamlılıq, Bərabərlik və İmkanlar: Dünya Bankının Sosial Müdafiə və Əmək Strategiyası - 2012–2022* (Washington, D.C.: Dünya Bankı, 2012), 38. Əldə edilib April 26, 2012, http://siteresources.worldbank.org/SOCIALPROTECTION/Resources/280558-1274453001167/7089867-1279223745454/7253917-1291314603217/SPL_Strategy_2012-22_FINAL.pdf.

⁶⁰ A/HRC/14/31/Add.1, para. 56.

koordinasiyasını təmin etməli, bacarıqların artırılması tədbirləri görməli, sosial müdafiə sistemlərinin icrası və maliyyələşdirilməsi üzrə məsuliyyəti tədricən öz üzərinə götürməlidir.

Beləliklə, öz sosial müdafiə sistemlərini beynəlxalq insan hüquqları öhdəliklərinə uyğunlaşdırmaq üçün Dövlətlər aşağıdakıları təmin etməlidirlər:

Təvsiyə 5

Sosial müdafiə proqramlarına yoxsulluğun azaldılmasına hərtərəfli və vahid yanaşmanı ehtiva edən və bütün iqtisadi, sosial, mədəni, mülki və siyasi hüquqların həyata keçirilməsi məqsədi güdən daha geniş inkişaf strategiyasının mühüm tərkib hissəsi kimi baxılmalıdır.

Təvsiyə 6

Dövlətlər pərakəndəliyi azaldan və sosial müdafiə proqramlarını həyata keçirən bütün maraqlı tərəflərin bacarıqlarının artırılmasını təmin edən inteqrasiya olunmuş və əlaqələndirilmiş sosial müdafiə strategiyası hazırlamalıdırlar.

Təvsiyə 7

Dövlətlər öz illik büdcələrindən sosial müdafiə proqramlarının davamlı və etibarlı şəkildə maliyyələşdirilməsini və getdikcə bu sahəyə daha çox resurs ayrılmasını təmin etməlidir.

3. Bərabərlik və ayrı-seçkiliyə yol verməmək prinsiplərinə hörmət

Qeyri-diskriminasiya və bərabərlik insan hüquqlarının beynəlxalq normativ çərçivəsinin əsas elementləridir.⁶¹ Bu prinsiplər dövlətlərin üzərinə bir sıra öhdəliklər qoyur ki, bunlara əməl olunduqda sosial müdafiə sistemlərinin effektivliyini artırır və benefisiarların insan hüquqlarının müdafiəsini gücləndirir. Bərabərlik və ayrı-seçkiliyə yol verməmək prinsipləri, məsələn, dövlətlərdən qanunda, siyasətdə və praktikada ayrı-seçkiliyi aradan qaldırmağı və *prioritet olaraq* cəmiyyətin *ən həssas təbəqələrini qorumaq üçün* xüsusi tədbirlər görməsini tələb edir. Bu öhdəliklər sosial müdafiə proqramlarına tətbiq edilərkən onların dizaynı, həyata keçirilməsi və qiymətləndirilməsi zamanı inklüzivliyin nəzərə alınmasını tələb edir və bununla da həmin proqramların qadınlar, uşaqlar, qocalar, əlillər, etnik azlıqlar, yerli xalqlar və HİV/QİÇS-lə yaşayan insanlar kimi struktural ayrı-seçkilikdən əziyyət çəkən hər kəs üçün əlçatan olmasını təmin edir və benefisiarların stiqmatizasiyaya məruz qalmasının qarşısını alır.

Bərabərlik və ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsipinə sosial müdafiə proqramının benefisiarların seçilməsindən tutmuş seçilmiş çatdırılma sistemlərinə qədər bütün mərhələlərində riayət edilməlidir. Bu prinsiplərin tətbiqi digərləri ilə yanaşı, aşağıdakı öhdəlikləri də nəzərdə tutur:

a) Gender baxışının tətbiq edilməsi

Gender bərabərsizliyinin yoxsulluğun səbəbi və onu davam etdirən amil olduğunu nəzərə alaraq, gender bərabərliyini və qadınların bütün hüquqlarının müdafiəsini təşviq etmək üçün effektiv sosial müdafiə strategiyaları hazırlanmalıdır. Sosial müdafiə sistemlərinin təsirləri gender baxımından neytral deyil; Buna görə də Dövlətlər proqramların hazırlanması, həyata keçirilməsi və monitorinqi zamanı kişilərin və qadınların müxtəlif təcrübələrinin nəzərə alınmasını təmin etməlidir.

Bir çox sosial müdafiə proqramları xüsusi olaraq ev təsərrüfatları daxilində qadınları və ya qadınların başçılıq etdiyi ev təsərrüfatlarını

⁶¹ Bax, məs., UHRD, Maddə 2; ICESCR, Maddə 2; ICCPR, Maddə 2 and 26; CERD, Maddə 1, CEDAW, Maddə 2; CRC, Maddə 2; CRPD, Maddə 5.

hədəfləyir,⁶² çünki geniş şəkildə başa düşülür ki, qadınların sosial müdafiə dəstəyinin alıcısı olaraq hədəflənməsi uşaqların da təhsil, sağlamlıq və qidalanma səviyyələrini əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırır.⁶³ Bununla belə, sosial müdafiənin qadınlara yönəldilməsi gender bərabərsizliyinin kök səbəblərinin adekvat şəkildə aradan qaldırılmasını təmin etmir və hətta gender münasibətlərinə gözlənilməz təsirlər də göstərə bilər.⁶⁴

Kişilərin və qadınların bərabər faydalanmasını təmin etmək üçün sosial müdafiə sistemləri qadınların *yaşayış risklərini* və onların daşdıqları *qayğı yükünü*, həmçinin qadınlar və kişilər arasında *xidmətlərə, işlərə və məhsuldar fəaliyyətlərə çıxış* fərqlərini hədəfə almalıdır. Ayrı-seçkilik yaradan hüquqi çərçivələrdən tutmuş davamlı ayrı-seçkilik yaradan sosial normalara qədər qadınların sosial müdafiə tədbirlərindən faydalanmasına və ya kişilərlə bərabər sosial xidmətlərdən istifadəsinə mane olan bir çox əsas səbəblər var. Əgər sosial müdafiə proqramının hazırlanması, həyata keçirilməsi və qiymətləndirilməsi zamanı kişi və qadınlar arasındakı fərqlər nəzərə alınmazsa, proqramın qeyri-bərabərliyi gücləndirən gözlənilməz təsirinin ortaya çıxması riski var.

Gender rolları və mədəni stereotiplərinin nəticəsi olaraq qadınlar uşaqlara və qocalara qulluqla bağlı öz üzərlərinə kişilərdən daha çox məsuliyyət götürürlər. Qadınların *dayə/qayğıgöstərən kimi rol*u sosial müdafiə proqramlarında aydın şəkildə hədəflənməlidir. Məsələn, qadınlar sosial müdafiə proqramında iştirakla üçün hər hansı şərtlərə uyğun olduqlarını sübut etmək məsuliyyəti daşdıqda və ya onlardan sosial müdafiə müavinətlərini almaq və ya sosial müdafiə proqramlarının müxtəlif mərhələlərində iştirak etmək üçün harasa getmək (bəzən uzaq məsafələrə) tələb olunduqda, onların ailədaxili ödənişsiz iş yükü də artır. Bu cür tədbirlər yalnız gender stereotiplərini daimiləşdirməklə qalmır, həm də

⁶² Məsələn, Braziliyanın Bolsa Familia proqramında benefisiarların 94 faizi qadınlardır: Rebecca Holmes, Nicola Jones, Rosana Vargas and Fabio Veras Soares, "Cash Transfers and Gendered Risks and Vulnerabilities: Lessons from Latin America," *International Policy Centre for Inclusive Growth Research Brief* 16(2010): 2.

⁶³ Nicola Jones, Rebecca Holmes, and Jessica Espey, *Gender and the MDGs Briefing Paper No. 42* (London: Overseas Development Institute, 2008).

⁶⁴ Bax, Sarojini Ganju Thakur, Catherine Arnold and Tina Johnson, *Gender and Social Protection, Paper No. 167* (Paris: Organisation for Economic Co-Operation and Development, 2009) Accessed April 26, 2012, <http://www.oecd.org/dataoecd/26/34/43280899.pdf>. Həmçinin bax, M. Davies, *DFID Social Transfers Evaluation Summary Report* (Sussex: Institute for Development Studies, 2009).

qadınların çiyinlərindəki yükü artıraraq onların rifahını daha da aşağı sala bilər.

Onların əlavə vaxtını alan tələblər qadınların və qızların formal əmək bazarlarına çıxışına mane ola bilər, təhsil və təlim də daxil olmaqla bacarıqların artırılması imkanlarında iştirakının mümkünlüyünü azalda bilər, qadınların səhiyyə xidmətinə müraciət etmək imkanlarını məhdudlaşdırır (xüsusilə də səhiyyə müəssisələrinə asanlıqla çatmaq mümkün deyilsə və uşağa qayğı mövcud deyilsə) və ya onları asudə vaxtlarından daha da məhrum edir. Belə proqramlara görə ananın evdən kənarında daha çox vaxt keçirməli olduqda, bir çox hallarda qızlar analarının əvəzinə yemək bişirmək və ya su gətirmək kimi ev işləri ilə məşğul olmaq məcburiyyətində qalır, bu isə onların məktəb davamiyyətinə mənfi təsir göstərə bilər.

Qadınların iştirakını təmin etmək üçün ictimai iş proqramları və ya məşğulluq zəmanəti sxemləri, məsələn, qadınlara öz qayğıgöstərən rollarını belə proqramlarla uzlaşdırmağa/birləşdirməyə imkan verən alternativlər təklif etməlidir. Məsələn, Hindistanın *Mahatma Qandi Milli Kənd Məşğulluğuna Zəmanət Aktı* və *Efiopiyanın Produktiv Sosial Müdafiə Proqramı* uşaq baxım müəssisələri üçün təminatlar nəzərdə tutur.

İctimai iş proqramları məişət vəzifələrini yerinə yetirmək üçün vaxt saxlamağa və *çevik iş saatlarına* imkan verməli, fiziki qüvvə tələb edən işlərdən çəkinməlidir. Bəzi qadınların (məsələn, yaşlı və ya hamilə qadınları) isə işləməsi istisna edilə bilər. Siyasət qurucuları həmçinin intensiv məşğulluq yaradan sosial infrastruktur layihələrinin çərçivələrini aşmağın mümkünlüyünü də əvvəlcədən qiymətləndirməlidirlər. Onlar qadınları cəlb edə biləcək bəzi fəaliyyətləri də bu layihələrə daxil etməli və bununla da qadınların uşaq və ya qocalara qulluq kimi ödənişsiz iş yükünü azaltmalıdırlar.

Qadınların sosial müdafiə müavinətlərinin birbaşa alıcısına çevrilməsi gender bərabərliyini təmin etmək üçün kifayət deyil. Siyasət qurucuları proqramın gender münasibətlərinə bütün təsirlərini qabaqcadan düşünməlidirlər. Şərtləklərə əməl olunmasını və ya qadınlardan "məsuliyyət şərikliyini" sübut etməyi tələb edən sosial müdafiə proqramları onların müvafiq orqanlar tərəfindən gender əsaslı istismara məruz qalmalarına şərait yarada bilər. Məsələn, uşaqların məktəbə davamiyyətini

və ya icbari tibbi müayinələrə gətirilməsini təmin etdikləri halda qadınların hər hansı proqramdan faydalana biləcəyi şərti qoyula bilər və ya məktəb təqaüd proqramları qızların məktəbə getməsinə və müəyyən müvəffəqiyyət səviyyəsinə çatmasını tələb edə bilər. Bu zaman qadınların müəllimlər və ya tibb işçiləri tərəfindən məruz qala biləcəyi mümkün sui-istifadə hallarından müdafiəsi üçün mühafizə tədbirləri həyata keçirilməlidir. Bundan əlavə, bu cür proqramlar cinsi və reproduktiv qayğı da daxil olmaqla, əlçatan, keyfiyyətli və genderə həssas sosial xidmətlərlə müşayiət olunmalıdır. Əgər sosial xidmətlər uzaqdadırsa və nəqliyyat xərcləri həddən artıq yüksəkdirsə və ya zorlanma və ya zorakılığa məruz qalmaqdan qorxurlarsa, qadın və qızların proqram tərəfindən qoyulmuş şərtlərə əməl etmələri tələbi ləğv edilə bilər. Ayrıca sanitariya qovşaqlar olmadıqda və ya müəllimlər və ya digər tələbələr tərəfindən təqib olunduqda qızlar məktəbə getməyə bilərlər. Əgər tibbi xidmət təminatçıları ayrı-seçkilik yaradan münasibət tətbiq edərsə (məsələn, ərinin razılığını tələb etmək) və ya o yerdə ki ünsiyyət çətinliyi var (xəstənin savada sahib olması və ya ümumi danışmaq dilində danışması kimi gözlənilən olduqda), analar uşaqlarını xəstəxanaya gətirməyə bilərlər. Qadınların inklyuziyasını təşviq edən sosial müdafiə proqramının hazırlanması siyasət qurucularından hər hansı kənarlaşdırılmaların əsas səbəblərini araşdırmağı və qadınların spesifik risklərini və həssaslıqlarını aradan qaldırmaq üçün xüsusi tədbirlər görməyi tələb edir.

Sosial müdafiə proqramlarını tərtib etməzdən və həyata keçirməzdən qabaq Dövlətlər potensial faydalananlar kimi hər iki cinsin həssaslıqlarını qiymətləndirən *hərtərəfli və təsniflənmiş gender təhlili* aparılmalıdır. İstər cins, istərsə də yaş baxımından təsniflənmiş məlumatların toplanması təkə effektiv sosial müdafiə sistemlərinin hazırlanması üçün deyil, həm də cəmiyyətdə gender dinamikasının üzə çıxarılması üçün vacibdir.

Bütün növ sosial müdafiə proqramlarında genderə həssas uyğunluq meyarlarından istifadə edilməsi və qadınlara mənfi təsir göstərə biləcək tələblərin qaldırılması çox vacibdir. Məsələn, resursların ev təsərrüfatlarında necə bölüşdürüldüyünə toxunmadan ev təsərrüfatlarının gəlirlərini nəzərə alan və ya şəxsiyyəti təsdiq edən sənədlərin təqdim edilməsini tələb edən şərtlərin qoyulması qadınları, xüsusən də yaşlı qadınları əlverişsiz vəziyyətə sala bilər.

Həmçinin cinsiyyətə dayanan hakimiyyət münasibətlərini yumşaltmaq və həm ev təsərrüfatlarında, həm də cəmiyyətdə qərar qəbuletmə yetkiləri və rollarındakı qeyri-bərabərliyi aradan qaldırmaq üçün proqramlar hazırlanmalıdır. Dövlətlər, məsələn, proqramların idarəetmə strukturlarında *cinsi kvotalar* yaratmalı və sosial müdafiə proqramlarının bütün səviyyələrində gender balansını təmin etməlidirlər. Beləliklə də qadınların proqramların idarə edilməsində səmərəli iştirakını təmin etməlidirlər. Məsələn, Kolumbiyanın *Familias en Acciyn* adlı proqramında olduğu kimi, proqram və benefisiarlar arasında əlaqəndirici kimi xidmət etmək, qadınlara iştirak etmək imkanı vermək və benefisiar qadınlar üçün gender baxımından təhlükəsiz mühit təmin etmək üçün icma fasilitatorları (madres lideres və ya presidentas) qadınlar arasından seçilir.⁶⁵

Sosial müdafiə proqramlarında iştirak və hesabatlılıq kanalları qadınlar üçün asan və çatımlı olmalıdır. Bu zaman qadınların sosial müdafiə proqramlarında bərabər şərtlərlə iştirakına mane olan mədəni və icma strukturları nəzərə alınmalıdır. Məsələn, qadınlar icma yığıncağında iştirak edə bilər, lakin oturmuş gender rolları onların öz problemlərini ifadə etməsinə mane ola bilər, xüsusən də icmanın kişi üzvləri orada olarsa. Bu maneələri aradan qaldırmaq və qadınların səmərəli və mənalı iştirakını təşviq etmək üçün iştirakçılıq kanalları hazırlanmalıdır.

Sosial müdafiə proqramları üçün monitorinq və qiymətləndirmə mexanizmləri həmçinin *gender üzrə təsniflənmiş göstəriciləri* özündə birləşdirməlidir. Bu, həmin proqramların qadınların səsini nəzərə almaq qabiliyyətini qiymətləndirmək və daha da yaxşılaşdırmağa imkan verir. Məlumatların bu cür təsnifləndirilməsinin yaş, etnik mənsubiyyət və əlillik kimi digər aspektlərə görə təcridlə üzləşən qruplar üçün də aparılması vacibdir.

Gender bərabərliyi sosial müdafiə proqramlarının ikinci dərəcəli məqsədi ola bilməz. Proqramlar gender bərabərliyini təşviq etmək və qadınların səfərbərliyini asanlaşdırmaq üçün hər fürsətdən istifadə etməlidir. Məsələn, proqram administratorları gender əsaslı zorakılıq və erkən nikah kimi yayılmış gender bərabərsizliyi və maneələrini aradan

⁶⁵ Rebecca Holmes, Nicola Jones, Rosana Vargas and Fabio Veras Soares, "Cash Transfers and Gendered Risks and Vulnerabilities: Lessons from Latin America," *International Policy Centre for Inclusive Growth Research Brief* 16 (2010): 3.

qaldırmaq üçün icmalarla müntəzəm qarşılıqlı əlaqəni necə maksimum dərəcədə artırmağın yollarını aramaladırlar. Məsələn, Peruda benefisiarlar həftəlik təlimlərdə iştirak edirlər ki, orada qadınlar müəyyən bacarıqlar öyrənə, savadlarını artır, topluma aidlik və qoşulma duyğusu hiss edə bilirlər.⁶⁶ İcma görüşləri sosial müdafiə strategiyalarına inteqrasiya olunduqda, onlar qadınların vaxt məhdudiyətlərini nəzərə almalı və qadın qruplarının təşkili zamanı təhlükəsizliyi təmin etməlidirlər. Qadınların qadın qrupları vasitəsilə səfərbər edilməsi bir sıra Cənubi Asiya ölkələrində ana və körpə sağlamlığının yaxşılaşdırılmasında son dərəcə uğurlu olmuşdur; Hindistanda yeni doğulmuş ölümlərin 45 faiz azalması, həmçinin ana ölümlərinin azalması qadın qruplarına verilən dəstəyin artması ilə əlaqələndirilir. Bu qadın qrupları məlumatlılığı artır, hamilə qadınlara məsləhət və dəstək verə, nəqliyyat və tibbi xidmət xərclərini ödəmək üçün təcili fondlar yarada bilirlər.⁶⁷

Beləliklə, sosial müdafiə sistemlərini beynəlxalq insan hüquqları öhdəliyinə uyğunlaşdırmaq üçün Dövlətlər bunları təmin etməlidirlər:

Tövsiyə 8

Dövlətlər qəbul etməlidir ki, sosial müdafiə proqramlarının təsirləri gender baxımından neytral deyil və müvafiq olaraq, qadınların üzləşdiyi ayrı-seçkiliyin çoxsaylı formalarını nəzərə alan sosial müdafiə strategiyaları hazırlamalı və həyata keçirməli, bu proqramların həyatın bütün mərhələlərində (uşaqlıq, yeniyetməlik, yetkinlik və qocalıq) qadının xüsusi ehtiyaclarına cavab verməsini təmin etməlidir.

Tövsiyə 9

Sosial müdafiə proqramları ayrı-seçkiliyi və mənfi stereotipləri gücləndirmədən qadınların qulluq göstərənlər kimi rolunu tanımalı və hörmət etməlidir. Qulluğun pulla ölçülən dəyərini təbliğ etmək, ailə üzvünə baxım məsələsində cəmiyyətlə dövlətin məsuliyyətlərini uzlaşdırmaq, kişiləri ailə üzvlərinə dəstək və qulluq göstərməkdə daha fəal iştiraka təşviq etmək üçün tədbirlər görülməlidir.

⁶⁶ Həmin yerdə, 2.

⁶⁷ Nicola Jones, Fiona Samuels, Laura Gisby and Elizabeth Presler-Marshall, "Rethinking cash transfers to promote maternal health: good practice from developing countries," *ODI Background Note* (2011): 9.

Tövsiyə 10

Siyasət qurucuları həm milli, həm də yerli səviyyədə sosial proqramları hazırlayan və həyata keçirən şəxslərin gender məsələlərindən xəbərdar olmasını təmin etmək üçün onların bacarıqların artırılmasına sərmayə qoymalı və qadınların sosial müdafiə proqramlarının idarə edilməsində daha çox iştirakını təmin etmək üçün tədbirlər görməlidirlər.

Tövsiyə 11

Sosial müdafiə mexanizmləri mədəniyyət və gender baxımından həssas və keyfiyyətli sosial xidmətlərlə müşayiət olunmalıdır və qadınların bu cür xidmətlərə çıxışında qarşılaşa biləcəkləri maneələri nəzərə almalıdır.

Tövsiyə 12

Dövlətlər təmin etməlidir ki, bütün sosial müdafiə proqramları genderə-həssas uyğunluq meyarlarına tabe tutulsun. Bu meyarlar qadınların sosial müdafiə ilə əhatə olunmasını və ondan faydalana bilməsini təmin etmək üçün ailə daxilindəki dinamikanı nəzərə almalıdır.

Tövsiyə 13

Genderə əsaslanan hakimiyyət münasibətləri nəzərə alınmaqla, proqramın bütün mərhələlərində qadınların mənalı iştirakını asanlaşdırmaq üçün iştirakçılıq və hesabatlılıq mexanizmləri hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir.

b) Benefisiarların seçimində bərabərlik və qeyri-ayrıseçkiliyin təmini

Sosial müdafiə proqramları heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədən bütün fərdlər üçün əlçatan olmalıdır.⁶⁸ Universal, yəni bütün sakinlərə heç bir şərt qoymadan dəstək təmin edən sosial müdafiə sxemləri benefisiarların seçimində heç bir ayrı-seçkiliyin olmamasını təmin etməyə imkan verir və buna görə də Dövlətlərin insan hüquqları üzrə öhdəlikləri qarşılamaşının ən yaxşı yolu sayıla bilər.⁶⁹ Bununla belə, bir çox dövlətlərdə sosial müdafiə proqramları universal xarakter daşımır və bunun əvəzinə əhalinin müəyyən demoqrafik kateqoriyalarına və ya yoxsulluq səviyyəsi nəzərə alınmaqla müəyyən qruplara ünvanlanır. Kateqoriyalar üzrə ünvanlama kimi sadə ünvanlama mexanizmləri nisbətən effektivdir, çünki benefisiarları seçərkən müəyyənləşdirilmiş yaş qrupu daxilində hər kəsi hədəfləməyə imkan verir (məsələn, müavinətlər 18 yaşdan kiçik bütün uşaqlara və ya 65 yaşdan yuxarı bütün şəxslərə şamil edilə bilər) və onların meyarları asanlıqla müəyyən edilə bildiyindən insan hüquqları ilə bağlı elə də çox problem yaratmır.

Digər tərəfdən benefisiarları gəlir və ya yoxsulluq səviyyəsinə görə seçməyi nəzərdə tutan mexanizmlər insan hüquqları baxımından daha mürəkkəb və problemlidir. Ünvanlama mexanizmləri ən çox ehtiyacı olanlara çatmağın (xüsusilə resurslar məhdud olduqda) bir yolu kimi görünsə də, insan hüquqları baxımından çox diqqətli olmağı tələb edir. Prinsipcə, ən həssas və əlverişsiz vəziyyətdə olan qrupların prioritetləşdirilməsi forması kimi ünvanlama sxemlərindən istifadə etməklə insan hüquqları standartları pozulmur. Bununla belə, insan hüquqları standartlarına uyğun olaraq, ünvanlama üsulları ayrı-seçkiliyə yol verməmək prinsipi ilə uzlaşmalı və birləşdirilməlidir ki, bu da yalnız bütün uyğunluq meyarlarının obyektiv, ağılabatan və şəffaf olması tələbi ilə məhdudlaşmır, həm də ən yoxsullara öncəlik verilməsi və benefisiarların damğalanmasından qaçmaq öhdəliyini də ehtiva edir. Ünvanlı yardım tədricən universal əhatəni təmin etmək niyyəti ilə həyata keçirilməlidir.

Universal proqramlarla müqayisədə ünvanlı proqramların əsas qəbul edilən üstünlüyü onların ümumi maliyyə dəyəridir. Praktikada isə sosial sistemlərin maliyyə imkanları baxımından münasibliyi istər-istəməz siyasi

⁶⁸ CESCR, Ümumi Şərh No. 19, para. 11.

⁶⁹ CESCR, Ümumi Şərh No. 19, para. 4.

iradə və legitimlik məsələsidir. BƏT və onun partnyorları tərəfindən aparılan çoxsaylı tədqiqatlar⁷⁰ göstərir ki, sosial müdafiə proqramları hətta ən yoxsul ölkələrin də imkanları daxilindədir və münasibdir. Məsələn, Salvadora ölkənin illik ÜDM-nin 1,1-1,5 faizi qədər vəsait sərf etməklə sosial müdafiə proqramlarını (uşaqlı və ya hamilə qadınlar olan ailələrə şərti nağd pul köçürmə proqramı, kənd yerlərində yaşayan yoxsullar üçün sığortasız qocalıq pensiyası, ictimai təməl səhiyyə sistemi, təhsil və ya ictimai xidmətlə əlaqəli işsizlərə nağd pul köçürmələri) ölkədə ifrat yoxsulluq şəraitində yaşayan bütün insanlara şamil etmək olardı.⁷¹ Bundan əlavə, təcrübə göstərir ki, sosial müdafiə son nəticədə işçi qüvvəsinin məhsuldarlığını artırmaq, cəmiyyətin sağlamlığını və dayanıqlığını möhkəmləndirmək və məcmu tələbi çoxaltmaqla özünü doğruldur.⁷²

Universal proqramlar damğalanmanın (stiqmatizasiyanın) qarşısını alır, korrupsiya və manipulyasiya imkanlarını azaldır və daha az inzibati xərclərlə daha sadə strukturla həyata keçirilə bilər. Bir çox hallarda, universal proqramlar, xüsusən də inzibati imkanların məhdud olduğu ölkələrdə daha aşağı xərclərlə daha yaxşı əhatələməyə nail olur. Universal proqramları həyata keçirməklə Dövlətlər insan hüquqları qanunvericiliyinə uyğun olaraq öz öhdəliklərini daha yaxşı yerinə yetirə bilərlər. Bununla ehtiyacı olanların hamısının əhatə olunmasını maksimum dərəcədə təmin edə və öncəlikli olaraq çatılmalı və müdafiə edilməli olan şəxslərin (məs., ən yoxsulların) hər hansı kənarlaşdırma ehtimalını minimuma endirə bilərlər. Təcrübə göstərir ki, tez-tez ünvanlı proqramların hazırlanmasında yol verilən texniki problemlər onların həqiqətən ən həssas insanlara çatmasına mane ola bilər; Tədqiqatlar göstərdi ki, məsələn, Latın Amerikasındakı proqramlardan kənar qalanların nisbəti 26-84 faiz arasında dəyişir.⁷³

⁷⁰ Tədqiqatlar BƏT tərəfindən, bir çoxu Beynəlxalq Valyuta Fondu, BMT-nin İqtisadi və Sosial Məsələlər Departamenti, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Uşaq Fondu, Latın Amerikasına və Karib hövzəsi üzrə İqtisadi Komissiyası və HelpAge International ilə əməkdaşlıqda aparılmışdır. Bax, məsələn, S. Mizunoya, C. Behrendt, K. Pal, and F. Leger, "Costing of basic social protection benefits for selected Asian countries: First results of a modelling exercise," *Issues in Social Protection* 17 (2006). April 26, 2012, <http://www.socialsecurityextension.org/gimi/gess/RessShowResource.do?resourceid=810>; K. Pal, C. Behrendt, F. Leger, M. Cichon, and K. Hagemeyer, "Can low-income countries afford basic social protection? First results of a modelling exercise," *Issues in Social Protection* 14 (2005). Accessed April 26, 2012, <http://www.ilo.org/public/english/protection/seccoc/downloads/policy/1023sp1.pdf>.

⁷¹ *Social Protection Floor for a Fair and Inclusive Globalization: Report of the Advisory Group chaired by Michelle Bachelet* (Geneva: International Labour Organisation, 2011), 46.

⁷² Həmin yerdə, 47.

⁷³ Thandika Mkandawire, "Targeting and Universalism in Poverty Reduction", *Social Policy and Development Programme Paper Number 23* (United Nations Research Institute for Social Development, 2005), 10.

Yoxsulları müəyyən etmək üçün istifadə edilən ehtiyacların qiymətləndirilməsi kimi bəzi üsullar çox vaxt mürəkkəb və qeyri-şəffaf olur və bu, uyğunluq meyarlarını başa düşməyi çox çətinləşdirir. Bu, nəzərdə tutulan benefisiarların ünvanlama prosesini başa düşmək, öz hüquqlarını tələb etmək və proqramların administratorlarından səhv və ya xətalara görə cavabdehlik tələb etmək imkanlarını ciddi şəkildə məhdudlaşdırır. Xüsusilə narahatlıq doğuran məqam, uyğunluğu müəyyən etmək vasitəsi kimi ehtiyacların dolayı qiymətləndirilməsindən istifadə edilməsidir. Ehtiyacların dolayı qiymətləndirilməsi təkcə inzibati baxımdan mürəkkəb deyil, həm də çox vaxt müvafiq obyektivlik və ya şəffaflyq standartlarına cavab vermir, xüsusən də böyük qeyri-formal sektorları, zəif inzibati potensialı və aşağı maliyyə imkanları olan inkişaf etməkdə olan ölkələrdə.⁷⁴

Universal proqramlar sosial həmrəyliyə töhfə vermək potensialına malik olsa da,⁷⁵ gəlir və ya yoxsulluq səviyyələrini hədəfləyən üsullar cəmiyyətin birliliyinə mənfi təsir göstərə bilər.⁷⁶ Benefisiarların seçilməsində istifadə edilən mürəkkəb metodologiyanın icma tərəfindən anlaşılmasındakı çətinliklə bərabər, onların proqrama daxil edilməsi və kənarlaşdırılması zamanı qaçılmaz olan səhvlər də icmada gərginlik və parçalanmalar yarada bilər ki, bu da münaqişə və iğtişaşları artır, nəticədə çoxsaylı hüquqların, o cümlədən insanların şəxsi təhlükəsizliyinin pozulmasına səbəb ola bilər. Hər kəsin yoxsulluq şəraitində yaşadığı və demək olar ki, ən yoxsulları bir az daha yaxşı vəziyyətdə olanlardan ayıran fərqlərin hiss olunmaz dərəcədə olduğu icmalarda ünvanlama üsullarından istifadə edildikdə icmadaxili gərginlik və parçalanma ehtimalı xüsusilə yüksək olur.

İcmadaxili münaqişə potensialı, benefisiarların seçilməsi üçün məsuliyyətin icmanın məclisinə və ya icma liderlərinə (onların icmadakı ən yoxsulları daha yaxşı tanıması ehtimalı ilə) həvalə edildiyi proqramlarda artır. İnsan hüquqları nöqtəyi-nəzərindən baxdıqda, seçimin icmaya həvalə edilməsi ilə bağlı bir sıra narahatlıqlar var ki, bu metodu seçərkən siyasətçilər tərəfindən həll edilməlidir. Bu metod təkcə icma daxilində

⁷⁴ Dolayı vasitələrin hərtərəfli qiymətləndirilməsi üzrə test metodologiyası üçün bax, Stephen Kidd and Emily Wylde, *Targeting the poorest: an assessment of the proxy means test methodology*, (Canberra: Australian Aid, 2011), Accessed April 26, 2012, http://www.ausaid.gov.au/publications/pubout.cfm?id=7044_2239_6308_4104_9028.

⁷⁵ *75 Integrated Social Protection Systems: Enhancing Equity for Children* (New York: UNICEF, 2012), 5.

⁷⁶ ⁷⁶ Stephen Kidd and Emily Wylde, *Targeting the poorest: an assessment of the proxy means test methodology*, (Canberra: Australian Aid, 2011), Accessed April 26, 2012, http://www.ausaid.gov.au/publications/pubout.cfm?id=7044_2239_6308_4104_9028.

hakimiyyət strukturlarını, hami-müştəri münasibətlərini və yerli gender normalarını gücləndirmək, gərginlik yaratmaq və cəmiyyətdəki bəzi qrupları daha çox damğalamaq və yadlaşdırmaq potensialına malik deyil, həm də ən yoxsul və ən həssas təbəqəni tamamilə kənarlaşdırmaq kimi xoşagəlməz təsir göstərə bilər. Məsələn, icma liderləri dəstəyə ən çox ehtiyacı olanları deyil, sosial müdafiə yardımından daha çox faydalananları seçə bilərlər.

Bəzi hallarda, icma hədəfləməsi proqramları, məsələn, artıq sosial cəhətdən təcrid olunmuş qadınların daha çox kənarlaşdırılması ilə nəticələnmişdir.⁷⁷ Seçim və hədəfləmə prosesinin icma liderlərinə həvalə edilməsi həm də rüşvətخورluq və vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə imkanları yaradır, beləliklə, rüşvət verə bilməyənləri və ya əvvəlcədən mövcud olan ayrı-seçkilik münasibətlərindən əziyyət çəkənləri daha da marginallaşdırır. Bu, xüsusilə yoxsulluğun geniş yayıldığı və ən çox ehtiyacı olanları müəyyən etmək çətin olan icmalarda rast gəlinən haldır.

Aşağı gəlirli ölkələrdə tez-tez istifadə edilən digər hədəfləmə mexanizminə - coğrafi hədəflənməyə də ehtiyatla yanaşmaq lazımdır. Çünki bu, siyasət qurucuları və siyasətçilərə strateji siyasi manipulyasiya üçün imkanlar yaradır. Onlar sosial müdafiə dəstəyini ən çox ehtiyacı olan icmalardan daha çox, siyasi əhəmiyyətli seçki bölgələrinə yönəltməkdə daha çox maraqlı ola bilərlər. Bu, təbii ki, benefisiarların obyektiv və ağılabatan meyarlar əsasında seçilməsini tələb edən ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsipinə riayət olunması ilə bağlı əlavə problemləri ortaya çıxarır.

Benefisiarların seçilməsində hədəfləmə metodlardan istifadə edildikdə, siyasət hazırlayanlar potensial benefisiarların kənarlaşdırılmasını minimuma endirmək və seçilmiş metodların obyektiv, şəffaf olmasını və əlavə ayrı-seçkiliyə və ya damğalanmaya səbəb olmamasını təmin etmək baxımından metodların təsirini diqqətlə qiymətləndirməlidirlər. Həyata keçirilməsi daha asan olan, həmçinin icmadaxili gərginliyi və parçalanmaları minimuma endirən üsullara üstünlük verilməlidir. İnsan hüquqları nöqtəyi-nəzərindən *daxiletmə xətaları* (hədəf qrupda olmayan birinə dəstəyin verilməsi) və *kənar qoyma xətaları* (hədəf qrupda olanlara dəstəyin təmin edilməməsi) eyni əhəmiyyətə malik deyildir; kənar qoyma

⁷⁷ Bax, M. Davies, *DFID Social Transfers Evaluation Summary Report* (Sussex: Institute for Development Studies, 2009).

xətalrı daha ciddi problemdir və benefisiarların sosial təminat hüququnun pozulması ilə nəticələnir. Üstəlik, kənar qalanlar çox vaxt struktur ayrışiklikdən əziyyət çəkənlər olur və buna görə də benefisiarlar sırasına daxil edilmələrini tələb etməkdə çətinlik çəkəcəklər.

İnsan hüquqları nöqteyi-nəzərindən siyasət qurucularının *əllilər, yaşlı insanlar, yerli xalqlar, azlıqlar və ya HIV/AIDS daşıyıcıları* kimi həssas və əlverişsiz qruplara *öncəlik verilməsini* fəal şəkildə təmin etmələri çox vacibdir. Bu baxımdan, *kateqoriyalı sxemlərin* (məsələn, yaşa və ya yerə görə) qəbul edilməsinə üstünlük verilməlidir və *kateqoriyalar çərçivəsində hər bir təminat universal olmalıdır* (məsələn, universal sosial pensiyalar və ya uşaq müavinətləri). Öz dizaynına görə ən yoxsul ev təsərrüfatlarının və icmaların faktiki olaraq kənar qalmasına gətirib çıxaran ünvanlı sistemlər bərabərlik və qeyri-ayrıseçkilik prinsiplərini ciddi şəkildə pozur və onlardan qaçılmalıdır. Məsələn, Nepalın *Təhlükəsiz Doğuşun Təşviqi Proqramı* kimi yalnız ikidən az uşağı olan qadınların ana sağlamlığı üçün müavinət əldə edə biləcəyini nəzərdə tutan proqramlar, bir qayda olaraq daha yüksək doğuş göstəricilərinə malik yoxsul qadınları kənar qoyur.⁷⁸

Ünvanlı sosial yardım sistemləri benefisiarları onların hüquq və imtiyazları, *uyğunluq meyarları və iştirak tələbləri*, hesabatlılıq və şikayət üçün mövcud mexanizmlər barədə məlumatlandırma *geniş təbliğat və məlumat kampaniyaları* ilə müşayiət olunmalıdır. Tədqiqatlar göstərir ki, ev təsərrüfatları nə qədər yoxsul, daha az təhsilli və daha çox təcrid olunmuş olsa, onun üzvlərinin sosial müdafiə proqramının mövcudluğu barədə məlumatlı olma və bu proqrama daxil edilmələri üçün müraciət etmə ehtimalı bir o qədər azdır.⁷⁹

Buna görə də təbliğat və məlumatlandırma apararkən ən həssas və əlverişsiz təbəqələr üçün əlçatan olan kanallardan istifadə etməlidir. Benefisiarların seçimində heç bir ayrı-seçkiliyin olmamasını təmin etmək üçün adekvat müraciət və monitoring prosesləri həyata keçirilməlidir. Bu mexanizmlər qərəzsiz olmalı, təsirli və səmərəli təzminat və zərərin ödənməsini təmin etmək üçün səlahiyyətli olmalıdır.

⁷⁸ Nicola Jones, Fiona Samuels, Laura Gisby and Elizabeth Presler-Marshall, "Rethinking cash transfers to promote maternal health: good practice from developing countries," *ODI Background Note*, November 2011, p. 6.

⁷⁹ Həmin yerdə.

Beləliklə, öz sosial müdafiə sistemlərini beynəlxalq insan hüquqları öhdəliklərinə uyğunlaşdırmaq üçün Dövlətlər aşağıdakıları təmin etməlidirlər:

Təvsiyə 15

Hədəfləmə və ya ünvanlama metodlarından yalnız tədricən universal əhatəyə nail olmaq məqsədi ilə istifadə edilməlidir. Dövlətin potensialını artırmaq və əhatə dairəsini tədricən genişləndirmək üçün dayanıqlı resurslar təmin edən tədbirlər görülməlidir.

Təvsiyə 16

Hədəfləmə üsulları ağılabatan, obyektiv, şəffaf və genderə həssas olmalı və maksimum dərəcədə kənarıda qoyma/xaric etmə xətlərindən qaçılmalıdır.

Təvsiyə 17

Yoxsulluq göstəriciləri əsasında hədəfləmə üsullarının tətbiq edildiyi yerlərdə siyasət hazırlayanlar ən yoxsulların qeyri-dəqiq hədəfləmə səbəbindən sosial təminat proqramlarından kənarıda qalmamasını təmin etməlidirlər. Ehtiyacların dolayı qiymətləndirilməsi üsullarından istifadə edildiyi hallarda, metodologiya və istifadə edilən dolayı vasitələrin yaxşı başa düşülməsini təmin etmək üçün aktiv tədbirlər görülməlidir. İcma hədəfləməsi üsulu tətbiq edildikdə siyasət qurucuları uyğunluq meyarlarının bərabər şəkildə, ayn-seçkilik və/və ya damğalanma olmadan tətbiqini təmin etmək üçün icma üzvlərinə müvafiq təlimlər keçməlidirlər. Coğrafi hədəfləmə istifadə olunduqda, yaşayış məntəqələrinin seçilməsi üçün meyarlar şəffaf və obyektiv olmalıdır; seçim siyasi/seçki maraqlarına deyil, yerli ehtiyaclara əsaslanmalıdır.

Təvsiyə 18

Hədəfləmə prosesləri müvafiq məlumatlandırma/maarifləndirmə proqramları və xaric etmə (kənarıda qoyma) səhvlərinin aradan qaldırılmasına imkan verən əlçatan mexanizmlərlə dəstəklənməlidir.

c) Əlçatanlıq, məqbulluq və adekvatlıq standartlarına riayət edilməsi

Bərabərlik və ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsipi həmçinin Dövlətlərdən sosial müdafiə proqramlarının iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlarla bağlı hazırlanmış əlçatanlıq, uyğunlaşma, məqbul və adekvatlıq standartlarına cavab verməsini təmin etməyi tələb edir.⁸⁰ İnsan hüquqları sosial müdafiə proqramlarının əlçatan olmasını tələb edir⁸¹ ki, bu da onların ən yoxsul və təcrid olunmuş insanların faydalanmasına mane olan inzibati və fiziki maneələri dəf etməsini nəzərdə tutur. Yoxsulluq içində yaşayanlar həmçinin yaş, əlillik, etnik mənsubiyyət, coğrafi mövqe və ya digər amillərə görə əlavə və kəşifən maneələrlə üzləşdikdə, onlar çox vaxt sosial müdafiə proqramlarına çıxışda əlavə qeyri-mütənasib əlverişsiz vəziyyətlərlə üzləşirlər.

İnzibati tələblər proqramı tərtib edən siyasət hazırlayanlara zəruri və zərərsiz bir formallıq kimi görünəndə də, yoxsulluq içərisində yaşayanlar üçün inzibati maneələr onların sosial müdafiə proqramlarına daxil edilməsi və onlardan kənarlaşdırılması arasındakı fərq qədər nəticə yarada bilər. Məsələn, bəzi proqramlar benefisiarlardan qeydiyyat üçün şəxsiyyəti təsdiq edən sənədləri təqdim olunmasını tələb edir. Çox vaxt bu cür sənədlər baha başa gəlir, onları yalnız şəhər mərkəzlərindən əldə etmək olar və ya hətta bir çox insanın, xüsusən də qadınların doğum zamanı qeydiyyata alınmadığı ölkələrdə ümumiyyətlə mövcud deyil. Bəzi proqramlar fərdlərdən barmaq izləri kimi biometrik məlumatları təqdim etməyi tələb edir; bu, kənd yerlərində yaşayan benefisiarlar üçün əhəmiyyətli maneə ola bilər, çünki bu adamların ömür boyu işləməsi səbəbindən kobudlaşan barmaq izlərinin skanerlər tərəfindən tanınması mümkün olmaya bilər.⁸²

Çox vaxt proqram üçün qeydiyyat yazılı şəkildə və ya mürəkkəb və rəsmi dildən istifadə edən ərizə formalarında aparılmalıdır; bu cür tələblər ən yoxsulların proqrama qoşulmasına maneə ola bilər. Sosial müdafiə proqramları həm də fiziki cəhətdən əlçatan olmalı və hüququ olan şəxslər bu zaman qeyri-mütənasib xərc və ya təhlükə ilə üzləşmədən öz müavinətlərini əlverişli yerdə və vaxtında əldə edə bilməlidirlər.

⁸⁰ Bax, məs., CESCR, Ümumi Şərhlər No. 13, 14 and 19.

⁸¹ CESCR, Ümumi Şərhlər No. 19, para. 4.

⁸² Valentina Barca, Alex Hurrell, Ian MacAuslan, Aly Vishram and Jack Willis, "Paying Attention to Detail: How to Transfer Cash in Cash Transfers," *Oxford Policy Management Working Paper 4* (2010): 9.

Sosial müdafiəyə ən çox ehtiyacı olan əhali adətən şəhər mərkəzlərindən köçürülənlər olduğu üçün benefisiarlar çox vaxt uzun məsafələr, çətin coğrafi ərazi, yüksək nəqliyyat xərcləri və vaxt sərfiyyatı kimi fiziki və praktiki maneələrlə üzləşirlər. Məsələn, Keniyanın *Aclıqdan Qorunma üçün Təhlükəsizlik Kəməri Proqramının* benefisiarları arasında aparılan sorğular göstərdi ki, ev təsərrüfatlarının 8,3 faizi öz müavinətlərini almaq üçün dörd saatdan çox piyada gedib və həmin yerə gedib-gəlmək üçün orta gediş müddəti 92 dəqiqə olub ki, bu müddət ərzində demək olar ki, iştirakçıların yarısı özlərini təhlükəsizlikdə hiss etməyiblər.⁸³ Yenə də Keniyada *Validəynlərini İtirmiş və Həssas Uşaqlar üçün Nağd Dəstək Proqramından* faydalanan bir çox ev təsərrüfatları təhsil və yaşayış üçün yardımı almaqdan ötrü yardım dəyərinin 50 faizinə bərabər maliyyə xərcləri ilə üzləşdiklərini bildirmişdilər.⁸⁴ *Fiziki güc və hərəkət məhdudluğu*, eləcə də *qeyri-adekvat infrastruktur və nəqliyyat* xüsusilə yaşlı insanlar, xəstəliyi və ya əlilliyi olan şəxslər üçün sosial müdafiə proqramlarına çatmaq yolunda əsas maneədir.

Ölçətanlığa maneə yaradan amillər

Bir sıra amillər yoxsulluq şəraitində yaşayan insanların onlara şamil olunan sosial müdafiə müavinətlərini əldə etmələrinə mane ola bilər.

Bunlara aşağıdakılar daxildir:

- *Şəxsiyyəti təsdiq edən sənədlərin və ya biometrik məlumatların hazırlanması kimi inzibati tələblər;*
- *Savadlılıq tələb edən və ya mürəkkəb və ya formal dilin istifadə olunduğu tətbiq prosesləri;*
- *Uzaq məsafəyə səfər və ya xeyli vaxt və ya nəqliyyat xərclərini tələb edən coğrafi uzaqlıq;*
- *Məhdud fiziki hərəkətlik, təhlükəsizlik problemləri və qeyri-adekvat nəqliyyat və infrastruktur imkanları.*

Buna görə də siyasəti hazırlayan şəxslər bu maneələri aradan qaldırmaq üçün tədbirlər görməlidirlər. Sosial müdafiə proqramlarına çatımlılığa fiziki maneələri aradan qaldırmaq üçün getdikcə populyarlaşan vasitələrdən biri

⁸³ Həmin yerdə, 9.

⁸⁴ Həmin yerdə, 12.

elektron ödəniş metodlarının istifadəsidir. Buna misal debet kartı, smart kart və mobil telefondan istifadə və kiçik icmalarda yerli vasitəçinin məkanında yerləşdirilmiş POS (Satış Nöqtəsi) terminal cihazları vasitəsilə pulların paylanmasıdır. Bu kimi texnologiyalar xərclərin səmərəliliyini artırmaq, çevikliyi təmin etmək, nəqliyyat xərcləri və vaxt sərfiyyatını aradan qaldırmaq potensialına malikdir. Lakin Dövlətlər onların icmanın ehtiyaclarına adekvat olmasını təmin etməlidirlər. Onların tətbiqi bu cür texnologiyaların istifadəsinə uyğunlaşmaqda çətinlik çəkə biləcək insanların (məs., yaşlılar, əlillər, savadlılıq və ya digər bacarıq səviyyələri aşağı olan digər insanların) kənarında qalmasına səbəb olmamalıdır.

Bəzi sosial müdafiə proqramlarının coğrafi baxımdan ucqar ərazilərə çatması üçün müəyyən stimulların tətbiqi tələb oluna bilər. Məsələn, İndoneziyanın ana ölümlərinin azaldılmasına yönəlmiş bir proqramı, yeddi il ərzində 54,000 mama yetişdirməkdə və işə götürməkdə uğur qazansa da, qiymətləndirmə nəticəsində məlum oldu ki, kəndlərin yalnız 29 faizində rezident mama var, çünki mamaların şəhər yerlərində yaşamağa üstünlük verir. Belə hallarda, çox vaxt köməyə ən çox ehtiyacı olan kənd icmalarının proqramdan faydalana bilməsini təmin etmək üçün stimulların tətbiqinə ehtiyac ola bilər.⁸⁵

Sosial müdafiə proqramları həmçinin əhəlinin ehtiyaclarına, yerli şəraitə və məhrumiyətlərə *uyğunlaşdırılmalıdır*. Çox tez-tez orta gəlirli Latın Amerikasının ölkələrində uğurla həyata keçirilən şərti nağd pul yardım proqramları yoxsulluq içində yaşayan insanların spesifik həssaslıqları, spesifik yerli məhdudiyətlər və problemlər barədə adekvat anlayış olmadan Sub Saxara Afrikası və ya Cənubi Asiyada aşağı gəlirli ölkələrə idxal olunur. Məsələn, Şərqi Timorda *Bolsa da Mae* sxemi Braziliyadakı *Bolsa Familia* proqramının təcrübəsi əsasında hazırlanmışdır, baxmayaraq ki, Şərqi Timorda kənd yerlərində sosial xidmətlərə çox məhdud çıxış səbəbindən şərtlərə (hansı ki, Braziliyada uğurla həyata keçirilir) riayət etmək mümkün deyil və prosesə nəzarət etmək çox məsrəflidir. Proqramların yerli kontekstə uyğunlaşdırılmasını təmin etmək üçün onlar *sübutlara əsaslanmalı və yerli kontekstlər* üçün tərtib edilməlidir. Proqramlar müxtəlif ölkələrdə sosial müdafiəni əhatə edən siyasi mədəniyyəti nəzərə almalıdır və konkret

⁸⁵ Nicola Jones, Fiona Samuels, Laura Gisby and Elizabeth Presler-Marshall, "Rethinking cash transfers to promote maternal health: good practice from developing countries," ODI Background Note (2011): 9.

ölkənin sosial münasibətlər tarixi, hüquq və bərabərlik konsepsiyalarına, hüquq və vəzifələrə münasibət kontekstinə uyğun olmalıdır.

Sosial müdafiə proqramlarının məlumat və maarifləndirmə elementlərinin ölkə daxilində ayrı-ayrı regional kontekstlərə uyğunlaşdırılmasına da böyük diqqət ayırmağa ehtiyac var. Çox vaxt yoxsulluq şəraitində yaşayan insanlar *təcrid olunmuş və ucqar ərazilərdə* yaşadıkları üçün proqramın mövcudluğu və həyata keçirilməsi haqqında məlumat kampaniyalarından kənar qalırlar və buna görə də sosial müdafiə proqramlarından istifadə edə bilmirlər. Təbliğət və məlumat bu məhdudiyətlərə uyğunlaşmalıdır. Onlar həmçinin, məsələn, radio elanları, tok-şoular və icma tamaşaları hesabına *savadsızlıq və dil maneələrini* dəf etməlidirlər. Məlumat azlıqların, yerli xalqların və immiqrant əhalinin istifadə etdiyi dillərdə mövcud olmalıdır. Çatdırılma sistemləri də spesifik yerli şəraitə uyğunlaşmalıdır. Məsələn, proqram verilən yardımın dəyəri ilə nüqayisədə yardımı almaq üçün sərf olunan vaxtın və ya pulun dəyərini nəzərə almalıdır. Xüsusi coğrafi amillər, məsələn, yolların və ya yağışlı mövsümlərdə çatımlılığın olmaması da nəzərə alınmalıdır.

İnsan hüquqları yanaşmasının digər tələbi ondan ibarətdir ki, sosial müdafiə proqramları irq, cins, sinif, əlillik və s. kimi ayrı-seçkiliyin çoxsaylı formaları kontekstində *mədəniyyət nöqtəyi-nəzərindən məqbul* olmalıdır. Sosial müdafiə sistemlərinin hazırlanması və tətbiqi zamanı yerli qrupların və etnik azlıqların mədəni dəyərləri, həmçinin spesifik gender riskləri və narahatlıqları nəzərə alınmalıdır. Yerli xalqlar öz ana dillərindən başqa dildə danışı bilmədiklərindən məktəblərə getmələri və ya səhiyyə xidmətlərindən istifadə etmələri mümkün olmaya bilər. Mədəni uyğunlaşmanı təmin etmək üçün sosial müdafiə proqramlarının dizaynı hər hansı sosial müdafiə müdaxiləsinin həyata keçirilməsinin ən effektiv və mədəni cəhətdən həssas yolları haqqında məlumat toplamaq üçün müvafiq icmalarla geniş məsləhətləşmələri nəzərdə tutmalıdır.

Siyasət qurucuları maarifləndirmə və məlumatlandırmadan tutmuş şikayət mexanizmlərinə qədər proqramların bütün mərhələlərində proqrama çatımlılıqda və ya yardımların alınmasında *heç kimin yaşı, cinsi, irqi, etnik mənsubiyyəti, sağlamlıq vəziyyəti, əlilliyi və ya hər hansı digər əsasla ayrı-seçkiliyə məruz qalmamasını* təmin etməlidirlər. Proqramın fərqli benefisiarlara göstərə biləcəyi fərqli təsirlər nəzərə alınmalıdır, həmçinin

onun həyata keçirilməsinin ayrı-seçkilik xarakterli təsirə malik olmaması və ya konkret qruplara arzuolunan təsirin əldə edilməsinə mane olmaması təmin edilməlidir. Struktur ayrı-seçkilikdən əziyyət çəkən qruplara xüsusi diqqət yetirilməlidir. Məsələn, Ekvadorda bəzi yerli qadınlar *Bono de Desarrollo Humano* adlı nağd pul köçürmə proqramından müavinətlərini almadılar, çünki müavinətləri almaq üçün bəzən saatlarla davam edən növbəyə durarkən maliyyə qurumunun şəxsi mühafizəçiləri tərəfindən *pis rəftara məruz qalırdılar*.⁸⁶ İnsan hüquqları yanaşması icma səviyyəsində güc asimetriyalarına diqqət yetirməyi və marginal qrupların proqrama daxil olmasına mane olan fiziki, iqtisadi, hüquqi, mədəni və siyasi maneələrin aradan qaldırılmasını tələb edir. Proqram nəinki icmalarda güc asimetriyasını davam etdirməkdən çəkinməli, həm də *cəmiyyətin ən əlverişsiz və təcrid olunmuş üzvlərinin prioritet məsələ kimi proqramdan faydalanmasına imkan yaratmağa* fəal şəkildə çalışmalıdır.

Nəhayət, sosial müdafiə sistemi vasitəsilə verilən müavinətlərin səviyyəsi benefisiarların adekvat həyat səviyyəsindən istifadə etməsinə imkan yaratmaq üçün adekvat miqdarda və müddətə malik olmalıdır.⁸⁷ Dövlətlər mövcud sosial müdafiə proqramlarının əhatə dairəsini genişləndirmək zərurətini həmişə diqqətdə saxlamalı olsalar da, müavinətlər insanların iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlarının ən azı minimum əsas səviyyələrini reallaşdırması üçün tələb olunan mal və xidmətləri əldə etmək imkanı verəcək qədər yüksək olmalıdır. Tədqiqatlar göstərir ki, məsələn, ana sağlamlığı ilə bağlı nəticələrin yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş şərtlə nağd pul yardımı proqramlarının uğurlu olması üçün qadınların aldıqları pulun məbləği ümumi ev təsərrüfatlarının gəlirlərinin təqribən 30%-nə bərabər olmalıdır ki, adekvat müsbət stimullar təmin edilsin, eyni zamanda qeyri-sağlam stimulları və asılılığı minimuma endirsin.⁸⁸ Buna görə də, adekvat müavinət səviyyəsinə nail olunmasını təmin etmək üçün müavinət səviyyələrinin hesablanması müxtəlif regional və ölkə kontekstlərinə istinadən aparılmalıdır.

Bu öhdəlik ictimai xidmətlərin hədəf icmanın ehtiyaclarını ödəmək üçün keyfiyyət və kəmiyyət baxımından kifayət qədər olmasını təmin etmək üçün

⁸⁶ A/HRC/11/9/Add.1.

⁸⁷ CESCR, Ümumi Şərh No. 19, para. 22.

⁸⁸ CESCR, Ümumi Şərh No. 19, para. 22.

əlavə məsuliyyəti nəzərdə tutur. Sosial müdafiə müavinətlərinin həyat standartlarına müsbət təsiri digər xərclərlə, məsələn, səhiyyə və təhsillə bağlı xərclər səbəbindən əhəmiyyətini itirə bilər. *İctimai xidmətlərin birbaşa və dolayı dəyəri cəmiyyətin ən yoxsul təbəqələri üçün münasib və keyfiyyətli olmalıdır.* Bundan əlavə, insan hüquqları qanunvericiliyinə əsasən, Dövlətlər *ibtidai təhsili* yalnız xərc baxımından münasib olmasına deyil, ümumiyyətlə dolayı xərclər də daxil olmaqla bütün ödənişlərdən tamamilə azad olmasına deyil və heç bir ayırı-seçkilik olmadan hamı üçün əlçatan etməyə borcludurlar.⁸⁹ Bu cür mülahizələr dövlətlərin müavinətin adekvatlığı ilə bağlı hesablamalarında əsas yer tutmalıdır.

Beləliklə, öz sosial müdafiə sistemlərini beynəlxalq insan hüquqları öhdəliklərinə uyğunlaşdırmaq üçün Dövlətlər bunları təmin etməlidirlər:

Təvsiyə 19

Sosial müdafiə proqramları tərtib edilərkən və həyata keçirilərkən fərdlərin sosial müdafiəyə çıxışında üzləşdiyi iqtisadi, hüquqi, inzibati və fiziki maneələr nəzərə alınmalıdır. Əlavə maneələrlə üzləşən qrupların, o cümlədən qadınlar, əlilliyi olan şəxslər, qocalar, yerli xalqlar, azlıqlar və ya HIV/AIDS daşıyıcısı olan şəxslərin ehtiyaclarına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Təvsiyə 20

Müavinətlərin çətdirilməsindən tutmuş maarifləndirmə işlərinə qədər sosial müdafiə proqramlarının bütün mərhələləri mədəni baryerləri aradan qaldırmağa, xüsusilə həssas və ya təcrid edilmiş qruplara çatmağa imkan verən bir şəkildə xüsusi olaraq hazırlanmalıdır.

Təvsiyə 21

Müavinət səviyyələri benefisiarların həyat səviyyəsini yaxşılaşdırmaq üçün adekvat olmalıdır və bu müavinətlər pulsuz və ya münasib qiymətlə əldə edilə bilən keyfiyyətli dövlət xidmətləri ilə tamamlanmalıdır.

⁸⁹ Bax, ICESCR Maddələr 13-14, CRC Maddə 29, CEDAW Maddələr 10 və 14, CERD Maddə 5 və CMW Maddə 20.

4. Şərtliklərin (ortaq məsuliyyətlərin) tətbiqinin insan hüquqlarına xələl gətirməməsinin təmin edilməsi

Bəzi sosial müdafiə proqramlarında müavinətlərin alınması benefisiarların bir və ya bir neçə şərti yerinə yetirmək öhdəliyi ilə əlaqələndirilir. Məsələn, şərtli nağd köşürmə (ŞNK) proqramları çox vaxt analardan övladlarını məktəbə yazdırmağı və ya uşaqlarını müntəzəm olaraq sağlamlıq müayinəsinə aparmağı tələb edir. Belə proqramlarda müavinətlər çox vaxt bir sıra şərtlərə riayət olunmasına cavabdeh olan qadın ailə başçısı vasitəsilə çatdırılır.⁹⁰ Banqladeşin *İbtidai Təhsil Təqaüdü Proqramı* və *Qadınlar üçün Orta Məktəbə Yardım Layihəsi* kimi məktəb təqaüd proqramları da çox vaxt davamiyyət göstəriciləri və minimum performans səviyyəsi ilə bağlı müəyyən şərtlərə riayət etməyi tələb edir.

Şərtlərin, xüsusən də qadın ailə başçısının üzərinə qoyulması bir sıra hallarda benefisiarların insan hüquqlarından istifadə etməsinə əngəl yarada bilər və buna görə də insan hüquqları nöqtəyi-nəzərindən diqqətlə nəzərdən keçirilməlidir. Bəzi Latın Amerikasına və Cənubi Asiyaya ölkələrinin ŞNK proqramları vasitəsilə səhiyyə və təhsil nəticələrinin yaxşılaşdırılması üzrə uğurlu təcrübələrinə əsaslanaraq, bəzi beynəlxalq inkişaf agentlikləri və maliyyə institutları, o cümlədən Dünya Bankı daha çox ölkəni sosial müdafiə proqramlarında şərtlər müəyyən etməyə təşviq edir. Dünya Bankı belə şərtləri “uşaqların təhsilinə və sağlamlığına əvvəlcədən müəyyən edilmiş investisiyalar” və “öz övladlarının insan kapitalına” töhfə kimi təsvir edir.⁹¹

Şərtliklərin vacibliyini dəstəkləyən üç mühüm arqument irəli sürülür. Birincisi budur ki, onlar səhiyyə və təhsil nəticələrini yaxşılaşdırmaq, insan kapitalını gücləndirmək və uzunmüddətli perspektivdə yoxsulluğun nəsilərarası təkrar istehsalının qırılmasına töhfə vermək üçün benefisiarların davranış və münasibətlərinə təsir etmək üçün zəruridir. Bu arqument belə bir fərziyyəyə əsaslanır ki, sosial dəstəyin verilməsi üçün

⁹⁰ ŞNK proqramlarında “şərtlilik” termini tədricən “ortaq məsuliyyət” ilə əvəz olunur. Terminologiyadakı bu dəyişiklik dövlətin səhiyyə və təhsil kimi ictimai xidmətlərin təmin edilməsi üzrə məsuliyyətinə artan diqqəti əks etdirir. “Şərtlilik” və ya “ortaq məsuliyyət” terminlərinin istifadə olunmasından asılı olmayaraq, mexanizm mahiyyətə eynidir.

⁹¹ Ariel Fiszbein and Norber Schady, *Conditional Cash Transfers: reducing present and future poverty (overview)* (Washington, D.C: The World Bank, 2009).

şərtlər qoyulmayanda benefisiarlar insan kapitalının inkişafına eyni sərmayəni qoymayacaqlar. İkincisi, şərtləli proqramların tərəfdarları iddia edirlər ki, onlar daha çox “layiq olan yoxsullara” fayda verən proqramlar kimi qavranılır və bununla da proqramın siyasi və sosial legitimliyinə dəstək verilir. Nəhayət, təklif olunur ki, şərtliliklər benefisiarların özünəhərmət və muxtariyyət hissini gücləndirir, sövdələşmə imkanlarını artırır və qadınlar benefisiarın statusunu möhkəmləndirir və təşviq edir.

Lakin insan hüquqları nöqteyi-nəzərindən sosial dəstəyin müəyyən şərtlərin yerinə yetirilməsi qarşılığında verilməsinə qarşı da güclü arqumentlər var. Şərtlərin qoyulması fərdin muxtariyyətini lüzumsuz olaraq sarsıda bilər və yoxsulluq şəraitində yaşayan insanların öz həyat şəraitlərini yaxşılaşdırmaq üçün rasional seçimlər etmək iqtidarında olmadıqları gümanını yarada bilər. Belə şərtlər ən yoxsulları özlərinin və ailəsinin rifahı ilə bağlı qərar vermək və öz həyatlarını təyin etmək azadlığından məhrum edir.⁹² Şərtlər əlavə monitoring və idarəetmə xərclərinə, eləcə də onları yerinə yetirmək üçün benefisiarların şəxsi xərclərinə səbəb olur. Məsələn, Meksikada şərtlərin tətbiqinə lazım olan xərclər 2000-ci ildə *Oportunidades*-in ümumi inzibati xərclərinin 24 faizini təşkil etmişdi, benefisiarların şəxsi xərcləri isə şərtsiz proqramlarda olduğundan 50 faizə yaxın çox olmuşdu.⁹³ Sübutlar göstərir ki, aşağı gəlirli ölkələrdə resursların şərtlərin monitoringi ilə bağlı inzibati xərclərin yerinə, mövcud sosial xidmətlərin genişləndirilməsinə sərf edilməsi daha yaxşı nəticə verə bilər.⁹⁴

Tənqidçilər göstərir ki, insan kapitalına arzu olunan investisiyalara nail olmaq üçün şərtləli pul dəstəyi proqramlarında tətbiq olunan şərtlərin mütləq vacibliyinə dair heç bir əsaslı sosial və iqtisadi sübut yoxdur, buna görə də sağlamlıq və təhsillə bağlı bənzər irəliləyişlərə hər hansı şərtlər qoyulmadan da nail olmaq mümkündür.⁹⁵ Aşağı gəlirli ölkələrin təcrübəsi

⁹² Rolf Künemann and Ralf Leonhard, *A Human Rights View of Social Cash Transfers for Achieving the Millennium Development Goals* (Stuttgart: Brot für die Welt and evangelischer entwicklungsdienst, 2008). Accessed April 26, 2012, <http://www.fian.org/resources/documents/others/a-human-rights-view-of-social-cash-transfers-for-achieving-the-mdgs/pdf>.

⁹³ Stephen Kidd and Rebecca Calder, *Conditional Cash Transfer Programmes: their relevance for Nepal*, (London: DFID, 2011), 15, 23.

⁹⁴ Simone Cecchini, “Do CCT Programmes Work in Low-income Countries?” *International Policy Centre for Inclusive Growth One Pager* 90 (2009).

⁹⁵ Armando Barrientos, “Conditions in antipoverty programmes,” 19 *Journal of Poverty and Social Justice* 1(2011), 19.

göstərir ki, şərtsiz nağd pul dəstəyi yoxsulluğun azaldılmasında və təhsilin nəticələrinin yaxşılaşdırılmasında daha uğurlu ola bilər, nəinki çox vaxt daha aşağı səviyyədə pul müavinətləri təmin edən və yoxsul olmayan benefisiarları hədəfləməyə meyllənən şərtləli proqramlar. Məsələn, Nepalda şərtli pul köçürməsi *Təqaüd* proqramının yoxsul uşaqların təhsilinə ölkənin heç bir şərt qoyulmayan *Uşaq Müdafiəsi üzrə Qrant* proqramından daha az təsir edəcəyi gözlənilir.⁹⁶

Beləliklə, sağlamliq və təhsil nəticələrinin yaxşılaşdırılmasında şərtlərin effektivliyinə dair qəti bəyanatlar verilməzdən əvvəl daha çox empirik sübut və ayrı-ayrı məlumatlara ehtiyac var. Bundan əlavə, artıq güclü beynəlxalq sübutlar da mövcuddur ki, özlüyündə nağd pul köçürmələri şərtsiz olaraq tətbiq edildikdə insan inkişafına, xüsusən də uşaqların sağlamliqının və təhsilinin yaxşılaşdırılmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir edə bilər.

Beynəlxalq insan hüquqları qanunvericiliyinə əsasən, *dövlətlər qida, sağlamliq, mənzil, təhsil və sosial təminat hüquqlarının minimum əsas səviyyələrini dərhal təmin etmək öhdəliyinə malikdirlər*. Bütün şəxslərin bu hüquqlardan istifadə etməsi müəyyən hərəkətlərin yerinə yetirilməsi və ya hansısa tələblərə cavab verilməsi ilə bağlı şərtlərdən asılı deyil. Əksinə, bunlar insan ləyaqətli həyatı üçün vacib olan ayrılmaz hüquqlardır. Bu kontekstdə sosial müdafiə proqramları ilə bağlı *şərtlərə uyğun olmaması* benefisiarların minimum əsas insan hüquqları səviyyəsindən istifadə etmələri üçün vacib olan proqram və xidmətlərdən *kənarda qalması ilə nəticələnəmməlidir*. Buna görə də, şərtlərin tətbiq olunması dövlətin öhdəliklərinin məcmusuna və iqtisadi, sosial və mədəni hüquqların minimum əsas səviyyələrinin təmin edilməsi zərurəti nöqtəyi-nəzərindən təhlil edilməlidir.

Bəzi hallarda şərtlərin qoyulması ən yoxsul və ən həssas insanların yaşayış şəraitinin pisləşməsi ilə nəticələnə bilər. Şərtlərin tətbiqi çox vaxt həm icmada güc qeyri-mütənasibliyini, həm də şərtlərə riayət olunmasının monitorinqi ilə məşğul olan şəxslərin (məsələn, müəllimlər, səhiyyə işçiləri və proqram administratorları) səlahiyyətlərindən sui-istifadə etmək imkanlarını artırır. Məsələn, uşaqların məktəbə getməsinə və ya müəyyən qiymətlər əldə etməsinə tələb edən şərtlər müəllimlərin verdiyi təhsilin keyfiyyəti ilə əlaqəli deyil və məktəb mühitinə mənfi təsir göstərə bilər,

⁹⁶ Stephen Kidd and Rebecca Calder, *Conditional Cash Transfer Programmes: their relevance for Nepal*, (London: DFID, 2011), 8.

müəllimlərə şagirdlər və valideynlər üzərində hansısa səlahiyyətlər tətbiq etmək üçün əlavə imkanlar verə bilər.⁹⁷ Müəllimlərə yoxsul ailələrin rifahına birbaşa təsir etmək səlahiyyətlərinin verilməsi məktəb idarəçiliyinin daha demokratik və iştirakçı formalarını inkişaf etdirmək potensialına mənfi təsir göstərə bilər.

Banqladешdəki *Qadınlara Orta Məktəb Dəstəyi Proqramı* kimi qadınlardan müəyyən davamiyyət göstəriciləri və minimum performans səviyyəsi nümayiş etdirməsini tələb edən məktəb təqaüd proqramları qızların məktəbə qəbul nisbətinin artırılmasında ümumilikdə uğurlu hesab edilmişdir. Bununla belə, bu cür proqramlar belə sxemlərdə cinsi istismar və təcavüz üçün ciddi təhlükə potensialına malikdirlər.

Qızların məktəbdə və ya məktəbə gedərkən cinsi zorakılığa məruz qalacağından qorxduqları və ya qızlar və oğlanlar üçün ayrı-ayrı sanitariya qovşaqları olmadığı üçün məktəbə getmək istəmədikləri və ya müəllimlər və ya digər şagirdlər tərəfindən təzyiqlərə məruz qaldıqları hallarda qoyulan şərtlərə əməl etmələri onlar üçün imkansız ola bilər. Bu, nəinki onları müavinət almaq imkanından məhrum edir və onların şəxsi təhlükəsizliyini pozur, həm də onların fiziki və ruhi sağlamlığının pisləşməsinə səbəb ola bilər: məsələn, Dünya Bankının Malavidə şərtli pul dəstəyi proqramı üzrə araşdırması şərtlərə əməl etmək məcburiyyətində qalan yeniyetmə qızların psixoloji sıxıntılara məruz qaldığını aşkar etmişdi.⁹⁸

Belə şərtlər həm də uşaqlar və ya müəllimlər tərəfindən davamiyyət göstəriciləri və imtahan nəticələrini saxtalaşdırmağa stimullaşdırır bilər bilər ki, ev təsərrüfatları öz müavinətlərini almağa davam edə bilsinlər. Belə hallarda, şərtlər uşaqların tərbiyəsi və dünyagörüşü üçün pis nümunələr yarada bilər: ictimai resursları əldə etmək üçün yerli hakimiyyət orqanlarını aldatmaq mümkündür və məqbuldur.⁹⁹ Bundan əlavə, məktəb təqaüd proqramlarında məktəb performansını və davamiyyətlə bağlı şərtlərin qoyulması ən yoxsul uşaqları daha çox kənardə qalmasına səbəb ola bilər;

⁹⁷ Fernando Reimers, Carol DeShano da Silva and Ernesto Trevino, *Where Is The "Education" In Conditional Cash Transfers In Education?* (Paris: UNESCO, 2006), 51.

⁹⁸ S. Baird, C. McIntosh and B. Ozler, "Impact Evaluation Series No. 45 – Cash or conditions: evidence from a randomized cash transfer programme," *Policy Research Working Paper* 5259 (2010): 26.

⁹⁹ Chronic Poverty Research Center (CPRC), School exclusion as social exclusion: the practices and effects of a conditional cash transfer programme for the poor in Bangladesh, Working paper No. 148, 2009, 14.

sübutlar əslində ifrat yoxsul uşaqların nailiyyət və davamiyyət meyarlarına cavab verməkdə daha böyük çətinliklərlə üzləşdiyini göstərir.

Şərtlərin qoyulması dövlət xidmətlərinə tələbi artırır, lakin bu tələb çox vaxt təklifin də artması ilə müşayiət olunmur. Bu, xidmətlərin göstərilməsinin keyfiyyətini aşağı salır və benefisiarları onları əldə etmək istəyindən çəkindirən maneələr yaradır. Çox vaxt, maliyyə və insan resurslarının qeyri-adekvatlığına görə, ictimai xidmət təminatçıları bu cür xidmətlərdən istifadə zamanı tez-tez qərəz və damğalanma ilə üzləşən yoxsul insanların ehtiyaclarını səmərəli şəkildə qarşılamaq üçün müvafiq bacarıq və imkanlara malik olurlar. Cinsi və reproduktiv sağlamlıq da daxil olmaqla, genderə həssas sosial xidmətlərin olmaması isə daha ciddi narahatlıq doğurur.

Tibb müəssisələri yaşayış yerindən çox uzaqda yerləşməsi, xidmətin keyfiyyəti çox aşağı olması və ya qadın və qızlar burada ayrı-seçkiliklə üzləşirlərsə və ya ünsiyyətdə çətinliklər çəkirlərsə, onların sosial müdafiə proqramı ilə müəyyən edilmiş şərtlərə əməl etməsi mümkünsüz ola bilər. Bu problemlərin aradan qaldırılması üçün ictimai xidmətlərə sərmayə qoyulması və ictimai xidmət təminatçılarını yerli mədəniyyətə uyğun olan praktikalar və qadınların spesifik ehtiyacları üzrə təlimləndirilməsi tələb olunur, ki burada xüsusi diqqət ayrı-seçkiliyin müxtəlif formalarından əziyyət çəkən qadınların ehtiyaclarına (məsələn, yerli qadınlar və ya əlil qadınlar) yönəldilməlidir.

Xidmətlərin göstərilməsinin genderə həssaslığını təmin etmək məqsədilə qadınların dövlət sektorunda işçi qüvvəsi kimi iştirakını artırmaq üçün tədbirlər görülməlidir. Bu tədbirlər görülməzsə, sosial proqramların benefisiarları ictimai xidmətlərdən istifadə etməmək qərarına gələ bilər və beləliklə, onlardan asılı olmayan səbəblərə görə proqramın şərtlərinə əməl edə bilməyəcəklər. Üstəlik, qadınlar proqramların hədəflədiyi insan inkişafı sahəsindəki yaxşılaşdırmalardan da məhrum olacaqlar. Məsələn, Peruda doğuşdan əvvəl və sonrakı müayinələrə qatılmağı şərt kimi qoyan *Juntos* proqramının qiymətləndirilməsi göstərir ki, səhiyyə xidmətlərinin əlçatanlığının, keyfiyyətinin və kəmiyyətinin qeyri-adekvat olması

səbəbindən anaların qidalanması və sağlamlığındakı irəliləyişlər minimal olmuşdur.¹⁰⁰

Şərtlər və ya orta q məsuliyyətlər tətbiq edildikdə, siyasəti hazırlayanlar səhiyyə və təhsil kimi sosial xidmətlərə kifayət qədər investisiya qoyulmasını təmin etməlidirlər ki, belə xidmətlərə tələbatın artmasına cavab verə bilsin. Sosial xidmətlərin göstərilməsi təkcə əhatə dairəsinin genişləndirilməsi baxımından deyil, həm də gender təsirlərinə xüsusi diqqət yetirilməklə, göstərilən xidmətin keyfiyyəti baxımından da yaxşılaşdırılmalıdır.

Dövlətlərin sosial müdafiə proqramının həyata keçirilməsindən əvvəl ehtiyacların qiymətləndirilməsini həyata keçirməsi çox vacibdir. Bu, sosial xidmətlərə çatımlılıq sahəsində vəziyyəti və proqramları idarə etmək üçün institusional imkanlar haqqında dəqiq təsəvvür əldə etmək üçün lazımlıdır. Ehtiyacların qiymətləndirilməsi həm də icmanın sosial xidmətlərə mövcud münasibətlərini, habelə yerli icmaların strukturunu və stereotipləri müəyyən etməyə kömək edə bilər ki, sosial müdafiə proqramının onların həllinə istiqamətlənməsini təmin etsin.¹⁰¹

Bundan əlavə, onlar sosial müdafiə proqramlarının qeyri-benefisiarlara xarici təsirlərinin qiymətləndirilməsinə və monitorinqinə kömək edə bilər ki, bu təsirlərə də qiymətlərdəki dəyişiklikləri, iqtisadi gözləntiləri və sosial dinamikadakı dəyişiklikləri aid edilə bilər.¹⁰² Ehtiyacların qiymətləndirilməsi, həmçinin dövlətlərə sağlamlıq və təhsil nəticələrini artırmaq üçün şərtlərin həqiqətən zəruri olub-olmadığını aydınlaşdırmağa və ya sosial xidmətlərə əlçatanlığı və onlardan istifadəni yaxşılaşdırmaq üçün həlli vacib olan digər problemlərin (istifadəçi haqları, xidmətlərin keyfiyyəti və əlçatanlığı, gender yanaşmasının olmaması) müəyyən edilməsinə kömək edə bilər.

Şərtlərə əməl edilməməsi fərd və ya ailənin proqramdan kənar qalmasına səbəb olduqda, insan hüquqları ilə bağlı ciddi narahatlıqlar

¹⁰⁰ Nicola Jones, Fiona Samuels, Laura Gisby and Elizabeth Presler-Marshall, "Rethinking cash transfers to promote maternal health: good practice from developing countries," *ODI Background Note* (2011) 6.

¹⁰¹ Karla Parra Correa and Rafael Perez Ribas, "Needs Assessments: Why They Are important for CCT Programmes," in *Poverty in Focus: Cash Transfers, Lessons from Africa and Latin America* (Brazil: International Poverty Centre for Inclusive Growth, 2008), 26

¹⁰² Rafael Perez Ribas, Fabio Veras Soares, and Guilherme Issamu Hirata, "The Impact of CCTs – What We Know and What We Are Not Sure About," *Poverty in Focus: Cash Transfers, Lessons from Africa and Latin America* (Brazil: International Poverty Centre for Inclusive Growth, 2008), 12.

yarandır. Benefisiarların şərtlərə əməl etmədiyinə görə sosial müdafiə proqramından kənarlaşdırılması benefisiarların sosial təminat hüquqlarından istifadə imkanlarını sarsıdan ifrat cəzalandırıcı tədbirdir və onların əldə edə biləcəkləri həyat səviyyəsinin ciddi şəkildə pisləşməsinə səbəb ola bilər. Məsələn, Meksikanın *Oportunidades* kimi proqramlara əsasən, uşaq məktəbə getmədiyi təqdirdə bütün ailə müavinətin geri alınması ilə cəzalandırılı bilər.¹⁰³

Əgər Dövlətlər öz sosial müdafiə proqramlarında şərtliklər və ya orta q məsuliyyətlər tətbiq edərlərsə, onlar yekun nəticənin fərdlərin ən azı iqtisadi, sosial və mədəni hüquqların minimum əsas səviyyələrindən istifadə hüququnu pozmasını təmin etmək öhdəliyi daşıyırlar. Şərtlər tətbiq olunduqda, onlar cəza tədbiri kimi deyil, benefisiarların xidmətlərə çıxışı üçün stimul kimi hazırlanmalıdır.

Şərtlərdən ən həssas ailələri müəyyən etmək üçün dəstəkləyici alət kimi istifadə edilməlidir. Məsələn, Braziliyanın *Bolsa Familia* proqramı uşaqların məktəbə getməsi şərtinə əməl edə bilməməsinə *ailəyə daha çox resurs yönəltməklə və ailəyə sosial işçilərin dəstəyini təmin etməklə* cavab verir. Bundan əlavə, şərtlərə əməl edib-etməmələrindən asılı olmayaraq, ailələrə minimum müavinət təmin edilir.¹⁰⁴

Proqram rəsmiləri şərtlərə əməl edilməməsi hallarından müavinətin bölüşdürülməsi ilə bağlı problemləri və ev təsərrüfatlarının üzləşdiyi çətinlikləri müəyyən etmək və onların həllinə yönələn tədbirlər görmək üçün faydalanmalıdır. Şərtlərə əməl etməyən ailələrə kömək etmək, problemləri aşkar etmək və aradan qaldırmaq üçün qeyri-cəza mexanizmləri işə salınmalıdır, məsələn, proqramın dizaynında və ya uyğunluğun qarşısını alan sosial xidmətlərin göstərilməsində.

İnsan hüquqları nöqtəyi-nəzərindən, dövlətin ictimai xidmətlərin göstərilməsini təkmilləşdirə bilmədiyinə və ya proqramın hazırlanmasında müvafiq gender yanaşması tətbiq edə bilmədiyinə görə bu benefisiarlar öz imtiyazlarından *məhrum edilməməlidir*.

¹⁰³ Stephen Kidd and Rebecca Calder, *Conditional Cash Transfer Programmes: Their Relevance for Nepal* (London: DFID, 2011), 11.

¹⁰⁴ Həmin yerdə.

Beləliklə, öz sosial müdafiə sistemlərini beynəlxalq insan hüquqları öhdəliklərinə uyğunlaşdırmaq üçün Dövlətlər aşağıdakıları təmin etməlidirlər:

Təvsiyə 22

Dövlətlər mümkün olduğu qədər sosial müdafiənin alınması üçün ortaq məsuliyyətlər müəyyənləşdirməkdən və ya şərtlər qoymaqdan çəkinməli, əvəzində öz maliyyə və insan resurslarını təqdim olunan imtiyazların səviyyəsinin və mövcud sosial xidmətlərin keyfiyyətinin və əlçatanlığının yaxşılaşdırılmasına yönəlməlidirlər. Hər hansı şərtlər tətbiq olunduqda, bu şərtlərə əməl olunmasına nəzarət edənlər tərəfindən yol verilə biləcək sui-istifadə hallarından qorunma tədbirləri, həmçinin səhiyyə və təhsil xidmətlərinə getdikcə artan tələbatı qarşılamaq üçün tədbirlər də nəzərdə tutulmalıdır.

Təvsiyə 23

Təyin edilmiş şərtlərə cavab verə bilməməsi heç bir halda fərdin və ya ev təsərrüfatının sosial müdafiə proqramlarından avtomatik xaric edilməsi ilə nəticələnməməli, əksinə, ən həssas ailələrin müəyyən edilməsində, dəstəkləyici sosial işlərin və/və ya icma inkişafının təmin edilməsində və ictimai xidmətlərdəki çatışmazlıqların aradan qaldırılmasında Dövlətə kömək məqsədilə dəstəkləyici alət kimi istifadə edilməlidir.

Təvsiyə 24

Şərtlərin qadınlar üzərində lüzumsuz yük yaratmasının, onları istismara məruz qoymasının və ya ailələrdə ənənəvi gender stereotiplərinin davam etməsinin qarşısını almaq üçün müdafiə tədbirləri həyata keçirilməlidir.

5. Şəffaflığın və informasiyaya çıxışın təmin edilməsi

İnsan hüquqları yanaşması vurğulayır ki, şəffaflıq və informasiya əldə etmək hüququ korrupsiya, klientalizm və israfçılığa qarşı mühüm təminatdır və benefisiarların sosial müdafiə proqramlarına çıxışını və iştirakını artırmaq üçün mühüm alətdir. Benefisiarların məlumatlara məhdud çıxışı onların hüquqlarını tələb etməsinə mane olur və sosial müdafiə proqramlarına ayrılan resursların düzgün idarə olunmaması və ya başqa istiqamətə yönəldilməsi ehtimalını artırır. Buna görə də proqramların insan hüquqları standartlarına uyğun olması üçün onlar şəffaf olmalı, hərtərəfli və mədəniyyət baxımından münasib informasiyaya çıxış və kommunikasiya təmin edilməlidir.

Şəffaflıq maliyyə idarəçiliyi və sosial müdafiə sistemlərinin idarə edilməsi ilə məhdudlaşmamalıdır. Bütün sosial müdafiə müdaxilələri *bütün əsas komponentlərə*, o cümlədən *hədəfləmə mexanizmləri, uyğunluq meyarları, müavinət səviyyələri, şikayətlər və hüquqların bərpası mexanizmləri* ilə bağlı şəffaflığı və məlumatlara çıxışı təmin edən mexanizmlərə malik olmalıdır. Bu mexanizmlər olmadan sosial müdafiə sxemlərinin qeyri-bərabər güc münasibətlərini möhkəmləndirməsi və davam etdirməsi riski daha yüksək olur ki, bu da köməyə ən çox ehtiyacı olanların proqramlardan kənar qalması ilə nəticələnə bilər. *İctimai nəzarətə açıq olmayan* proqramlarda korrupsiya, sui-istifadə və pis idarəetmənin yaranma ehtimalı daha yüksəkdir. Həmçinin, şəffaflığın olmaması sosial müdafiə proqramlarına sərmayə qoyuluşuna ictimai dəstəyin azalmasına səbəb ola bilər. Belə ki, bu cür sistemlərin öz qanuni benefisiarlarına çatmadığına dair hər hansı düşüncə, həmçinin sosial müdafiə proqramlarının davamlılığına hər hansı inamsızlıq sosial siyasətə investisiyaların məhdudlaşdırılmasına dair çağırışları əsaslandırmaq üçün istifadə edilə bilər.

*İfadə azadlığı hüququ məlumat axtarmaq və almaq hüququnu da ehtiva edir.*¹⁰⁵ Bu o deməkdir ki, məsələn, Dövlətlərin müəyyən proqram haqqında məlumat sorğularını asanlaşdırmaq öhdəliyi vardır və bunun üçün a) *sorğuların verilməsi*, b) dövlət məmurlarına informasiya sorğuları ilə işə dair

¹⁰⁵ Bax, məs., ICCPR, Maddə 19; İnsan və Xalqların Hüquqları üzrə Afrika Xartiyası, Maddə 9; İnsan Hüquqları üzrə Amerika Konvensiyası, Maddə 13; və İnsan Hüquqları və Əsas Azadlıqlar Haqqında Avropa Konvensiyası, Maddə 10.

təlim verilməsi, c) *sorğuların operativ və hərtərəfli cavablandırılması* və s. üçün mexanizmlər yaratmalıdır.

Məlumat axtarmaq və almaq hüququ

Son vaxtlara qədər ifadə azadlığı hüququ o mənada şərh edilirdi ki, dövlətlər informasiya axınına mane olmamalıdır. Hazırda isə məlumat axtarmaq və almaq hüququ kimi başa düşülür. Afrika İnsan Hüquqları Komissiyası bu şərhə 2002-ci ildə təqdim etdi, 2006-cı ildə isə İnter-Amerikan İnsan Hüquqları Məhkəməsi (IACtHR) birmənalı olaraq ictimai məlumat əldə etmək hüququnun lehinə qərar verdi, və belə nəticəyə gəldi:

[Konvensiyanın 13-cü maddəsi "məlumatları" "axtarmaq" və "əldə etmək" hüququnu açıq şəkildə təsbit etməklə, bütüün şəxslərin Konvensiya ilə təsbit olunmuş istisna hallardan başqa dövlətə məxsus informasiyaya müraciət etmək hüququnu qoruyur. Nəticə etibarlı ilə, bu maddə şəxsin bu cür məlumatı əldə etmək hüququnu və dövlətin onu verməklə bağlı müsbət öhdəliyini qoruyur. Belə ki, fiziki şəxs müəyyən bir əsaslandırma təqdim etməklə belə məlumata çıxış əldə edə və ya cavab ala bilər. Eyni zamanda Konvensiya ilə icazə verilən hər hansı səbəbdən, Dövlətin spesifik hallarda məlumatlara çıxışı məhdudlaşdırmasına icazə verilir. Qanuni məhdudyyətin tətbiq olunduğu hallar istisna olmaqla, məlumatın əldə edilməsi üçün birbaşa marağı sübut etməyə və ya şəxsi iştiraka ehtiyac olmadan təqdim edilməlidir. İnformasiyanın bir şəxsə çatdırılması, öz növbəsində, onun cəmiyyətdə yayılmasına imkan verə bilər ki, sonuncular onunla tanış ola, əldə edə və qiymətləndirə bilsinlər. Bu yolla, fikir və ifadə azadlığı hüququ Dövlətin nəzarətində olan məlumatlara çıxış hüququnun müdafiəsini əhatə edir ki, bu da eyni zamanda dövlət tərəfindən təmin edilən düşüncə və ifadə azadlığı hüququnun iki ölçüsünü, fərdi və sosial aspektlərini açıq şəkildə ehtiva edir. [İnter-Amerikan İnsan Hüquqları Məhkəməsi, Claude Reyes və b. Çiliyə qarşı, 19 sentyabr 2006-cı il tarixli qərar, 77-ci bənd.]

Sosial müdafiə sistemləri onların həyata keçirilməsinin hər bir addımı haqqında *məlumatların açıqlanması* üçün daxili mexanizmlərə malik olmalıdır. Həm benefisiarların, həm də cəmiyyətin digər üzvlərinin sosial müdafiənin strukturu, habelə hakimiyyət orqanlarının öz öhdəliklərini necə yerinə yetirməsi barədə məlumat əldə etmək imkanı olmalıdır. Monitoring və qiymətləndirmələrin nəticələri haqqında məlumat da təqdim edilməlidir.

Bu qərarın müvafiq elementləri:

- Məlumat tələb etmək hüququ heç bir şəkildə əngəllənə bilməz və sorğu edən tərəfin sözügedən məlumatı almaqda açıq-aşkar marağının olmaması səbəbi ilə rədd edilə bilməz.
- Məlumatı almaq üçün müvafiq hüquq mövcuddur (məhdud istisnalarla).
- Dövlət sorğu edilən məlumatı təqdim etməsindən və ya (məhdud hallarda) imtina etməsindən asılı olmayaraq hər sorğuya cavab vermək öhdəliyini daşıyır.
- Hökumətdən məlumat almaq hüququ tanınmadığı halda ifadə azadlığı hüququna tam hörmət edilmiş sayıla bilməz.
- Hökumətlərin informasiya hüququndan istifadə edilməsini təmin etmək üçün müsbət addımlar atmaq, o cümlədən (qərarın başqa hissəsində) sorğuların verilməsi mexanizmlərini yaratmaq (başqa sözlə, informasiya əldə etmək haqqında qanunun qəbul edilməsi) və dövlət məmurlarını sorğuları necə icra etməli və hüquqa hörmətlə yanaşmalı olduqları ilə bağlı təlimləndirmək öhdəliyi var.

Mənbə, İnsan Hüquqlarının Korruptsiyaya Qarşı Mübarizə Gündəliyinə inteqrasiyası, Çağırışlar, Mümkünlüklər və İmkanlar, Maqdalena Sepúlveda, ICHRP, 2010.

Sosial müdafiə proqramları proqram haqqında məlumatın mədəni dəyərlərə və praktikalara hörmət edən kultural baxımdan uyğun və əlçatan kanallar vasitəsilə yayılmasını, həmçinin məlumatın həssas qrupların ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmasını təmin etməlidir. *İnformasiya mexanizmlərinə çevik və inklüziv çıxış*, məsələn, məlumat axtaran və qəbul edən pulsuz telefon nömrələri və sistemləri əhatə edə bilər ki, bu da zəif savadlılıq, internetə çıxış məhdudluğu və nəqliyyat xərcləri ilə bağlı problemlərin aradan qaldırılmasına xidmət edir. Məsələn, Meksikada aparıcı şərtlə nağd pul dəstəyi proqramı olan *Oportunidades* poçt, e-poçt, telefon, faks, şəxsən və internet vasitəsilə şikayətləri qəbul edən və onlarla məşğul olan Vətəndaş Xidmətləri Sistemindən istifadə edir.

Gender bərabərsizliyi və ayrı-seçkilik formaları sosial müdafiə proqramları haqqında məlumat axtarmaq, bölüşmək və almaq, qərar qəbul etmə proseslərində iştirak etmək və yerli hakimiyyət orqanlarını hesabatlı olmağa vadar edən şikayətlər vermək üçün qadınlar və kişilərin

bərabər imkanlara malik olmasına böyük təsir göstərir. Ona görə də *genderə həssas mexanizmlər* işə salınmalıdır.

İctimai məlumat əldə etmək hüququnun təmin edilməsi *şəxsi məlumatların qorunması hüququna* xələl gətirməməlidir və benefisiarların məlumatları onların aşkar razılığı olmadan digər orqanlarla paylaşılmamalıdır. Məsələn, Nyu-York şəhərində sosial müdafiə və sosial xidmətlər alanlar haqqında Worker Connect adlanan yeni məlumat bazasına bir sıra əlaqəli olmayan orqanlar, o cümlədən Ailə Məhkəmə, tərbiyələndirici müəssisələr, məişət zorakılığının qarşısının alınması, hüquqi xidmətlər, uşaqların müdafiəsi ilə məşğul olan qurumların və dövlət xəstəxanalarının işçilərinin çıxışı var.¹⁰⁶ Bu, benefisiarların şəxsi məlumatların qorunması hüquqlarını ciddi şəkildə sarsıdır və əlavə olaraq benefisiarların polis və ya immiqrasiya orqanları kimi orqanların onların məlumatlarını əldə edə biləcəyi qorxusu altında sosial müdafiə hüquqlarını tələb etməkdən çəkindirə bilər.

Beləliklə, öz sosial müdafiə sistemlərini beynəlxalq insan hüquqları öhdəliklərinə uyğunlaşdırmaq üçün Dövlətlər aşağıdakıları təmin etməlidirlər:

Təvsiyə 25

Fərdlərin və təşkilatların sosial müdafiə proqramları haqqında məlumatı sadə, əlçatan və sürətli şəkildə axtarmaq, almaq və yaymaq hüququnu təmin etmək üçün qanunlar hazırlanmalıdır.

Təvsiyə 26

Benefisiarlara aid məlumatı toplayarkən və emal edərkən Dövlətlər beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş şəxsilik və məxfilik standartlarına riayət olunmasını təmin etməli, həmçinin benefisiarın razılığı olmadan bu cür məlumatları digər orqanlarla bölüşməməli və ya ondan başqa məqsədlər üçün istifadə etməməlidirlər.

¹⁰⁶ Anemona Hartocollis, "Concern for Vast Social Services Database on the City's Neediest," *The New York Times*, June 16, 2011, accessed April 26, 2012, http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

6. Mənalı və səmərəli iştirakın təmin edilməsi

İştirak insan hüquqları çərçivəsinin əsas elementidir: beynəlxalq insan hüquqları qanunvericiliyi *ictimai həyatda iştirak hüququnu* təsbit edir,¹⁰⁷ iştirakçılıq həmçinin *digər hüquqlardan istifadə üçün mühüm ilkin şərt*dir. İfrat yoxsulluq şəraitində yaşayan insanların onlara təsir edən siyasət və proqramlarda iştirakı onların hüquqlarına hörmət edilməsinin və bu hüquqların təşviq edilməsinin vacib hissəsidir. Bu kontekstdə sosial müdafiə proqramlarının benefisiarlarının bu proqramların *tərtib edilməsində, həyata keçirilməsində və qiymətləndirilməsində iştirak etmək* hüququ və bacarıqları olmalıdır.

Effektiv iştirak kanalları siyasət qurucularına və proqram inzibatçılarna benefisiarların rəylərini əldə edib öyrənməyə və öz növbəsində sosial müdafiə proqramlarının effektivliyini artırmağa imkan verir. İştirak mexanizmlərinin müxtəlif dərəcədə uğurla inteqrasiya edildiyi bir neçə proqram var. Məsələn, Braziliyanın *Bolsa Familia*, bələdiyyə hökumətlərindən həm yerli hökumətin, həm də vətəndaş cəmiyyətinin nümayəndələrindən ibarət nəzarət orqanlarının yaradılmasını tələb edir və onlar öz icmaları daxilində proqramı ən yaxşı şəkildə necə həyata keçirmək barədə birgə qərarlar qəbul edirlər.

Benefisiarların sosial müdafiə proqramlarının hazırlanması və həyata keçirilməsinə öz töhfələrini vermələri üçün adekvat mexanizmlər olmadan, proqramların davamlılığı və ya nəzərdə tutulmuş məqsədlərinə çatılması ilə bağlı risklər yaranır. Proqram üzərində *icma sahibliyi hissi* olmadıqda davamlılıq və effektivlik daha çox təhlükə altına düşür. Beləliklə, sosial müdafiə proqramlarının həyata keçiriləcəyi icmalarla geniş məsləhətləşmələr və əməkdaşlıq həm sosial birliyi təmin etmək, həm də proqrama siyasi dəstəyi artırmaq üçün vacibdir.

İştirakçılıq kanalları hazırlanarkən icma daxilində *mövcud hakimiyyət asimetriyalarını* nəzərə almalıdır, əks halda yerli elitələr tərəfindən hakimiyyətdən sui-istifadə halları, marginal qrupların, xüsusən də qadınların iştirak prosesindən kənarlaşdırılması kimi risklər aradan qalxmaq əvəzinə, davamlı şəkildə varlığını sürdürə bilər. Cinsiyyətə

¹⁰⁷ Bax, ICCPR, Maddə 25, və İnsan Hüquqları Komitəsi, Ümumi Şərh No. 25 (1996).

dayanan hakimiyyət münasibətlərinin yumşaldılmasına və *həm ev təsərrüfatlarında, həm də icma daxilində qərar qəbuletmə səlahiyyətlərinin və rollarının qadın və kişilər arasında qeyri-bərabər bölüşdürülməsi məsələsinin həllinə* xüsusi diqqət yetirilməlidir. Qadınlar icma yığıncağında iştirak edə bilər, lakin gender rolları onların narahatlıqlarını və problemlərini ifadə etməsinə mane ola bilər. Məsələn, Argentinanın *Jefes y Jefas de Hogar Desocupados Planı* (İşsiz Kişi və Qadın Ev Təsərrüfatlarının Başçıları üçün Proqram) proqramın benefisiarları üçün iştirak mexanizmləri kimi Bələdiyyə Məsləhət Şuralarını (*Consejos Consultivos*) təsis etmişdi. Lakin Şuraların tərkibi yerli hökumətlərin siyasi maraqlarını təmsil edən kişilər tərəfindən seçilmişdi ki, bu da proqramda iştirak edən qadınların əksəriyyətinin özlərini kənarlaşdırmasına səbəb olmuşdu. Nəticədə, əsasən qadınlara fayda verməli olan proqram kişilərin sosial nəzarətində idi.¹⁰⁸ Dövlətlər, həmçinin iştirak etmək istəyən qadınların *uşaqlara qulluq xidmətlərindən istifadə imkanını təmin etməklə* və tədbirlərdə iştirak üçün cinsi kvotalar tətbiq etməklə proqramların idarəetmə strukturunda qadınların effektiv iştirakını təmin etməlidir.

Əllillər, yerli xalqlar, etnik azlıqlar və yaşlı insanlar kimi struktur ayrı-seçkilikdən əziyyət çəkən qrupların iştirakını fəal şəkildə həvəsləndirmək və buna imkan yaratmaq üçün xüsusi tədbirlər görülməlidir. Bəzi hallarda, məsələn, gənc nəsillərə üstünlük verilir və kollektiv prioritetləri müəyyən edərkən yaşlı insanların qayğılarına xüsusi diqqət yetirilmədikdə, sosial müdafiə sxemləri də buna fokuslana bilər. İştirakçı mexanizmlər *həssas və əlverişsiz qrupların mümkün olan ən geniş iştirakını* təmin etmək üçün uyğunlaşdırılmalı və bu mexanizmlərin elita tərəfindən ələ keçirilməsinin və ya dövlət rəsmiləri tərəfindən sui-istifadə hallarının qarşısını almaq üçün müdafiə tədbirləri ilə gücləndirilməlidir.

Proqram iştirakçılarının qərarların qəbulu prosesinə real töhfə vermək imkanı olmadıqda iştirakçılıq strategiyaları sıradan bir məsləhətləşmələrə çevrilir və heç bir mənası olmur. Bu məqsədlə proqram administratorlarının qrupların öz fikirlərini ifadə etmək üçün *təşkilatlana bilmələrini* və onların *dolğun, aktual, doğru və başa düşülən (yəni həddən artıq rəsmi olmayan) müvafiq məlumatlara çıxışını* təmin etmək üçün fəal addımlar atması çox vacibdir.

¹⁰⁸ Christian Gruenberg and Victoria Pereyra, *Manual de estudios de caso: Transparencia, participaci3n, y rendici3n de cuentas en programas sociales focalizados* (Santiago: Fundaci3n Tinker, 2009).

İştirakçılıq mexanizmləri təkcə benefisiarları deyil, həm də benefisiarların hüquqlarının müdafiəsində rol oynaya bilən və hakimiyyət asimetriyasını kompensasiya edə bilən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarını əhatə etməlidir.

Beləliklə, öz sosial müdafiə sistemlərini beynəlxalq insan hüquqları öhdəliklərinə uyğunlaşdırmaq üçün Dövlətlər aşağıdakıları təmin etməlidirlər:

Təvsiyə 27

Dövlətlər benefisiarların sosial müdafiə proqramlarının hazırlanmasında, həyata keçirilməsində, monitorinqində və qiymətləndirilməsində iştirak etmələri üçün adekvat mexanizmlər yaratmalıdırlar.

Təvsiyə 28

İştirakçılıq mexanizmləri iştirakın həqiqi olmasını təmin etməli, icma daxilində mövcud olan hakimiyyət asimetriyalarını nəzərə almalı, həssas və əlverişsiz qrupların mümkün olan ən geniş iştirakına şərait yaratmalıdır.

7. Hesabatlılıq mexanizmlərinə və effektiv müdafiə vasitələrinə çıxışın təmin edilməsi

Hesabatlılığın insan hüquqları yanaşmasının mərkəzi sütunlarından biridir. Bunu nəzərə alaraq, hüquqlara əsaslanan sosial müdafiə sistemi elə qurulmalıdır ki, siyasəti müəyyən edənlər, proqram idarəçiləri və sosial müdafiə sxemlərinə təsir edən digər şəxslər onların fəaliyyətləri sosial təminat hüququna mənfi təsir göstərdiyi zaman *cavabdehlik daşısımlar* və onların *qərarları məhkəmə qaydasında yoxlanıla bilsin*. Bu, hüquqları pozulan hər kəsin səmərəli hüquqi müdafiə hüququnu təsbit edən insan hüquqları standartlarına uyğundur.¹⁰⁹ Hesabatlılıq mexanizmləri təkcə benefisiarların müdafiəsini gücləndirmir, həm də israfı və yanlış idarəetməni minimuma endirir, sosial proqramların səmərəliliyini artırır və onlara ictimai dəstəyi gücləndirir. Bu sistemlər hesabatlılıq və hüquqların bərpası mexanizmləri ilə müşayiət olunmadıqda, onların imtiyaz və hüquqlar kimi *tanınması ehtimalı azalır*. Əksinə, sosial müdafiəyə siyasi aktorlar və ya yerli elitələr tərəfindən manipulyasiya oluna bilən klientalizm aləti kimi baxıla bilər.

Korrupsiyanın yayılması, sosial müdafiə proqramlarının düzgün işləməsi ilə yanaşı, yoxsulluğun azaldılması səyləri və insan hüquqlarının reallaşdırılması üçün ciddi problem yaradır. Korrupsiya və klientalizm siyasi partiyalara və hökumətlərə sosial xidmətlərin göstərilməsini ayrı-seçkilik əsasında manipulyasiya etməyə imkan verir, bununla da istismar formalarını gücləndirir və sosial təcridi artırır. Hami-tabelilik münasibətləri, həmçinin məhəlli qurumlar və həmkarlar səviyyəsində seçkili nümayəndələrlə əlaqələr və yerli elita ilə yaxşı münasibətlər sosial müavinətlərə çıxış üçün həlledici amillərə çevrilir. Korrupsiya və klientalizm ən kasıb və ən həssas təbəqənin uduzmasına, daha güclü şəxslərin isə öz mövqelərini qorumasına şərait yaradır. Beləliklə, yetkilərdən sui-istifadənin qarşısını almaq üçün proqramların idarə edilməsinə müstəqil və effektiv nəzarət mexanizmlərinin, habelə *şikayətlərin toplanması və baxılması mexanizmlərinin* yaradılması vacibdir. Bu cür mexanizmlər, xüsusən, üç əsas elementin nəzarətdə saxlanması üçün çox vacibdir: benefisiarların proqrama uyğunluğu, proqramın idarə olunması (məs., qanunsuz fəaliyyət, siyasi dəstək və/və ya pul, təhdid və ya cinsi qısnama

¹⁰⁹ Bax, məsələn, UDHR, Maddə 8 və ICCPR, Maddə 2.

halları haqda məlumat vermək) və ödəniş prosedurlarına nəzarət. Xüsusilə sosial təminat hüquq və imtiyazı əldə etmək hansısa dövlət xidmətlərdən istifadə ilə şərtləndikdə, bu xidmətlərin göstərilməsi səviyyəsinə nəzarət etmək üçün də şikayət mexanizmləri tətbiq edilməlidir.

Şikayət prosedurları *müstəqil, əlçatan, sadə, ədalətli və effektiv olan müraciət prosesini* ehtiva etməlidir. Hədəfləmə metodlarından istifadə zamanı müraciət mexanizmləri xüsusilə vacibdir, çünki sosial təminat almağa uyğun olan bir çox yoxsul ailələrin proqramdan kənarlaşdırılması ehtimalı var. Belə hallarda sosial imtiyaz və müavinət hüququ olan, lakin onu əldə edə bilməyən və kənar qalan şəxslər son olaraq məhkəməyə müraciət etmək imkanında olmalıdır. Şikayət və müraciət prosesləri sosial müdafiə proqramının ayrılmaz tərkib hissəsi olmalıdır. Dövlətlər benefisiarların hesabatlılıq mexanizmlərindən istifadə etmək və öz hüquqlarını tələb etməkdə daha çox imkana malik olmaları üçün müsbət addımlar atmalıdır. Təcrübə göstərir ki, bir çox hallarda icma komitələri ən yoxsul icmaların hesabatlılıq mexanizmlərində iştirakını təmin etməkdə effektiv ola bilər. Belə strukturların nümunələrinə Braziliyada rast gəlmək olar. Burada *Bolsa Familia* proqramı yerli səviyyədə 5500-ə yaxın sosial nəzarət komitəsi ilə inteqrasiya olunub. Bu komitələr sosial müdafiə proqramı ilə bağlı bir sıra məsələləri nəzərdən keçirə bilər ki, buraya benefisiarların proqramlara daxil edilməsi və xaric edilməsi zamanı yol verilən xətalardan tutmuş, proqrama qoşulma şərtlərinin yerinə yetirilməsi üçün adekvat səhiyyə və təhsil xidmətlərinin mövcudluğuna qədər müxtəlif məsələlər daxildir.¹¹⁰

Şikayət mexanizmləri hakimiyyət disbalansının azaldılması və verdikləri şikayətlər səbəbindən şikayətçiləri rəsmi şəxslərin qurbanına çevrilməkdən qorumaq üçün müəyyən təminatlar yaratmalıdır. Bu cür təminatlar aşağıdakıları əhatə etməlidir: şikayətlərin təqdim edilməsi üçün bir yox, bir neçə kanalın mövcudluğu; anonim şikayətlər üçün təminat (və ya şikayətin şəxsi, üzbəüz verilməsindən başqa digər üsullarla da verilməsi imkanı); şikayətçinin məxfiliyinin qorunması; və şikayətçilərin aşağı savadlılıq səviyyəsini nəzərə alan və ya alternativ dillərdə şikayət imkanı üçün təminatlar. Məsələn, Argentina, Braziliya və Meksikada nağd pul dəstəyi proqramlarının təcrübəsi sübut edir ki, həm anonimliyin qorunması, həm də

¹¹⁰ Simone Cecchini and Aldo Madariaga, Conditional Cash Transfer Programmes: The Recent experience in Latin America and the Caribbean (Santiago: eCLAC, 2011), 162.

pulsuz qaynar xəttlərdən istifadə korrupsiya və klientalizm hallarının ifşa olunmasına kömək edib və bunun üçün müsbət stimullar yaradıb.¹¹¹

Hesabatlılıq mexanizmləri hazırlanarkən icma və ailədəki gender dinamikası nəzərə alınmalıdır, çünki bu qadınların öz şikayətlərini bildirməsinə mane ola bilər. Bu cür mexanizmlər həmçinin gender əsaslı zorakılıq və cinsi qısnama reallığını nəzərə almalıdır, çünki qadınlar kişi icma üzvləri və ya kişi proqram icraçısı tərəfindən zorakılıq və ya qısnamaya məruz qala biləcəklərindən qorxduqlarına görə proqramlara qoşulmaqdan və ya hüquq və imtiyazlar tələb etməkdən çəkinə bilərlər.¹¹² Milli insan hüquqları institutları benefisiarların proqram işçləri ilə münasibətlərində müdafiəsinin gücləndirilməsinə, şəffaflığın və hesabatlılığın təşviqinə önəmli töhfə verə bilər. Bu məqsədlə milli insan hüquqları təsisatları hesabatlılığın daha bir formasını təmin edərək, sosial siyasətin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinə nəzarət edə bilməlidir.

Beləliklə, sosial müdafiə sistemlərini beynəlxalq insan hüquqları öhdəliklərinə uyğunlaşdırmaq üçün Dövlətlər bunları təmin etməlidirlər:

Təvsiyə 29

Sosial müdafiə proqramları anonimliyə zəmanət verən, fərdi və kollektiv şikayətlərə imkan verən, kifayət qədər resursla təmin edilmiş, mədəniyyət baxımından uyğun, əlçatan və effektiv şikayət mexanizmlərini özündə birləşdirməlidir. Şikayət prosedurları *müstəqil, əlçatan, sadə, ədalətli və effektiv olan şikayət prosesini* ehtiva etməlidir.

Təvsiyə 30

Sosial müdafiə proqramları ən azı üç əsas element üzrə qəbul edilmiş qərarları, o cümlədən: (a) benefisiarların qeydiyyatı üçün istifadə olunan prosedurları (xüsusilə benefisiarların mümkün qanunsuz kənarlaşdırılmasını müəyyən etmək üçün), (b) proqramın icrasını (yerli səviyyədə yardım göstərilərkən baş verməsi mümkün hər cür sui-istifadə, məsələn, cinsi qısnama hallarına nəzarət etmək üçün) və (c) ümumi ödəniş prosedurları (icranın müxtəlif mərhələlərində maliyyə resurslarının məniənsənilməsinə nəzarət üçün) vaxtaşırı nəzərdən keçirməlidir.

¹¹¹ Christian Gruenberg and Victoria Pereyra, *Manual de estudios de caso: Transparencia, participaciyn, y rendiciyn de cuentas en programas sociales focalizados* (Santiago: Fundaciyn Tinker, 2009).

¹¹² Rebecca Holmes and Nicola Jones, *Rethinking Social Protection Using a Gender Lens: Synthesis Paper* (London: Overseas Development Institute, 2010). Accessed April 26, 2012, <http://www.odi.org.uk/resources/docs/6273.pdf>.

NƏTİCƏ – SOSIAL MÜDAFİƏNİN GƏLƏCƏYİ

Bu gün sosial müdafiəyə insan hüquqlarına əsaslanan yanaşmaya ehtiyac həmişəkindən daha böyükdür. 2007-ci ildə maliyyə bazarlarında baş verən qlobal iqtisadi və maliyyə böhranları dağıcı bir şəkildə yoxsulluğun yayılmasına və şiddətinə təsir göstərmiş və bütün dünyada yüz milyonlarla insanın həyatı və dolanışqı vasitələri üçün ciddi təhlükə yaratmışdır. Onların fəlakətli təsirini daha da ağırlaşdırdığını göstərən faktlardan biri də o dövrdə dünyanın əmək qabiliyyətli əhalisinin və onların ailələrinin yalnız 20 faizinin sosial müdafiədən səmərəli istifadə imkanının olması idi.¹¹³ Beləliklə böhranların başlaması məhrumiyətləri daha da gücləndirdi, bərabərsizlik və yoxsulluğun nəinki daha geniş vüsət alması, hətta daha da dərin kök salması ilə nəticələndi. Dünya Bankının hesablamalarına görə, böhranlar nəticəsində 2009-cu ildə əlavə 50 milyon insan gəlir yoxsulluğu səviyyəsinə (gündə 1,25 ABŞ dollarından az) düşdü, 2010-cu ilin sonuna qədər isə artıq 64 milyon insan gəlir yoxsulluğunda yaşayırdı. Bundan əlavə, 2020-ci ilə qədər daha 71 milyon insan ifrat yoxsulluq içində yaşayacaq.¹¹⁴ Kök atmış ayrı-seçkilik və struktur çatışmazlıqlar həssas qrupların xidmətlərə və sosial müdafiəyə çıxışını məhdudlaşdırdığından, onlar böhranların ən ağır təsirləri ilə üzləşməli olmuşlar və hələ də dözməkdə davam edirlər.

Sosial müdafiə proqramlarının artıq mövcud olduğu, qanunvericilik və ya konstitusion tədbirlərlə qorunduğu və insan hüquqları çərçivəsinə uyğun qurulduğu ölkələrdə iqtisadi çətinliklərlə üzləşmək riski daha çox olan fərdlər və ev təsərrüfatları öz hüquqlarını daha güclü şəkildə müdafiə edə bilməmişdilər. Beləliklə, onlar böhranların sosial və iqtisadi təsirlərini yumşaltmaq üçün sosial müdafiə mexanizmlərinə etibar edə bilirdilər. Sosial müdafiə sistemləri yaxşı inkişaf etmiş və lazımı səviyyədə dəstəklənən bir sıra Latın Amerikasına ölkələrində vəziyyət belə idi. Əvvəllər insan hüquqlarına əsaslanan sosial müdafiə mexanizmlərinin mövcud

¹¹³ *World Social Security Report 2010–2011* (Geneva: International Labour Organisation), 33.

¹¹⁴ *The World Bank Group's Response to the Global Economic Crisis* (Washington, D.C: The World Bank, 2010), 11.

olmadığı ölkələrdə isə sosial müdafiəyə dövlət investisiyaları iqtisadi tənəzzülün təsirlərinə daha zəif cavab verə bildi. Halbuki, bu investisiyalar böhrandan sonra da ondan ən çox təsirlənənlərə mühüm dəstək formasını davamlı şəkildə təmin edirdi. İqtisadi tənəzzülün ən yoxsul və ən həssas təbəqələrə təsirlərinin yumşaldılmasında sosial müdafiə sistemlərinin əhəmiyyəti böhranlar zamanı bir sıra çoxtərəfli forumlarda etiraf edilmiş¹¹⁵ və BMT rəhbərlərinin Ali Əlaqələndirmə Şurası tərəfindən böhranın zərərli təsirlərinin qarşısını almaq üçün zəruri olan doqquz təşəbbüsdən biri kimi təsdiq edilmişdir.

Böhranlara cavab verməkdə Dövlətlərə kömək baxımından sosial müdafiə sistemlərinin oynadığı həlledici rol sosial müdafiənin 2015-ci ilədək Minilliyin İnkişaf Məqsədlərinə nail olmaq üçün səyləri canlandırmaq üçün əsas strategiya olması və MİM gündəliyinin ideal varisi ola biləcəyi iddiasının əhəmiyyətini artırır. 2010-cu il Minilliyin Zirvə Görüşünün Yekun Sənədində Dövlətlər əvvəlcə sosial müdafiənin MİM-lər üzrə konsolidasiyaya və davamlı nəticələr əldə etməyə töhfə verə bilən daha uğurlu yanaşmalardan biri olduğunu etiraf etdilər, daha sonra isə sosial müdafiə təşəbbüslərini təkrar etmək və genişləndirmək üçün öz siyasi öhdəliklərini gücləndirdilər.¹¹⁶ Ümid edilir ki, 2015-ci il yaxınlaşdıqca sosial müdafiə sonrakı inkişaf gündəliyi üçün çərçivə təmin edə biləcək qədər önəm və siyasi dəstək qazanmağa davam edəcək. Bachelet Hesabatı, həmçinin də Beynəlxalq Əmək Konfransının Tövsiyəsi (İyun 2012) bu baxımdan mühüm addımdır.

Yaşadığımız bu qeyri-müəyyən dövrlərdə, qeyri-bərabərliyin durmadan artdığı və dövlətlərin inkişafa dəstək büdcələrinin kiçildiyi bir vaxtda sosial müdafiənin qəbul edilməsinin vacibliyi getdikcə daha aydın görünür. Bununla belə, sosial müdafiə proqramlarının tərtibi, həyata keçirilməsi, monitorinqi və qiymətləndirilməsi üçün insan hüquqları çərçivəsi tətbiq edilmədikcə, sosial müdafiənin təsiri və nəticələri ədalətli və ya davamlı olmayacaq və ən yoxsul və ən həssas təbəqə diqqətdən kənar qalacaq. Buna görə də, bu nəşrin məqsədi insan hüquqları prinsiplərinə inteqrasiya

¹¹⁵ Bax, məs., General Assembly Resolution 65/1, paras. 23(f), 51 and 70(g); the G20 *Seoul Summit Leaders' Declaration* (2010): para. 5. Accessed April 26, 2012, <http://online.wsj.com/public/resources/documents/G20COMMUN1110.pdf>; and the G20 *Seoul Summit Document* (2010): para. 51(f)c. Accessed April 26, 2012, <http://www.interaction.org/sites/default/files/Seoul%20Declaration%2011-12-10.pdf>.

¹¹⁶ A/Res/65/1, para. 23.

olunmaqla sosial müdafiə çərçivəsinin necə inkişaf etdirilə, gücləndirilə və zənginləşdirilə biləcəyini araşdırmaq üçün inkişaf və insan hüquqları ilə məşğul olanlar arasında dialoqa təkan verməkdir.

Bu, fərqli keçmiş təcrübələrə malik olan, lakin oturuşmuş konseptual fərqlərə görə çox uzun müddət bir-birindən təcrid olunmuş şəkildə fəaliyyət göstərən mütəxəssislərin qarşılıqlı faydalı gündəlik üzrə, yəni *sosial müdafiəyə insan hüquqları yanaşması* üzrə əməkdaşlıq etmələri üçün bir imkandır.

MA QDALENA SEPÚLVEDA CARMONA Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ifrat yoxsulluq və insan hüquqları üzrə Xüsusi Məruzəçisidir. Xanım Sepúlveda Hollandiyanın Utrext Universitetində Beynəlxalq İnsan Hüquqları Hüququ üzrə fəlsəfə doktoru, Böyük Britaniyanın Essex Universitetində İnsan Hüquqları Hüququ üzrə magistr dərəcəsi və Pontificia Universidad Catolica de Chile universitetinin Müqayisəli Hüquq üzrə aspirantura diplomuna sahib olan çilili hüquqşünasdır. Xanım Sepúlveda Hollandiya İnsan Haqları İnstitutunda tədqiqatçı, İnter-Amerikan İnsan Hüquqları Məhkəməsində ştatlı vəkil kimi və San Xose Sülh Universitetinin (Kosta Rika) mandatı ilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Beynəlxalq Hüquq və İnsan Hüquqları Departamentinin həmdirektoru kimi işləyib. O, həmçinin BMT QAK-ın Beynəlxalq Müdafiə Departamentində və Kolumbiyadakı Norveç Qaçqınlar Şurasında müşavir kimi fəaliyyət göstərmişdir. Daha sonra o, Cenevrədə İnsan Hüquqları Siyasəti üzrə Beynəlxalq Şuranın tədqiqat direktoru və Norveç İnsan Hüquqları Mərkəzində elmi tədqiqatçı olub.

KARLİ NİST Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İfrat Yoxsulluq və İnsan Haqları üzrə Xüsusi Məruzəçisinin hüquq müşaviri və Kolumbiya Hüquq Məktəbinin İnsan Hüquqları İnstitutunda qonaq alimdir. O, London İqtisadiyyat Məktəbindən Beynəlxalq Münasibətlər üzrə Elm Magistri və Avstraliyanın Queensland Universitetindən Hüquq və Sənət (Beynəlxalq Münasibətlər) üzrə bakalavr dərəcəsinə malik avstraliyalı insan hüquqları üzrə hüquqşünasdır. Xanım Nist iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar, ədalət mühakiməsinə çıxış və qanunun aliliyi və beynəlxalq ədalət problemləri üzrə ixtisaslaşaraq həm milli, həm də beynəlxalq səviyyədə insan hüquqları hüququ və vəkillik sahəsində çalışmışdır. Xüsusi Məruzəçinin hüquq müşaviri kimi xanım Nistin tədqiqat işi sosial müdafiə və sosial rifaha insan hüquqları yanaşmasını; yoxsulluğun gender ölçüsünə xüsusi diqqət yetirməklə, yoxsulluq şəraitində yaşayan insanlara qarşı damğalanma və ayrı-seçkilik, həmçinin yoxsulların ədalətə çıxışı məsələlərini əhatə edir.

Doktor Maqdalena Sepúlveda son dörd il ərzində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları Şurasında ifrat yoxsulluq və insan hüquqları üzrə Xüsusi Məruzəçi kimi çalışmışdır. BMT-nin İnsan Hüquqları Şurası 8/11 (2008) sayılı qətnaməsində ondan həssas qrupların vəziyyətinə və ayrı-seçkiliyin təsirinə xüsusi diqqət yetirərək, ifrat yoxsulluq və insan hüquqlarının həyata keçirilməsi arasında əlaqəni araşdırmağı xahiş etmişdi.

Xüsusi Məruzəçinin məqsədi sosial müdafiə üçün insan hüquqları çərçivəsini işləyib hazırlamaq və təşviq etmək, qabaqçıl təcrübələri müəyyən etmək və öyrənilmiş dərsləri yaymaq idi. Onun yanaşması sosial müdafiə sistemlərinin hazırlanması, icrası, monitorinqi və qiymətləndirilməsində insan hüquqları çərçivəsinin bərabərlik və ayrı-seçkiliyə yol verməmək (o cümlədən ölçənlilik, məqbulluq, münasiblik və gender perspektivinin nəzərə alınması), iştirakçılıq, şəffaflıq və hesabatlılıq kimi əsas prinsiplərinin tətbiqini nəzərdə tuturdu.

Bu nəşrdə Dr. Sepúlveda və onun köməkçisi xanım Karli Nist Xüsusi Məruzəçinin BMT-nin İnsan Hüquqları Şurası və Baş Assambleyası üçün hazırladığı aşağıdakı hesabatlarından əsas tapıntıları və tövsiyələri ümumiləşdirmişlər:

- 1) İnsan hüquqları və pul transferi proqramları;
- 2) Qlobal maliyyə böhranı şəraitində sosial müdafiənin rolu;
- 3) Sığortasız pensiyalar üçün insan hüquqları çərçivəsi;
- 4) Genderlə bağlı məsələlərə xüsusi diqqət yetirməklə, Minilliyin İnkişaf Məqsədlərinə nail olmaqda sosial müdafiə tədbirlərinin əhəmiyyəti; və
- 5) Qlobal iqtisadi və maliyyə böhranlarının təsirlərinin bərpasına insan hüquqlarının yanaşması.

Nəşr həmçinin Xüsusi Məruzəçinin Ekvador, Zambiya, Banqladeş, Vyetnam, İrlandiya, Şərqi Timor və Paraqvy üzrə ölkə hesabatlarından da istifadə edir. Nəşrdə Finlandiyanın beynəlxalq inkişaf naziri xanım Heidi Hautalanın Ön Sözü var.

İnkişaf Kommunikasiyaları Departamenti

PO BOX 456
FI-00023 GOVERNMENT, FINLAND

internet: formin.finland.fi
E-mail: keoinfo@formin.fi

